



Ana Vilenica i Vladimir Mentus

**Infrastrukturno  
nasilje, raseljavanje  
i pobunjeni životi:  
društvene posledice  
Projekta „Jadar”**



**Ana Vilenica i Vladimir Mentus**

**Infrastrukturno  
nasilje, raseljavanje  
i pobunjeni životi:  
društvene posledice  
Projekta „Jadar”**

Impresum

Publikacija:

**Infrastrukturno nasilje, raseljavanje i pobunjeni životi:  
društvene posledice Projekta „Jadar”**

Izdavač:

**Rosa Luxemburg Stiftung  
Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu  
Gospodar Jevremova 47  
11000 Beograd  
Srbija**

U saradnji sa:

**Marš sa Drine**

Autori:

**Dr Ana Vilenica  
Dr Vladimir Mentus**

Redaktura:

**Bojana Novaković**

Recenzenti:

**Dr Filip Alexandrescu  
Dr Melissa García-Lamarca  
Dr Dominika V. Polanska**

Lektura:

**Violeta Stojmenović**

Prelom, dizajn i ilustracije:

**mkart**

Produkcija:

**Ksenija Forca  
Dr Vladan Jeremić**

Tiraž:

**400**

Godina izdanja:

**2026**

Štampa:

**Standard 2, Beograd**

ISBN:

**ISBN-978-86-88745-57-4**

ISBN digitalnog izdanja:

**ISBN-978-86-88745-58-1**

Publikaciju nije dozvoljeno prodavati.

Objavljivanje ove publikacije podržala je organizacija Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe sredstvima nemačkog Saveznog ministarstva inostranih poslova. Ova publikacija ili njeni delovi mogu se besplatno koristiti uz odgovarajuće navođenje izvora. Sadržaj publikacije ne odražava nužno stav Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe. Za stavove i informacije iznete u autorskim tekstovima odgovorni su autori/autorke.

# sadržaj

## **Infrastrukturno nasilje, raseljavanje i pobunjeni životi: društvene posledice Projekta „Jadar” .....7**

Rezime.....8

**Uvod.....11**

### **Infrastrukturno nasilje projekta „Jadar” .....25**

Neokolonijalizam i autoritarizam.....26

Deregulacija.....31

Represija.....33

Manipulacija i propaganda.....37

### **Postojeći i potencijalni efekti Projekta „Jadar” na društvenu zajednicu.....43**

#### **Raseljavanje kao okvir za razumevanje rizika.....57**

1. Bezemljaštvo.....65

2. Nezaposlenost.....71

3. Beskućništvo.....77

4. Marginalizacija.....83

5. Prehrambena nesigurnost.....89

6. Povećana stopa obolevanja i smrtnosti.....95

7. Gubitak pristupa zajedničkim resursima.....101

8. Rastavljanje zajednice.....105

<b>Zaključak.....</b>	<b>111</b>
Zahvalnica.....	116
Biografije.....	117
<b>Literatura.....</b>	<b>120</b>



**Ana Vilenica i Vladimir Mentus**

# **Infrastrukturno nasilje, raseljavanje i pobunjeni životi: društvene posledice Projekta „Jadar”**

*Na početku niko nije pominjao ljude. Skoncentrisali su se na sve druge aspekte, a ljudi su nekako ostali totalno zanemareni. Bio sam par puta na tim njihovim „konsultacijama”, čisto da postavim pitanje: „Šta ćete raditi sa ljudima koji ostaju ovde da žive?” To je uvek bilo moje pitanje i nikad nisam dobio odgovor.*

Meštаниn Gornjih Nedeljica

# Rezime

Takozvana zelena tranzicija, često predstavljena kao univerzalno dobro, sa sobom nosi dugu senku resursnog neokolonijalizma. Ratovi i konkurencija oko strateških sirovina širom sveta<sup>1</sup> izmestili su granice rudarenja na periferiju Evrope. Prihodi od eksploatacije odlaze multinacionalnim korporacijama i političkim elitama, dok lokalno stanovništvo snosi najveće rizike. U dolini Jadra, u zapadnoj Srbiji, britansko-australijska korporacija Rio Tinto, u savezu sa Vladom Srbije i Evropskom unijom, a protiv volje skoro 60% stanovništva Srbije,<sup>2</sup> planira otvaranje rudnika litijuma i bora, postrojenja za preradu rude i dva jalovišta.

Predloženi Projekat „Jadar” predstavlja se kao zelen i održiv, ali njegove stvarne posledice govore drugačiju priču: među brojnim ozbiljnim posledicama, lokalno stanovništvo je primorano da snosi efekte nasilne društvene dezartikulacije, uništavanja životne sredine i prisilnog raseljavanja. Čak

---

**1** Tekući rat u istočnom delu DR Kongo vodi se zbog kontrole nad teritorijama bogatim mineralima, pri čemu se profiti od eksploatacije koltana, kobalta i drugih strateških minerala slivaju u globalne lance snabdevanja (Malink, 2025). Ruska invazija na Ukrajinu ima takođe dimenziju koja se tiče strateških sirovina, budući da Ukrajina poseduje značajna nalazišta litijuma, titanijuma i retkih zemljanih elemenata, ključnih za odbrambenu i energetsku industriju – zbog čega kontrola nad teritorijom istovremeno predstavlja vojni i industrijski cilj te cilj vezan za ruske lance snabdevanja (Baranowski *et al.*, 2025).

**2** Prema istraživanju Nove srpske političke misli (NSPM) koje je nedeljnik *Vreme* objavio u septembru 2024. godine, 59,4% građana Srbije protivi se otvaranju rudnika Rio Tinta u dolini Jadra, dok ga 24,8% podržava (Vukadinović, 2024; 2025).

i u fazi istražnih radova, Projekat „Jadar” već menja život u Srbiji i u samoj dolini.

Etnografsko istraživanje zasnovano na 45 polustrukturisanih intervju sa stanovnicima koji žive na terenu ili u blizini planiranog rudarskog kompleksa osvetljava ljudsku cenu ovog projekta. Sa nama su pričali oni koji žele da ostanu u dolini reke Jadar, oni koji su prodali svoju imovinu, oni koji se projektu protive i oni koji ga podržavaju. Njihove priče pružaju jasnu sliku iskustava, pritisaka, podela i neizvesnosti koju projekat stvara.

Da bismo razumeli puni obim ovih šteta, ova analiza se oslanja na posredovani metod rekonstrukcije i rizika od osiromašenja. Ovaj pristup prevazilazi tradicionalnu analizu troškova i koristi (*cost-benefit*), koja svodi ljudski život, prirodu i društvenu pravdu na monetarne vrednosti, brišući etičke i društvene dimenzije raseljavanja. Rizik osiromašenja i rekonstrukcije uključuje međusobno povezane rizike od bezemljaštva, nezaposlenosti, beskućništva, marginalizacije, prehrambene nesigurnosti, rastavljanja zajednice, gubitak pristupa zajedničkim resursima i rizike po zdravlje i život ljudi.

Infrastrukturno nasilje u dolini Jadra je namerano i sistemsko, ugrađeno u političke, pravne i ekonomske aranžmane koji izvlače vrednost dok društvene i ekološke troškove prebacuju na stanovništvo Srbije. Ovi aranžmani takođe slabe regulatorne zaštite kroz selektivnu primenu zakona, guše neslaganje zastrašivanjem i preoblikuju protivljenje kao iracionalno ili kao spoljašnji podstrek stranih sila.

Čak i pre nego što je Rio Tintu odobrena ijedna rudarska dozvola, stanovnici doline Jadra suočavaju se sa hroničnim stresom, pogoršanjem fizičkog i mentalnog

zdravlja, pretnjama po zaposlenje, društvenom marginalizacijom i rastavljanjem lokalne zajednice, nesigurnošću u snabdevanju hranom, degradacijom zemljišta i sveprisutnim osećajem bezdomnosti.<sup>3</sup>

Ovo istraživanje otkriva ključnu činjenicu: raseljavanje nije samo fizičko iseljavanje ljudi. I oni koji ostaju na svojoj zemlji doživljavaju duboke promene u svom okruženju, društvenim odnosima i svakodnevnom životu, što ih lišava mogućnosti da nastave da žive onako kako su živeli. Raseljavanje u dolini Jadra je strukturno i trajno, nasilno preuređivanje zemlje, rada i moći u korist korporacija i države, a na štetu ljudi na evropskoj periferiji.

Zato je borba za dolinu Jadra borba za život u kome smo svi međusobno zavisni i povezani u zajedničkom ekosistemu, gde je šteta naneta jednima šteta za sve. Upravo je to podstaklo stanovništvo Srbije da se ujedini u pokret za ekološku pravdu i protiv otimanja zemlje, ekstraktivizma i neokolonijalizma.

---

**3** Osećaj bezdomnosti (*unhomeliness*) jeste pojam koji se koristi u teoriji kulture, postkolonijalnoj teoriji i studijama stanovanja da opiše dubok osećaj nepripadanja ili otuđenosti od sopstvene zajednice ili okruženja. On se ne odnosi nužno na nedostatak fizičkog doma, već na emocionalno i društveno iskustvo izmeštenosti i otuđenja, u trenutku kada poznato okruženje postaje nepoznato ili preteće (Bhabha, 1992; Nikolić *et al.*, 2025).

# Uvod

*Šta je strategija? Strategija je da postanemo rudarska kolonija.*

Meštanka Korenite

Narativi u čijem je fokusu profit u kontekstu rudarenja često zanemaruju ekstenzivne i dugoročne društvene posledice ovih aktivnosti. U dolini Jadra britansko-australijska korporacija Rio Tinto u saradnji sa vladom Srbije i Evropskom unijom planira da otvori rudnik litijuma i bora, postrojenje za preradu rude i dve deponije jalovine. Predloženi rudnik u Srbiji deo je projekta uspostavljanja novog ekonomskog sektora i integrisanih lanaca snabdevanja koji su brendirani kao „zeleni” i kojim se obećava svet bez štetne emisije ugljenika, a u čijoj je osnovi ekstraktivizam (Riofrancos, 2025). Ekstraktivizam je model razvoja zasnovan na prisvajanju prirode, uz visok nivo ekološke destrukcije, intenziviranje različitih formi neokolonijalizma i degradaciju radnih uslova (Gudynas, 2021; Dunlap *et al.*, 2024). Takođe, pomenuti projekat je deo geografskog širenja granica ekstraktivističkog rudarenja litijuma ka periferijama evropskog kontinenta. Najveći deo svetskih zaliha litijuma trenutno se iskopava u zemljama Južne Amerike, a zatim slede Kina i Australija (Zhang, 2023, p. 102). Litijum je klasifikovan kao kritična sirovina u *Evropskom aktu o kritičnim sirovinama*. Reč je o mineralu koji je ključan za izradu litijumskih baterija za električna vozila, ali i za vojnu industriju, čija je ekspanzija u suprotnosti sa zelenom tranzicijom.

Saradnja Srbije sa kompanijom Rio Tinto započeta je za vreme vlade Demokratske stranke, tokom perioda „tranzicionog” neoliberalizma, ranih dvehiljaditih godina, kada su izdate prve dozvole za litijumska istraživanja na području.<sup>4</sup> Ova saradnja je kasnije nastavljena i značajno proširena pod autoritarnim režimom Srpske napredne stranke, što je dodatno operativno i politički proširilo pristup kompanije resursima u Srbiji.

Iako projekat još nije dobio nijednu dozvolu za eksploataciju ili rudarske radove, njegove posledice na svakodnevni život meštana već se odavno osećaju. Više od polovine neophodnog zemljišta za realizaciju projekta već je otkupljeno, dok su oni koji i dalje žive u dolini izloženi stalnim pritiscima i osećaju nesigurnosti. Ono što se dešava u dolini Jadra nije samo priča o rudarenju, to je priča o prisilnom raseljavanju, transformaciji životnog prostora, uticaju na mogućnosti privređivanja i zdravlje, kao i o borbi za zemlju, vodu i autonomiju na periferiji kapitalizma.

Pitanje raseljavanja ovde se ne može posmatrati samo kroz tehničku prizmu otkupa zemljišta koje je potrebno za otvaranje rudnika. Strah da će zbog rudnika morati da odu osećaju svi oni čije se kuće i zemlja nalaze na terenu ili u neposrednoj blizini planiranog rudnika. Strah se oseća i širom zemlje, koja se delimično hrani i snabdeva vodom iz ovih krajeva (Ristić *et al.*, 2021).

Rana geološka istraživanja Jaderskog basena, koja je krajem devedesetih godina XX veka sprovodila Jelena

---

**4** Prema Prostornom planu područja posebne namene za realizaciju projekta Jadar (Vlada Republike Srbije, 2020), on pripada dvema opštinama – Loznici i Krupnju. Osim doline reke Jadar, time je obuhvaćena i oblast Rađevine, i stoga u daljem tekstu pod pojmovima Projekat „Jadar” i jaderska dolina, u teritorijalnom smislu, takođe podrazumevamo i oblast Rađevine.

Obradović, pomogla su u identifikaciji ključnih stratigrafskih karakteristika tog područja (Obradović *et al.*, 1999). Na ovu akademsku osnovu kasnije se nadovezala srpska filijala kompanije Rio Tinto, Rio Sava ekplorejšn (Rio Sava Exploration), osnovana 2001. godine. Prvi direktor kompanije Nenad Grubin prethodno je bio asistent Jelene Obradović na Rudarsko-geološkom fakultetu, čime se uspostavlja direktna institucionalna i profesionalna veza između ranih akademskih istraživanja i kasnijih korporativnih istražnih aktivnosti.

Korporacija je započela istražne radnje 2002. godine, i 2004. objavila je otkriće minerala jadarita, koji je u medijima poređen sa kriptonitom iz stripova o Supermenu.<sup>5</sup> Pod uticajem ratova i teške postsocijalističke tranzicije, stanovništvo doline Jadra u početku je gajilo nadu da će ovo otkriće doneti prosperitet. U periodu pre novembra 2021. godine, pojedini meštani, čija su imanja i domovi u okviru planirane zone rudnika, organizovali su se kako bi pregovarali o boljim uslovima za otkup zemljišta i prodaju svojih domova. Ovo udruženje je od 2016. delovalo pod nazivom Centar za razvoj Jadra. Prema svedočenjima meštana, masovni ustanak protiv projekta počeo je tek kada su shvatili da se ne gradi samo rudnik, već i postrojenje za preradu i jalovište, koje bi trajno narušilo prirodu i njihove živote. Brzo je postalo jasno da je korporacija manipulisala informacijama i umanjivala rizike.

Otpor koji je započeo u dolini Jadra prerastao je lokalni okvir i razvio se u jedan od najvećih društvenih pokreta u savremenoj istoriji Srbije. Antiekstraktivistički pokret je u svoj *repertoar osporavanja* (Florea *et al.*, 2024) uključio blokade puteva, masovne proteste i direktne akcije

---

5 Gotovo istovetna struktura jadarita i „kriptonita” iskorišćena je od Rio Tinta u marketinške svrhe (Rio Tinto, 2019).

široj Srbiji, kao i u inostranstvu, počevši od 2021. Ove mobilizacije postale su poznate po svom nezapamćenom obimu i jedinstvu u različitosti, okupljajući ekološke grupe, poljoprivrednike i obične građane iz različitih delova zemlje (Vilenica and Mentus, 2026), kao i stručnjake, profesore i akademike. Upornim javnim pritiskom i blokadama na nacionalnom nivou, koje su paralizovale glavne saobraćajnice, pokret je uspeo da primora Vladu Srbije da početkom 2022. privremeno obustavi realizaciju projekta Rio Tinta. Ova obustava ostala je na snazi sve do jula 2024, kada je projekat zvanično ponovo pokrenut uredbom Ustavnog suda.

Pokret je nastavio da se na različite načine organizuje protiv projekta, čak i dok je država ciljala aktiviste krivičnim i prekršajnim prijavama, hapšenjima i kaznenim inspekcijским nadzorima nad njihovom imovinom, uključujući i ruralna područja. Nakon pojave studentskog pokreta krajem 2024. godine, glavni akteri pokreta protiv eksploatacije litijuma i bora prepoznali su studentske zahteve kao bliske sopstvenim.

Urušavanje nadstrešnice železničke stanice u Novom Sadu, koje je rezultiralo smrću šesnaestoro ljudi, shvaćeno je kao odraz šireg spektra infrastrukturnih zločina i izostanka regulatornog nadzora, ukorenjenog u korupciji. Budući da bi iste, zarobljene državne institucije bile zadužene za nadzor eventualnog rudnika, ovo saznanje dodatno je ujedinilo različite borbe širom Srbije, formirajući širi front protiv korupcije i kompradorskih elita, koje su zarobile javne institucije i pretvorile ih u mehanizme deregulacije, ustupaka stranim investitorima i ličnog bogaćenja (Vilenica *et al.*, 2021; Vilenica, 2025; Vilenica and Mentus, 2025b; Vilenica *et al.*, u pripremi).

Dana 18. jula 2024. godine, u Beogradu je potpisan *Memorandum o razumevanju*, kojim je uspostavljeno strateško partnerstvo između Evropske unije i Srbije u oblasti održivih sirovina, lanaca vrednosti baterija i električnih vozila, u prisustvu nemačkog kancelara Olafa Šolca. Istovremeno je potpisano i *Pismo o namerama o razvoju lanca vrednosti e-mobilnosti* između Ministarstva privrede Srbije, Evropske banke za obnovu i razvoj i predstavnika kompanija Mercedes-Benc i Rio Tinto, čime je naglašeno usklađivanje političkih interesa i interesa multinacionalnih korporacija u vezi sa eksploatacijom litijuma i bora u dolini Jadra.

U junu 2025. godine Evropska komisija je Projektu „Jadar” dodelila strateški status u okviru *Evropskog akta o kritičnim sirovinama (European Critical Raw Materials Act – CRMA)*. Ovaj potez je još jednom potvrdio i formalizovao podršku Evropske unije kompaniji Rio Tinto i njenim namerama da eksploatiše litijum i bor u Srbiji. Projekat se predstavlja kao ključan za eksploataciju kritičnih sirovina potrebnih za takozvanu zelenu tranziciju, iako se dva ključna minerala predviđena za eksploataciju sve češće dovode u vezu sa militarizacijom Evropske unije (Szlugaj and Radwanek-Bąk, 2022). Ovi materijali danas se nalaze u središtu geopolitičkih i geoekonomskih tenzija, budući da Kina dominira njihovom preradom i povezanim tehnologijama, dok se očekuje dramatičan rast globalne potražnje (Djukanović, 2025b).

U postsocijalističkom periodu, obeleženom demontažom socijalističkog nasleđa, Srbija je, poput drugih zemalja u regionu, gurnuta u položaj duboke finansijske i političke zavisnosti od Evropske unije. Danas se Srbija sve više tretira kao prostor koji obezbeđuje jeftinu radnu snagu, trpi gubitak stanovništva u korist bogatijih zemalja EU, otvara svoju

ekonomiju spoljnim finansijskim interesima i pomaže u zaštiti spoljnih granica EU, učvršćujući Tvrđavu Evropu (Stojić Mitrović and Vilenica, 2021; Vilenica *et al.*, 2021; Vilenica and Mentus, 2025b). Istovremeno, zemlja je postala meta resursne eksploatacije kroz iscrpljivanje prirodnih bogatstava i uništavanje ekosistema, čime se efektivno pretvara u „zonu žrtvovanja” u službi zelene tranzicije, dekarbonizacije i proizvodnje obnovljive energije (Juskus, 2023). Reč je o razvojnoj logici usmerenoj na koncentrisanje propadanja na određenim mestima, kako bi druga mesta potencijalno mogla da se „revitalizuju”. Ova transformacija se odvija u okviru procesa pristupanja EU, koji, umesto da prevaziđe postojeće strukturne nejednakosti, zapravo ih reprodukuje. Neokolonijalizam<sup>6</sup> u ovom kontekstu je nerazdvojjiv od otimanja zemljišta, davanja koncesija za istraživanje i eksploataciju mineralnih resursa, što dovodi do prisvajanja prirodnih resursa i sredstava za proizvodnju. U teoriji, ovaj proces je poznat kao energetska neokolonijalizacija (Hou, 2024).

U Srbiji se energetska neokolonijalizacija ispoljava kroz infrastrukturne projekte i regulatorne okvire koji reprodukuju asimetrične odnose moći, u skladu sa definicijom kapitalističke dominacije bez formalne kolonijalne vlasti (Addis and Zhu, 2018). Ovi neokolonijalni pejzaži oblikovani

---

**6** Neokolonijalizam, prema klasičnoj teoriji, shvata se kao *de facto* ekonomska – pa samim tim i politička – zavisnost države od spoljnih sila, uprkos njenoj formalnoj nezavisnosti (Nkrumah, 1966). Umesto da se koristi za razvoj osiromašenih regiona sveta, strani kapital se koristi za eksploataciju, čime se produbljuje jaz između tih regiona i bogatijih delova sveta. Prema Nkrumi (Nkrumah, 1966, p. 5), neokolonijalizam predstavlja završnu fazu imperijalizma, što znači moć bez odgovornosti za one koji je sprovede, i eksploataciju bez ikakve mogućnosti pravde za one koji pod njom stradaju.

su ne samo fizičkom infrastrukturom već i „mekim” regulatornim mehanizmima pravilima i standardima koje nameću Evropska unija i međunarodne institucije (Dunlap, 2023a; Curley, 2021). Neokolonijalizam danas ne sprovode samo države, već i multinacionalne korporacije i institucije globalnog upravljanja.

Evropski zeleni dogovor (Evropska komisija, 2021), predstavljen kao transformaciona agenda za Evropsku uniju, deluje kao deo duge istorijske putanje imperijalnih odnosa moći, kao savremena diskurzivna formacija koja omogućava nastavak procesa „ozelenjavanja” imperije. Kako istraživanja pokazuju (Almeida *et al.*, 2023), ovaj proces se u praksi odvija kroz četiri međusobno povezana mehanizma:

1. transformacija ekoloških kriza u mogućnosti za akumulaciju kapitala;
2. pozicioniranje EU kao moralnog aktera i globalnog spasioca;
3. tehnokratski i progresivno orijentisan razvoj;
4. konsolidacija teritorijalne i geopolitičke kontrole.

Predmet ove publikacije je procena društvenog uticaja zelenog neokolonijalizma na primeru Projekta „Jadar”. Kako bismo razumeli društvene rizike povezane sa Projektom „Jadar”, oslanjamo se na metod rekonstrukcije i posredovanih rizika od osiromašenja (*impoverishment risks and reconstruction* – IRR), koji je za situacije raseljavanja na osnovu prvobitnog modela Majkla Černje (Michael M. Cernea, 1997, 2000), razvio Filip Aleksandresku (Filip Alexandrescu). Ovaj metod je razvijen kako bi se prevazišla ograničenja analize troškova i koristi, koja pokušava da sve vrednosti izrazi u novčanim

jedinicama, često zanemarujući vrednost ljudskog života, prirode i socijalne pravde, kao i etičke aspekte. Takođe, ona ne uzima u obzir ko profitira, a ko gubi, što može opravdati politike koje povećavaju nejednakost i nepravdu. Metod IRR identifikuje osam ključnih rizika osiromašenja za raseljene zajednice:

1. bezemljaštvo,
2. nezaposlenost,
3. beskućništvo,
4. marginalizacija,
5. prehrambena nesigurnost,
6. povećana stopa obolevanja i smrtnosti,
7. gubitak pristupa zajedničkim resursima, i
8. rastavljanje zajednice.

Posredovana verzija ovog metoda smešta ove rizike u politički, institucionalni i društveni kontekst, ukazujući na to kako se osiromašenje odvija na više nivoa, te da nije samo posledica fizičkog raseljavanja.

Rio Tinto tvrdi da u planovima otkupa zemljišta i preseljenja primenjuje standarde Međunarodne finansijske korporacije (IFC, 2012a). Međutim, ti standardi se oslanjaju na metod IRR za procenu društvenih rizika (IFC, 2012b), koji Rio Tinto uopšte ne pominje u svojim dokumentima. Tamo gde se rizici razmatraju, oni su uglavnom svedeni na novčanu nadoknadu, što je suprotno svrsi tog metoda.<sup>7</sup>

Ova analiza koristi metod posredovanih rizika Filipa Aleksandreskua (Alexsandrescu, 2013), koja je razvijena kao

---

**7** U priručniku za meštane *Konačna verzija: predlog za otkup nepokretnosti u oblasti Brezjaka, katastarske opštine Gornje Nedeljice i Slatina* (Rio

odgovor na kritike IRR metoda koje su ukazivale na nedostatak kontekstualizacije (Muggah, 2000), kroz analizu slučaja rudnika zlata Rošija Montana (Roșia Montană) u Rumuniji. Perspektiva posredovanih rizika pomaže nam da razumemo širi kontekst, kako globalni interesi i lokalni životi dolaze u sukob, kako ljudi prevazilaze gubitak i nesigurnost, kao i različite načine na koje oni pružaju otpor. Aleksandresku istražuje rizike koji nastaju na višim političkim i institucionalnim nivoima, izvan neposrednog procesa raseljavanja, kao i na nivou lokalnih aktera, njihovih resursa i strategija, dok takođe ispituje kako su ti nivoi međusobno povezani i kako zajednički oblikuju proces raseljavanja.

Socijalne rizike Projekta „Jadar” ispitali smo pomoću etnografske studije koja je obuhvatila 45 polustrukturisanih intervjua sa meštanima doline Jadra. Meštanke i meštani sa kojima smo razgovarali žive i privređuju kako na zemljištu predviđenom za mesto samog rudarskog okna, tako i na onom u neposrednoj zoni uticaja rudnika, deponije i postrojenja za preradu. Intervjui su sprovedeni tokom aprila, maja i novembra 2025. Intervjuisani su meštani koji žele da ostanu u svojim domaćinstvima, kao i manji broj onih koji su prodali svoja imanja. Od deset kontaktiranih osoba koje su svoja imanja prodale, četiri su pristale na razgovor, dok su ostali prestali da se javljaju posle inicijalnog kontakta. Među

---

Tinto, 2020, str. 9), kompanija navodi da se strategija otkupa zemljišta i preseljenja za Projekat „Jadar” zasniva na zakonima Republike Srbije i međunarodnim standardima Međunarodne finansijske korporacije (IFC, 2012b). U dokumentu *Smernica br. 5: otkup zemljišta i nedobrovoljno preseljenje* Međunarodne finansijske korporacije navodi se metod Majkla M. Černje (IRR) kao okvir za razmatranje društvenih rizika povezanih sa otkupom zemljišta i preseljenjem (IFC, 2012a). Međutim, ovaj metod se ne pominje u dokumentu Rio Tinta, a pristup je sveden uglavnom na pitanje finansijske nadoknade, što nije u skladu sa svrhom samog metoda.

intervjuisanim žiteljima zastupljeni su oni koji se protive projektu, oni koji se izjašnjavaju kao neutralni, kao i oni koji ga vide u pozitivnom svjetlu. Kako bi se zaštitila anonimnost sagovornika, nazivi naselja uz citate su izmenjeni.

Prema *Prostornom planu područja posebne namene za Projekat „Jadar”* (PPPPN) (Vlada Republike Srbije, 2020), projekat obuhvata 22 sela i više od 290 km<sup>2</sup>, koji uključuju rudarski kompleks i svu prateću infrastrukturu (Rio Sava Exploration, 2024). Površina same zone aktivnosti, na kojoj postoji oko 1.422 domaćinstva, iznosi 854,8 hektara. Zaključno sa 2023. godinom, ukupno 89 objekata je u katastarskim evidencijama registrovano na Rio Sava, dok ostatak čine parcele građevinskog i poljoprivrednog zemljišta različitih klasa (Latković, 2023). U analizi se oslanjamo i na sekundarne izvore, uključujući javno dostupne podatke Republičkog zavoda za statistiku, istraživanja udruženja koja se bave zaštitom životne sredine, i relevantne naučne radove koji se bave efektima rudarenja na život lokalnih zajednica.

Naše istraživanje pokazalo je da meštani jaderske doline trpe svakodnevno nasilje, koje se manifestuje u različitim formama, od verbalne manipulacije, raseljavanja, pa do krivičnih prijava. Ovo nasilje se može opisati kao infrastrukturno nasilje.

Infrastrukturno nasilje označava načine na koje infrastrukture poput rudarskih postrojenja služe za proizvodnju, održavanje ili produblivanje društvenih nejednakosti i nanošenje štete određenim grupama ljudi (Rodgers and O'Neill, 2012; Otsuki, 2024; Pavoni and Tulumello, 2024; Djukanović, 2025a). Umesto da budu neutralne ili isključivo tehničke, infrastrukture često odražavaju političke odluke o tome čiji su životi i čije okruženje žrtvovani zarad profita. U

kontekstu rudarenja, infrastrukturno nasilje se ispoljava kroz pretvaranje čitavih pejzaža u zone eksploatacije, raseljavanje ljudi, zagađenje prirode i razaranje lokalnih oblika života. Temporalni učinci rudarskih infrastruktura dodatno pojačavaju ovu nepravdu: dok eksploatacija donosi kratkoročnu dobit kompanijama, zajednicama ostaju dugotrajne posledice ekološke i društvene devastacije. Ove nejednake vremenske dinamike pokazuju kako infrastrukturno nasilje obezbeđuje privilegije za jedne, dok teret rizika i štete prebacuje na druge, često generacijama koje tek dolaze. Naš pristup u primeni modela IRR zasniva se na naglašavanju da rizici od osiromašjenja ne mogu da se razumeju van konteksta tekućeg, svakodnevnog i kompleksnog infrastrukturnog nasilja.

U razgovorima sa meštanima doline Jadra postalo je jasno da raseljavanje nije isključivo fizički čin izmeštanja ljudi iz njihovih domova, već i proces postepenog razaranja uslova života. Infrastrukturno nasilje u ovom kontekstu ogleda se u nasilnoj promeni prirodnog, socijalnog i ekonomskog okruženja, čime životna sredina postaje sve manje podnošljiva ili nepodnošljiva za život. Na taj način, raseljavanje pogađa ne samo one koji su direktno primorani da napuste svoje domove i prodaju zemlju, već i one koji ostaju, bez obzira na njihov odnos spram projekta. Svi žitelji doline Jadra su faktički isključeni iz mogućnosti da nastave život u poznatom okruženju. Infrastrukturno nasilje, dakle, funkcioniše onemogućavajući ostanak, čak i onima koji nisu fizički proterani i koji tu ostaju.

Struktura ove publikacije je sledeća: počnemo definisanjem pojma infrastrukturnog nasilja i analizom specifičnih mehanizama njegove manifestacije u kontekstu Projekta „Jadar”. Zatim pružamo analizu Zahteva za defi-

nisanje obima i sadržaja Studije o proceni uticaja na životnu sredinu, sa ciljem identifikovanja potencijalnih efekata na lokalnu zajednicu iz perspektive korporacije. Koristeći dostupne empirijske podatke, procenjujemo validnost takvih argumenata. U narednom delu koristimo metod rekonstrukcije i posredovanih rizika od osiromašenja i oslanjamo se na podatke iz intervju sa stanovnicima doline Jadrana, kako bismo dodatno evaluirali socijalne efekte projekta i opravdanost nastavka Projekta „Jadar” s obzirom na njegov društveni uticaj. Naši nalazi ukazuju na to da dubina rizika koje nosi Projekat „Jadar” zahteva potpuno drugačiji pristup strateškom planiranju u Srbiji i šire, u regionu, kao i sistemsko razgrađivanje neokolonijalnog uticaja EU.





# Infrastrukturno nasilje Projekta „Jadar”

*Na tim njihovim prezentacijama oni kažu: zona uticaja je do ograde. Od ograde nema zone uticaja. O čemu mi pričamo?*

Meštanin Stupnice

Gradnjom rudnika, gasovoda ili energetskih postrojenja, fizička infrastruktura neretko postaje sredstvo dominacije koje reprodukuje neravnopravne odnose moći i potiskuje lokalne potrebe i ekosisteme. Ova forma nasilja često se prikriva pravnim okvirima i regulacijama koje legitimišu eksploataciju pod okriljem „razvoja” i „modernizacije”. Neokolonijalna infrastruktura je skup fizičkih i „nematerijalnih” praksi putem kojih spoljni akteri, u saradnji sa kompradorskim elitama, uspostavljaju kontrolu nad teritorijama i resursima. Nasilje takve infrastrukture ogleda se u njenoj sposobnosti da raseljava i marginalizuje lokalno stanovništvo, dok se istovremeno predstavlja kao napredak i razvoj (Dunlap, 2023b). Neokolonijalno infrastrukturno nasilje Projekta „Jadar” jeste ekstenzivno. Elementi neokolonijalnog infrastrukturnog rudničkog nasilja manifestuju se kroz ekstraktivni projekat koji se nameće stanovnicima Srbije bez njihovog stvarnog učešća, uz sistemsku eksproprijaciju resursa i teritorija u korist globalnog kapitala, dok lokalni autoritarizam obezbeđuje političku i pravnu infrastrukturu za realizaciju projekata kroz represiju, de-

zinformacije, deregulaciju zakona i kriminalizaciju otpora (Djukanović, 2022).

Važno je razumeti da ovo nasilje obuhvata ne samo direktnu izgradnju rudničke infrastrukture, već i pripremne radnje. U literaturi se koristi pojam *anticipirana ekološka nepravda* (Velicu, 2020) kako bi se objasnili načini na koje rudnički projekti proizvode nepravde i pre nego što se materijalno ostvare. Pripremne i istražne radnje dovode do dugotrajne društveno-ekološke štete kroz eksproprijaciju, marginalizaciju, psihološki pritisak i političko isključivanje stanovnika naseljenih u mestima predviđenim za rudničku eksploataciju.

## Neokolonijalizam i autoritarizam

Nasilje Projekta „Jadar” uključuje ekonomski neo-kolonijalizam u sprezi sa lokalnim autoritarnim režimom, što se ogleda u hipertrofiji koruptivnih praksi i u tome što mehanizmi korporativne moći prodiru u lokalne i šire državne institucije. Uprkos dostupnim činjenicama o štetnosti projekta i finansijskim gubicima koje Srbija može da pretrpi (Drašković, 2025), zvaničnici Srbije nekritički stavljaju u prvi plan potencijalne ekonomske dobiti od projekta za Srbiju, predstavljajući ga kao istorijsku šansu za razvoj (Mihajlović, 2021). Projekat „Jadar” domaći naučnici su opisali kao visoko rizičan, sa finansijskom dobiti koja je ravna nuli u najboljem slučaju – jer celokupnu infrastrukturu za projekat obezbeđuje Republika Srbija, kompanija Rio Tinto ubire profit, dok Republika Srbija snosi finansijsku

odgovornost za sve rizike (Drakulić *et al.*, 2025). Ova diskrepancija je dovela do potpune erozije poverenja lokalnog stanovništva u institucionalne mehanizme zaštite interesa stanovništva Srbije. Reakcije meštana na takvu javnu politiku neretko su ironične ili cinične. Kako jedan od stanovnika doline primećuje:

Ovo je, bre, kaubojsština, znači, i oni nisu došli slučajno u Srbiju što nas vole ili da nam pomognu, nego su došli da iskoriste. Nas vide kao jedan dobar plen, a oni su lovci i sad oni love i to je to, a našli su ove, da kažem, makroe, koji rasprodaju bukvalno sve. Imate tamo na istoku Srbije, imate dole u Pazaru, Rogozna, znači, gde god šta ima oni nude na prodaju. Njih ne interesuje ni životna sredina, ništa, samo lični profit.

Drugi stanovnik obližnjeg sela primećuje da ovo nije izuzetna praksa, što ukazuje na informisanost i ostvarene kontakte sa meštanima i aktivistima iz sredina koje se nalaze u neposrednoj blizini ekstraktivističkih projekata širom sveta:

A funkcionisanje kompanija i tih korporacija, sa svima s kim smo pričali, izvan Srbije je isto. Svugde isto.

Infiltriraju se u lokalnu zajednicu, pa onda krenu prema gradskim upravama, pa onda uđu u ministarstva, uđu u vladu i to je to. To je čista korupcija.

Dodatno urušavanje poverenja u institucionalne i stručne procese proizlazi i iz kompromitovanosti pojedinih naučnih institucija. Naime, kompanija je obezbeđivala podršku nekih naučnih krugova, uključujući i Rudarsko-geološki fakultet, donacijama i finansiranjem pojedinih projekata (Univerzitet

u Beogradu, 2021, prema: PAKT, 2021a; 2021b; 2021c). Takođe, u periodu 2022–2024. godine Rio Tinto je angažovao Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Novom Sadu na Programu održivog razvoja, preduzetništva, poljoprivrede i ruralnog turizma u opštinama Krupanj i Loznica, kao i u okviru Plana za obnavljanje izvora sredstava za život vlasnika i korisnika zemljišta obuhvaćenog otkupom. Ugovori obuhvataju odredbe koje se odnose na izveštavanje i razmenu informacija o lokalnom stanovništvu i poljoprivrednim radnicima (Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet i Rio Tinto, 2022–2024).

Naučnike koji su iznosili relevantne informacije protiv projekta, kompanija je sistematski zastrašivala i vodila kampanje protiv njihovih naučnih doprinosa (Matković, 2026). Ipak, poslednjih godina više istraživača govori javno o štetnim posledicama projekta uprkos pritiscima i zastrašivanjima. Ovo je posebno postalo vidljivo u kontekstu studentskih i građanskih blokada koje su počele u novembru 2024. godine, a koje su uključivale okupacije fakulteta, masovne šetnje, te blokade saobraćajnica i državnih institucija širom zemlje. Ovako jedan lokalni aktivista opisuje rast podrške antiekstraktivističkom pokretu:

Svi ti ljudi koji podržavaju studente su i protiv rudnika. Podržala nas je Srpska Akademija Nauka pre tri-četiri godine, izašla je sa svojim stavom. Sada imamo akademsku zajednicu, 3.000 potpisa i studente.

Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU) organizovala je u maju 2021. godine naučni skup pod nazivom *Projekat „Jadar” – šta je poznato?* a objavljen je i zbornik radova (Stevanović *et al.* 2021). SANU se u februaru 2022. oglasila

povodom Projekta, primećujući da postoji nedovoljno uvida u uticaj predloženog Projekta na životnu sredinu i javno zdravlje, te da takvi projekti moraju biti zasnovani na širokom društvenom konsenzusu i transparentnoj naučnoj proceni. Dana 1. aprila 2025. članovi akademske zajednice i studenti okupili su se ispred Delegacije Evropske unije u Srbiji i predali zahtev Evropskoj komisiji da odbaci prijavu kompanije za strateški status projekata u trećim zemljama. U zahtevu, koji je potpisalo oko 3.000 članova akademske zajednice sa univerziteta i naučnih instituta širom Srbije, izražena je zabrinutost zbog ozbiljnih posledica koje bi realizacija projekta mogla imati po životnu sredinu i zdravlje stanovništva (Beta, 2025). Zvanični zahtev za reviziju ovog statusa takođe je podnela nemačka pravna grupa *Green Legal Impact* i rumunski CIDRM (Centrul de Instruire în Domeniul Relațiilor de Muncă – Centar za obuku u oblasti radnih odnosa), u saradnji sa srpskim timom „Marš sa Drine” (Green Legal Impact and CIDRM, 2025a).

Takođe, pojedini meštani vide kao sumnjive donacije kompanije na lokalnu. Kako kažu, mnogi su već godinama unazad vrlo lako dobijali traktore i druge vidove pomoći putem vaučera, ali uz uslov da se ne pojavljuju na protestima i ne oglašavaju javno protiv projekta. Sa druge strane, oni koji vaučere redovno uzimaju, smatraju da buku u vezi sa time prave oni koji su za to plaćeni:

Od kada je došao Rio Tinto, bili su korektni i pažljivi. Na početku su se svi lepih para nauzimali, a sada se crni mačak sponzoriso da pravi buku.

Na sajtu Rio Tinta (2025a), među navedenim programima za 2025. godinu na teritoriji grada Loznice i opštine Krupanj,

navodi se pomoć preduzetnicima, mikro, malim i srednjim preduzećima u vidu direktnih bespovratnih sredstava, zatim, program dodele bespovratnih sredstava za razvoj i osnaživanje žena i mladih, kao i program dodele bespovratnih sredstava za podršku poljoprivrednicima u procesima prerade hrane. Na veb-sajtu Rio Tinta navodi se da je sproveden niz aktivnosti u okviru programa podrške lokalnoj zajednici u dolini Jadra, a ukupna vrednost donacija je dva miliona evra (Rio Tinto, 2025a). Iako kompanija ove aktivnosti formalno vodi kao donacije, meštani postavljaju pitanje zakonitosti takvog uslovljavanja. Ako je motiv donacije zapravo politički ili ekonomski, onda se takva praksa može razumeti kao oblik korupcije.

U tom smislu, odgovornost države i njenih institucija je ključna. Umesto da preuzme aktivnu i odgovornu ulogu u zaštiti javnog interesa i sprovođenju nezavisne kontrole nad projektom, država je delovala uglavnom u pravcu njegovog političkog legitimisanja. Umesto da istraži navode o nepravilnostima i potencijalnim zloupotrebama, njeno delovanje bilo je usmereno na obezbeđivanje političke podrške projektu. Na taj način, država je odustala od svoje regulatorne i zaštitne funkcije i postala saučesnica u promociji potencijalno vrlo opasnog projekta (Dragojlo, 2021), koji realizuje kompanija sa dugom istorijom učestvovanja u kolonijalnoj ekstrakciji mineralnih resursa (Stefanović *et al.*, 2025).

# Deregulacija

Dodatno, bitan element neokolonijalnog infrastrukturnog nasilja čini opšta deregulacija propisa i zakona vezanih za prostorno planiranje, rudarstvo i životnu sredinu, kao i direktno nepoštovanje i zaobilaženje zakona i propisa (Đorđević i Đorđević, 2025; Jakovljević, 2025). Rio Tinto u Srbiji deluje kroz dve povezane firme: Rio Sava eksplorejšn (osnovana 2001. godine) i Rio Tinto eksplorejšn Dunav (Rio Tinto Exploration Dunav, osnovana 2018. godine). Preko firme Rio Sava eksplorejšn, 2004. godine Rio Tinto je dobio prava za geološka istraživanja bora na različitim lokacijama. Do danas pravni sistem je prošao kroz nekoliko faza prilagođavanja potrebama korporacija. Na primer, 2015. godine izvršene su izmene *Zakona o rudarstvu i geološkim istraživanjima* (2015) u interesu centralizacije i privatizacije. Zakon je uklonio lokalne samouprave iz procesa odlučivanja o rudarstvu i geološkim istraživanjima i preneo sva ovlašćenja za izdavanje dozvola na državne institucije (Petovar, 2025). Istim zakonom litijum i bor su proglašeni mineralima od strateškog interesa, a omogućena je i eksproprijacija zemljišta za rudarske projekte, čak i kada ih sprovede privatne kompanije (Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima, 2015, čl. 4, str. 30–31).

Na proleće 2021. godine, lokalni prostorni plan za Projekat „Jadar” usvojen je uprkos tome što nije sadržao studiju izvodljivosti niti dugoročni program eksploatacije projekta, kao i tome što nije bio pravno usklađen sa planskim dokumentima višeg reda (Spasić, 2020; PAKT, prema: Spasić, 2021). Plan je poništen nakon što su stanovnici za sedam dana prikupili preko 5.000 overenih potpisa, ali su

postojeće dozvole ostale na snazi, jer su bile zasnovane na PPPPN „Jadar”, koji je konačno ukinut tek u januaru 2022. godine usled snažnog pritiska javnosti.<sup>8</sup> Tada je takođe ukinuta Radna grupa za projekat (Vlada Republike Srbije, 2022a, 2022c, 2022d).<sup>9</sup> Ove odluke se mogu opisati kao puka obmana javnosti od strane Vlade, s obzirom na to da je predsednik svega tri dana nakon izborne pobede u aprilu 2022. godine priznao da je napravio grešku ukidanjem projekta (Danas, 2022). Samo mesec dana nakon izbora, Sajmon Tomson (Simon Thompson), tadašnji predsednik Upravnog odbora Rio Tinta, izjavio je: „Veoma se nadamo da ćemo moći da razgovaramo o svim opcijama sa vladom Srbije sada kada su izbori iza nas“ (Paul, 2022; Rio Tinto Limited, 2022). Kako jedan od intervjuisanih meštana, koji je učestvovao u protestima, kaže:

Ja sam bio na sastanku kad smo išli da preuzmimo dokumentaciju sa Brnabić. I ona nama kaže, završeno je sa Rio Tintom, sa Projektom „Jadar”. Stavljena je tačka. I mi smo to pričali i tad, da su to oni uradili samo zbog izbora. I na kraju je, kad su prošli izbori, ona to prizna-

---

**8** Sam PPPPN uveden je tokom realizacije projekta „Beograd na vodi” kao alat za legalizaciju arbitrarnih političkih odluka i korupciju. Postavljanjem ovog planskog dokumenta kroz *Zakon o planiranju i izgradnji* (2009) u sam vrh sistema planiranja, javni interes premešten je sa građana na državu. Deregulacijom ovog zakona Vlada je dobila mogućnost da bilo koji projekat proglasi projektom od javnog značaja, uključujući stambeno-poslovne komplekse, privredne zone i urbanu obnovu (više o tome u: Nova planska praksa, 2025).

**9** Naročito je indikativno da je samo jedan dan od usvajanja ove uredbe, između Rio Tinta i Evropske komisije održan sastanak o promeni strategije u vezi sa projektom (Evropska komisija, 2022).

la. Javno je rekla u skupštini kako im je to ugrožavalo izbore.

Uprkos prekidu projekta, postupak za izdavanja dozvole za eksploataciju minerala jadarita je i dalje u toku (Vlada Republike Srbije, 2022b). Iako Ministarstvo nije odgovorilo ni na jedan od zahteva za produženje roka, Rio Tinto je nastavio da podnosi zahteve tokom 2022–2025. godine (Vlada Republike Srbije i Rio Sava, 2022–2025). Kompanija je takođe nastavila da intenzivno ulaže u projekat, potrošivši više od 600 miliona evra do kraja 2023. godine, a do danas i više od toga, pri čemu je više od 300 miliona evra utrošeno nakon ukidanja projekta 2022. godine, uključujući 92 miliona evra za studije izvodljivosti i oko 100 miliona evra za konsultacije (Udruženje za zaštitu životne sredine [AEP], 2024). U julu 2024. Rio Tinto je osporio na Ustavnom sudu uredbu iz 2022, ne zbog njene sadržine, već zbog postupka kojim je doneta.

## Represija

Infrastrukturno nasilje je takođe represija zasnovana na strahu, što se prvenstveno ogleda u kriminalizaciji otpora projektu. Opoziciju prema Projektu „Jadar” predvode lokalne zajednice iz doline Jadra, posebno zajednice lokalnog stanovništva, koje okupljaju građane zabrinute zbog prisilnog raseljavanja i potencijalnog ekocida. Ključnu ulogu u širenju otpora igraju ekološke organizacije koje su pomogle u organizaciji protesta, blokada puteva i medijskih kampanja na nacionalnom i međunarodnom nivou. Velika uloga pripada i javnim debatama i angažovanju naučne zajednice. Od no-

vembra 2024. godine, otpor je dodatno ojačan delovanjem studentskih grupa, koje su blokadama univerziteta unele novu energiju i solidarnost u borbu. Protivnici projekta kontinuirano su meta napada i kriminalizacije, dok je korporacija politički zaštićena.

Odgovornost države je u ovom slučaju višestruka. Uprkos ograničenim resursima, lokalni stanovnici i organizacije „Ne damo Jadar” i PAKT (Podrinjski antikorupcijski tim), zajedno sa lokalnim pravnicima, pokrenuli su pravne postupke protiv kompanije. Prvi se zasniva na zagađenju zemljišta prouzrokovanom istražnim bušenjem,<sup>10</sup> a drugi na odlaganju rudarskog otpada na lokalnu deponiju, bez odgovarajućih dozvola.<sup>11</sup>

Jedan aktivista je ovako opisao problem:

Iako je to pravno pitanje između korporacije i vlasnika zemljišta, država je ta koja bi trebalo da reaguje, jer je ovim ugovorima kompanija praktično priznala zagađenje.

---

**10** Član 8. *Zakona o rudarstvu i geološkim istraživanjima* (2011; 2015) propisuje da je preduzeće, kompanija ili drugo pravno lice koje sprovodi geološka istraživanja ili eksploataciju mineralnih sirovina bez potrebnih odobrenja obavezno da nadoknadi štetu vlasniku zemljišta. Nadoknada koju dobijaju lokalni stanovnici posmatra se kao priznanje kompanije da nije imala odgovarajuća odobrenja za bušenje na poljoprivrednom zemljištu.

**11** Ministarstvo rudarstva je potvrdilo da nisu izdali dozvole za odlaganje otpada (Vlada Republike Srbije, 2022b). Član 266. *Krivičnog zakonika Republike Srbije* (2005) kriminalizuje uvoz, kao i neovlašćenu preradu, odlaganje i skladištenje opasnih materija na teritoriji Srbije. Član 121. *Zakona o rudarstvu i geološkim istraživanjima* iz 2011. godine (*Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 88/2011) propisuje da se odlaganje i upravljanje rudarskim otpadom vrši na osnovu dozvole za upravljanje otpadom. Ovo se takođe odnosi na član 144. važećeg *Zakona o rudarstvu i geološkim istraživanjima* (2015).

Pored toga, između 2015. i 2021. godine, istražno bušenje vršeno je na visoko kategorisanoj poljoprivrednoj zemlji ilegalno. Aktivnosti su bile u suprotnosti sa *Zakonom o poljoprivrednom zemljištu* (2006/2008), koji zabranjuje korišćenje poljoprivredne zemlje visokih kategorija u nepoljoprivredne svrhe bez prethodne promene namene i sprovođenja javnog postupka. Štaviše, Ministarstvo rudarstva i energetike saopštilo je da nije izdalo nijednu dozvolu za odlaganje ili upravljanje rudarskim otpadom nastalim na teritorijama Loznice i Krupnja, ni na osnovu člana 121, stav 1. *Zakona o rudarstvu i geološkim istraživanjima* iz 2011. godine, niti na osnovu člana 144. trenutno važećeg *Zakona o rudarstvu i geološkim istraživanjima* (2015).<sup>12</sup> Kao što nam je objasnio jedan meštаниn:

U tom periodu su oni sve te istražne bušotine protivzakonito uradili. Mi nismo to tada znali. One se smatraju građevinskim objektima i treba građevinska dozvola za to. Da bi dobili građevinsku dozvolu, oni su morali taj deo parcele da pretvore u građevinsko zemljište. Oni to nisu radili. Mi to nismo znali.

U poslednje vreme jasno se uočava i rast pritiska na lokalne aktiviste. Međutim, bitno je istaći da represiji nisu izloženi samo aktivisti na lokalnom nivou, već ljudi širom čitave zemlje. Zabeležen je alarmantan rast represije prema pojedincima i organizacijama na nivou čitave aktivističke zajednice u zemlji, uključujući i hapšenja onih koji su oslobođeni na osnovu utvrđivanja netačnosti dokaza (Polekol, 2024).

---

**12** Član 22. *Zakona o poljoprivrednom zemljištu Republike Srbije* (2006/2008) ne dozvoljava korišćenje obradivog poljoprivrednog zemljišta prve do pete katastarske klase u druge, nepoljoprivredne svrhe.

Snažna represija države uključivala je masovna hapšenja i pravno uznemiravanje aktivista. Vlasti su koristile članove 309. i 320. *Krivičnog zakonika*, koji se odnose na pozive na „nasilnu promenu ustavnog poretka”, kako bi opravdale privođenja na osnovu objava na društvenim mrežama i javno izrečenih izjava.

Prema izveštaju Građanskih inicijativa, u jeku protesta u avgustu 2024. godine, više desetina osoba bilo je pritvoreno pod optužbama koje nisu bile u skladu sa obimom njihovih aktivnosti, uključujući neodređene optužbe za narušavanje javnog reda i mira (Mustajbašić, 2025). Primetan je i trend čestih SLAPP (*Strategic Lawsuit Against Public Participation*) tužbi, pravnih postupaka koji imaju za cilj zastrašivanje. Krivične prijave predstavljaju ozbiljniju pretnju jer postoji stvarna mogućnost zatvora. Zatvaranje organizatora i učesnika protesta, koji su kasnije pušteni na osnovu netačnosti dokaza, guši legitiman otpor (Front Line Defenders, 2024). Neki lokalni aktivisti suočavaju se s optužbama za napad na policijske službenike, dok su drugi optuženi za ometanje policije u vršenju dužnosti. Ono što aktiviste posebno zabrinjava jeste nejednako postupanje:

Nepravda je najteža. Nemam ništa protiv zakona, niti protiv institucije, ali da bude jedan za sve. Eto, to je ono što je problem, protiv mene je krivična prijava podnošena četvrti dan, a protiv kompanije je posle četiri godine.

Sa druge strane, javni sud, odnosno percepcija i podrška šire zajednice, često je, prema navodima meštana, od ogromnog značaja za ljude u dolini Jadra.

# Manipulacija i propaganda

Konačno, četvrti element infrastrukturnog nasilja jesu i manipulacije i propaganda, koje konstantno proizvode konfuziju u javnosti. Meštani tvrde da ih je korporacija od samog početka lagala i da je selektivno sa njima delila informacije:

Preko petsto bušotina ima na ovom terenu. O tome nismo imali pojma. Oni su od samog početka lagali. Ima tome 20 godina od kada je ta žena došla. I onda su počeli gore po selima da hvale ljudima kako će to biti banja, kako im treba 20 hektara za početak da to otvore. Tu će biti kao neka banja, tu ima da bude lekovito, Supermen, ma sve, jer ljudi nisu imali pojma šta se dešava. Sve do pre tri, četiri godine to se nije znalo.

Kako meštani kažu, manipuliše se i participacijom stanovnika doline:

Oni stalno pišu da su u kontaktu sa nekim „zainteresovanim grupama“, ali nam nikada ne kažu ko su ti ljudi. To su, u stvari, interesne grupe koje gledaju samo lični interes. Najčešće te sastanke organizuju predsednici mesnih zajednica: piknik, hrana, piće, i dobiju dnevnicu. Došli smo do informacije da učesnici dobijaju po dve hiljade dinara dnevnicu, a taj koji organizuje dobije pet hiljada. I onda oni to vode kao neke konsultacije s lokalnim stanovništvom. Beleže, prave zapisnike, stavljaju kvačice, i tako „dokazuju“ da su obavili razgovore. Kada pogledaš njihova dokumenta, oni prikazuju da su u

protekle 21 godinu razgovarali sa tri–četiri hiljade ljudi. A kad to podeliš na 21 godinu, to ispadne oko 200 ljudi godišnje.

Sa druge strane, žitelj jadranske doline koji podržava projekat istakao je da je na događajima koje je organizovala kompanija razumeo zbog čega bi projekat mogao da bude pozitivan, iako je dodao da se ne oseća kao ekspert u toj oblasti, i nije želeo da ulazi detaljnije u razloge.

Tokom našeg boravka u dolini Jadra, dobili smo pristup beleškama analitičarke za zaštitu životne sredine iz Loznice, iz februara 2021. godine, sa jedne od javnih „konsultacija” koje je organizovao Rio Tinto.<sup>13</sup> Tada su predstavnici kompanije objasnili prisutnima da se ruda jadarita lako rastvara već na temperaturi ispod 100 °C, i već u sredini koja ima kiselost ekvivalentnu kiselosti ceđenog soka od grejpfruta. U beleškama je naznačeno i da su ljudi pitali zašto se onda u proceduri ne koristi grejpfрут.

Medijsko nasilje se ispoljava u vidu sveprisutne „zelenе euforije” (Matković, 2025b), korporativne propagande i kognitivnih manipulacija, gde se rudnik predstavlja kao „zeleni projekat”, iako je procena da bi rudarsko-hemijski kompleks „Jadar” značajno doprinosio povećanju CO<sub>2</sub>” (Đorđević *et al.*, forthcoming). Meštani smatraju da bi posedovanje sličnih finansijski resursa mnogo olakšalo njihovu borbu:

Oni zakupe termine, svaki dan se vrti na lokalnim medijima, reklame, kako je to zeleno, kako je ovo, kako je

---

**13** Beleške je vodila Aleksandra Velimanović i one se koriste uz njenu saglasnost.

ono. Mi da imamo te finansijske resurse, to bi davno bilo završeno.

Diskurzivni neokolonijalizam može se takođe uočiti u načinu na koji se pojedinci i čitave zajednice etiketiraju i delegitimišu putem jezika. U kontekstu Projekta „Jadar”, lokalni stanovnici koji su se protivili rudniku često su u javnom diskursu prikazivani kao „neuki seljaci” otporni na „napredak” ili kao „iracionalni ljudi” koji ometaju ekonomski razvoj Srbije.

Medijski i politički narativi pojačavali su ovo predstavljanje tako što su aktiviste prikazivali kao „strane agente” ili članove „NGO-ova finansiranih sa Zapada” (Gajić, 2024), ili kao „proruske sabotere”, narativ koji je ponovio i *Volstrit džurnal* (*The Wall Street Journal*), prateći Rio Tintovu interpretaciju i predstavljajući otpor prema Projektu „Jadar” kao rezultat ruske dezinformacione kampanje, dodatno delegitimišući lokalni ekološki otpor (Steinberg and Kantchev, 2024).

Ovi narativi su eskalirali 2024. godine, nakon blokada železnice i autoputeva u avgustu. Predsednik je proteste opisao kao „nasilne”, optužio demonstrante da „terorišu većinu” i pokušavaju da „unište ekonomiju”, tvrdio da predstavnici civilnog društva primaju „plate od stranih interesa” i ismevao strahove građana (N1 BiH, 2024). Sve ove diskurzivne prakse služe da potkopaju opoziciju i stvore javnu konfuziju. Kako jedan lokalni stanovnik kaže:

Sve je to lepo smišljeno: da smo mi nepismeni divljaci, da smo skloni nasilju i da smo ruski agenti. I onda kad odeš u Evropu, kažu „oni su rusofili”. To je odmah odbojnost. A vamo, s ove strane, nas naziva „oni su zapadni agenti”,

„rade za zapadne službe. Pa čekaj, ja ne mogu da budem i zapadni i istočni agent.

U javnoj raspravi postoji stalna zamena teza, tako da se lokalni protivnici projekta i aktivisti širom zemlje nepravedno prikazuju kao neprijatelji naučnih istraživanja. Na portalu *Kopaćemo*,<sup>14</sup> osnovanom nakon masovnih mobilizacija 2024. godine kako bi se ciljali protivnici projekta, objavljeni su biografski podaci 24 osobe, uključujući lokalne i nacionalne aktiviste, akademike i opozicione političare. Oni su označeni kao „ekološki teroristi”, što je jasan primer kako civilno društvo postaje instrument za podsticanje društvenih sukoba i polarizacije. Istovremeno, digitalne platforme se koriste za diskreditaciju pojedinaca i grupa. Dodatni problem predstavlja teškoća u identifikaciji odgovornih, budući da su portali često registrovani u različitim pravnim jurisdikcijama.

Propagandni filmovi, poput *Not in My Country: Serbia's Lithium Dilemma* i *The Lithium Paradox* autora Petera Toma Jonesa, promovisali su obmanjujuću naraciju koja legitimizuje rudarske interese i marginalizuje zabrinutosti zajednice (Dunlap *et al.*, 2025b). Iako predstavljeni kao neutralni dokumentarci, filmovi su funkcionisali kao propaganda za Projekat „Jadar” i promovisani su na događaju u Briselu pod pokroviteljstvom Evropske komisije. Prisutnim stanovnicima doline Jadra više puta je uskraćena mogućnost da govore – prvo zbog prevoda, a kasnije zbog nedostatka vremena – čime su njihovi glasovi u međunarodnoj debati efektivno utišani.

U januaru 2026. godine, gradonačelnica Loznice, regionalnog administrativnog centra, javno je u medijima

---

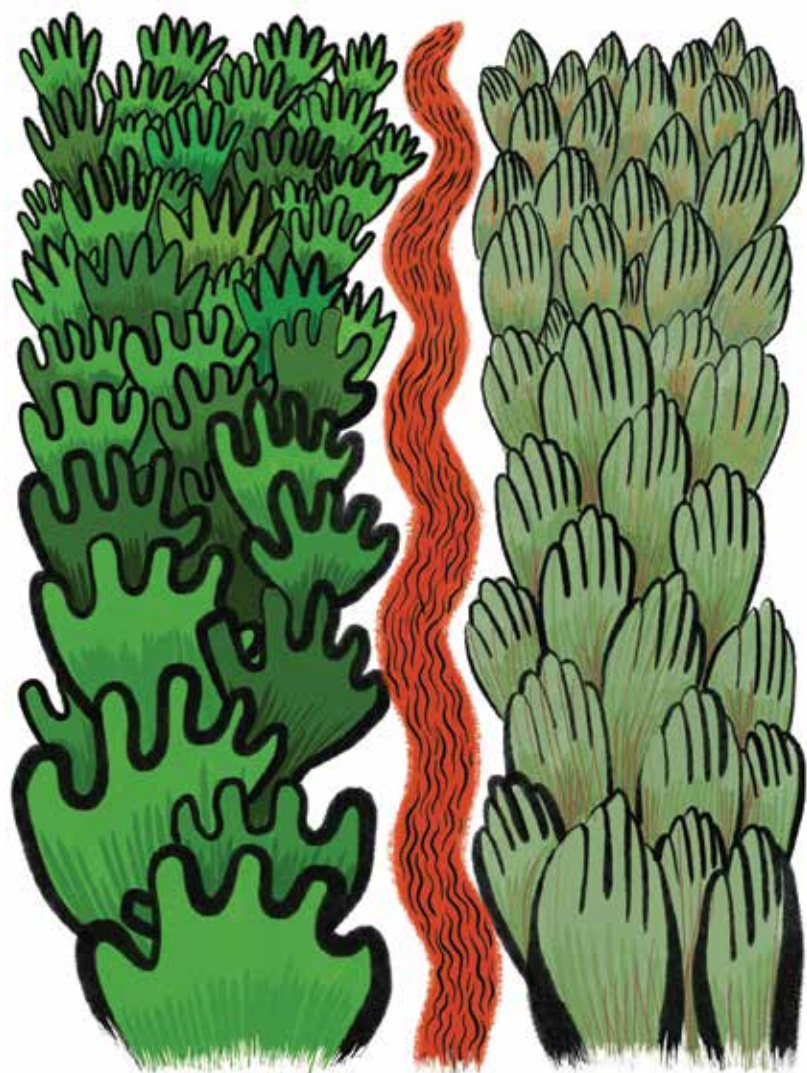
14. Videti: [kopacemo.net/](http://kopacemo.net/)

optužila pojedine meštane okupljene oko udruženja građana „Ne damo Jadar” za nestanak struje u selima u dolini Jadra tokom božićnih praznika. Kako je rekla, meštani su krivi jer su zaustavili izgradnju trafo-stanice. Reč je trafo-stanici koja je deo infrastrukture Projekta „Jadar” i čija je izgradnja planirana za 2028. godinu (Marinović, 2026).

Karakteristična osobina infrastrukturnog nasilja je kumulativna priroda njegovih posledica, koje prevazilaze neposrednu štetu i proizvode dugotrajnu, nepopravljivu štetu po životnu sredinu i uslove života za buduće generacije u dolini Jadra. Ovo se ne ograničava samo na već procenjene ekološke rizike (Dondur *et al.*, 2025; Jovanović, 2021), već uključuje i fizičku transformaciju samog životnog okruženja. Jedan primer je efekat „ratne zone”, kako su to neki stanovnici opisali. Kompanija je podsticala one koji su prodali svoju imovinu da uklone krovove, prozore i druge elemente svojih kuća. Žiteljka koja živi u neposrednoj blizini ruiniranih kuća smatra da je korporacija odgovorna:

I zamerka je ovo što su poskidali krovove. To nisu morali. To je sve stari crep, ne može da se iskoristi, i ne može da se proda za neke pare. Smatramo da ih je sve kompanija podstrekivala, jer to je psihološki u početku bilo strašno. To je psihološki rat. I onda sad ti kad imaš jednog ovde, dvojica oko njega skinu krov i ti ostaneš tu da živiš. Jeste, to je bio pritisak prvo na njih, a posle i na nas.

Ova namerna degradacija životnog okruženja podstiče osećaj straha i izolacije kod onih koji su ostali, bez obzira na to da li oni projekat podržavaju ili ne. Efekta „ratne zone” postaje sredstvo psihološki motivisanog raseljavanja, koje dodatno urušava osećaj pripadanja i sigurnost među lokalnim stanovništvom.



# Postojeći i potencijalni efekti Projekta „Jadar” na društvenu zajednicu

*Ili recimo ovo što su isekli studiju. Oni tvrde da su to nezavisne celine. Kakve nezavisne celine? Kako rudnik i deponija mogu biti nezavisni? I još su odvojili i postrojenje za preradu rude. Znači, imaćemo tri posebne studije za nešto što bi moralo da bude objedinjeno u jednu celinu.*

Meštanka Donjih Nedeljica

Junu 2024. Rio Tinto je dobrovoljno objavio *Nacrt studije uticaja na životnu sredinu Projekta „Jadar”*, koja je bila dostupna na zahtev do februara 2025. Iako je ovim prividno omogućeno da javnost u tom periodu proceni potencijalne uticaje na životnu sredinu i predložene mere ublažavanja, sam nacrt nije legitiman pravni dokument, već je korišćen u propagandne svrhe. U Nacrtu su se naručiocu eksplicitno ogradili od odgovornosti za eventualne greške ili netačnosti u sadržaju:

Nijedna izjava niti garancija se ne daje, eksplicitno ili implicitno, u vezi sa sadržajem ovog nacrta, uključujući, ali ne ograničavajući se na tačnost, adekvatnost, vreme, potpunost i/ili pouzdanost sadržaja predstavljenog u ovom nacrtu (Rio Tinto, 2024).

Pored toga, Biološki fakultet Univerziteta u Beogradu javno se distancirao od *Nacrta*, ističući da je njihov rad izvučen iz konteksta i zloupotrebljen, te da svi zaključci u nacrtu predstavljaju stavove kompanije Rio Sava i konsultantske firme Biodiversity Consultancy, a ne Biološkog fakulteta (Univerzitet u Beogradu, Biološki fakultet, 2024). Fakultet je naveo da njihovi istraživački rezultati pokazuju značajne negativne i potencijalno nepopravljive posledice po biodiverzitet i preporučio obustavu projekta kao primarnu meru zaštite. Nacrt studije procene uticaja na životnu sredinu ne predstavlja deo zakonom definisane procedure, u skladu sa *Zakonom o zaštiti životne sredine* (2004). Ta procedura uključuje definisanje obima studije, javno učešće i dozvolu za eksploataciju koju izdaje Ministarstvo rudarstva i energetike, a Rio Tinto takvu dozvolu nema. Tek nakon ovih koraka Studija može biti podneta Ministarstvu zaštite životne sredine i objavljena javnosti. Iz tih razloga, nacrt se ne može smatrati legitimnom osnovom za ozbiljnu analizu.

U svom *Zahtevu za određivanje obima i sadržaja studije o proceni uticaja na životnu sredinu projekta podzemne eksploatacije ležišta litijuma i bora „Jadar”* (u daljem tekstu *Zahtev*), korporacija u delu o uticaju na društvenu zajednicu ignoriše postojeće i potencijalno infrastrukturno nasilje predloženog projekta (Rio Sava Exploration, 2024). Lokalno stanovništvo predstavljeno je pre svega kao prepreka ili izazov za realizaciju projekta, umesto kao ravnopravan akter sa sopstvenim pravima i potrebama. Narativ je oblikovan tako da umanjuje značaj postojećih odnosa, istorije otpora i lokalnog znanja, dok istovremeno preuveličava potencijalne koristi, poput zapošljavanja i ekonomskog prosperiteta. Ignorišu se duboki konflikti koje je projekat već izazvao u mestima širom doline Jadra, a socijalna fragmentacija i rušenje institucio-

nalnog poverenja ne prepoznaju se kao posledice samog projekta, već kao sporedni efekti „neinformisanosti” stanovništva. Takav pristup ne samo da banalizuje realne društvene tenzije već i otkriva duboku neravnotežu moći u samom procesu odlučivanja. Takođe *Zahtev* se intencionalno fokusira samo na rudnik, dok ignoriše efekte izgradnje deponije i postrojenja za preradu rude, kako bi se celokupan uticaj projekta naizgled smanjio. Ova taktika je poznata kao *salami slicing* i koristi se u cilju izbegavanja regulative veze-  
ne za životnu sredinu (Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu, 2024).

Veliki izveštaj o socijalnim efektima rudarskih aktivnosti u zemljama Evropske unije (Mononen *et al.*, 2022) jasno navodi da su negativni efekti rudarstva izraženiji u zemljama sa višim nivoom korupcije, dok se pozitivni efekti rudarenja (skoro isključivo u ekonomskom domenu) prvenstveno odnose na „razvijene” ekonomije. Takođe se navodi da i minorne ekonomske koristi projekata u perifernim zemljama poput Srbije realno iščeznu usled njihove nepravedne distribucije i to na štetu marginalizovanih, koji ne samo da ne osete benefite ekonomskog „prosperiteta” već po pravilu plaćaju i najveću cenu realizacije projekata (Gamu *et al.*, 2015). Ove kontekstualne činjenice Rio Tinto takođe ne uzima u obzir kada analizira potencijalne posledice Projekta „Jadar”.

U tekstu *Zahteva* oblast obuhvaćena potencijalnim rudarskim aktivnostima opisuje se kao regija koju određuje jak faktor starenja i depopulacije od 9% tokom prethodnih 11 godina (Rio Sava Exploration, 2024). Na osnovu procene o socijalnom uticaju, iznete u tekstu *Zahteva*, jedan od ključnih očekivanih benefita nakon otvaranja rudnika odnosi se na usporavanje depopulacije i demografsko jačanje za-

jednice. Međutim, podaci koji se iznose u vezi sa navodnim visokim udelom starih, niskim udelom mladih i trendom depopulacije, prema javno dostupnim podacima sa sajta Republičkog zavoda za statistiku, ne razlikuju se od generalnih trendova u Srbiji<sup>15</sup> i s obzirom na te indikatore, dolina Jadra već sada stoji mnogo bolje nego većina oblasti u istočnim i južnim delovima zemlje.

Indikativno je da se ne pominje konkretan mehanizam usporavanja depopulacije otvaranjem rudnika. Da bi se mogao proceniti uticaj na demografska kretanja, korisno je sagledati druge dugoročne rudarske projekte kao što su rudnici u Boru i Majdanpeku. Rudarenje u ovim opštinama je zastupljeno preko 100 godina, a demografski i ekonomski procvat bi se mogao očekivati samo na osnovu količina bakra, zlata i srebra kojima je ovo područje bogato. Međutim, obe opštine prolaze kroz demografsku recesiju. Prema zvaničnim podacima Republičkog zavoda za statistiku, Majdanpek je izgubio preko 45% stanovništva tokom poslednje tri decenije, a Bor oko trećinu populacije. Danas ova oblast (borska) spada u oblasti sa najvećim udelom starih, i najmanjim udelom mladih stanovnika u zemlji. Zbog toga ne čudi što je glavni razlog demografske devastacije u izrazito većoj stopi mortaliteta u odnosu na stopu nataliteta (druga najlošije rangirana oblast u Srbiji), a pored toga i jedan od najnegativnijih migracionih salda u zemlji (Nikitić, 2025). Procenjuje se da će se ovakvi trendovi samo nastaviti narednih decenija.

Konkretno za borsku oblast, jednu od predvodnica prve demografske tranzicije u zemlji, očekuje se da izgubi

---

**15** Konkretnije, udeo mladih od 15 godina na nivou Republike je oko 14%, a starijih od 65 godina oko 22%, što je identično udelima na nivou op-

svoje celokupno mlado stanovništvo do 2100. godine, a što je već sada slučaj sa pojedinim naseljima (Nikitović, 2022). Stoga se može zaključiti da, iako *Zahtev* ocrtava mogući put ka demografskom oporavku u dolini Jadra, takav oporavak nije verovatan, te bi se postojeći demografski pad pre mogao dodatno intenzivirati. Sami meštani potvrđuju mogućnost takvog scenarija, tako da je primetna velika bojazan ne samo od još veće depopulacije već i od kompletnog nestanka populacije sa područja uticaja rudnika. Stanovnici doline Jadra mogli bi se smatrati ekološkim migrantima (Hiraide, 2022), usled planirane eksploatacije litijuma i bora u okviru globalne zelene tranzicije, iako međunarodno pravo još ne prepoznaje ovakvu formalnu kategoriju. Njihova situacija ukazuje na rastući trend prisilnih migracija izazvanih projektima eksploatacije „kritičnih” sirovina, koji se legitimišu kroz diskurs održivosti. Ovaj slučaj stvara potrebu za širenjem pojmova klimatske mobilnosti (Wennersten and Robbins, 2017) i ekološkog raseljavanja, kako bi se njima obuhvatile i zajednice raseljene usled ekoloških posledica tzv. zelenog razvoja.

Takođe se u tekstu *Zahteva* ističe i trenutno niska produktivnost poljoprivredne proizvodnje usled prevladavanja usitnjenih parcela i nedovoljne upotrebe savremenih poljoprivrednih mašina i šema navodnjavanja, kao i usled poljoprivredne diverzifikacije (kao da je to štetno). Kako se navodi, poljoprivreda je glavna ekonomska aktivnost među stanovništvom pod direktnim uticajem predloženog Projekta „Jadar”. Iako stanovnike niko nije konsultovao o eventualnim

---

štine Loznica. Kada je u pitanju depopulacija, između dva popisa stanovništva, 2011. i 2022 godine, Loznica takođe beleži pad sličan nivou cele zemlje od oko 7% (Republički zavod za statistiku, 2022).

preferencama u vezi sa zamenom poljoprivrednih aktivnosti rudarskim, na osnovu teksta *Zahteva* je očekivano da bi rudarenje verovatno trebalo da znači pomak ka održivoj i efikasnoj privrednoj alternativi. Međutim, na osnovu istraživanja koje su sprovedeli stručnjaci iz SANU, potencijalni godišnji poljoprivredni prihod u deset sela u dolini Jadra procenjen je na približno 81,96 miliona evra, što premašuje projektovani prihod koji bi Srbija ostvarila od Rio Tinta na osnovu rudne rente, koja spada među najniže u svetu i iznosi 5% neto prihoda. Stručnjaci u Srbiji nemaju sumnje da bi prihod od poljoprivrede bio veći od prihoda od rudnika (Ristić *et al.*, 2021). Jasno je da bi realizacija projekta fokus na poljoprivredi učinila gotovo nemogućim. I ovaj aspekt je već vidljiv na osnovu iskustva drugih podzemnih rudnika, za koje je pokazano da značajno menjaju pokrivenost vegetacijom, vlažnost zemljišta i sadržaj hranljivih materija u površinskom sloju zemljišta (Zhang *et al.*, 2023).

U tom smislu, ključno pitanje koje se nameće jeste pitanje ekonomske isplativosti ovih aktivnosti, ne samo za lokalno stanovništvo već i za ekonomiju čitave zemlje. Pre svega, prema projekcijama samog Rio Tinta, a kako se navodi u studiji Drakulića i saradnika (2025), Srbija bi imala zanemarljive prihode od Projekta „Jadar”: 17,4 miliona evra godišnje u narednih 40 godina, tj. 2,6 evra po stanovniku, a pored toga bi Srbija, u korist Rio Tinta, sama finansirala celokupnu infrastrukturu projekta, vrednu – prema procenama – nekoliko stotina miliona evra. Dalje, Srbija ne bi imala ni najmanji udeo u vlasništvu projekta, ali bi u slučaju ekološke katastrofe troškove za sanaciju morala da isplati sama. Pored toga, prema istoj studiji, država planira da dodeli 419 miliona evra slovačkom proizvođaču baterija „InoBat Auto“ za gigafabriku, pod kodnim nazivom Proje-

kat „Lion”, u Čupriji, u centralnoj Srbiji. Vlada Srbije će olakšati realizaciju projekta pomažući u obezbeđivanju zemljišta i potrebnih građevinskih dozvola. U Srbiji ne postoje jasni mehanizmi kontrole stranih direktnih investicija, što otvara prostor za uspostavljanje neokolonijalnih odnosa u formalno slobodnoj zemlji (Matković, 2025a).

Druga bitna stvar u proceni ekonomske isplativosti jeste dugoročna globalna cena litijuma, koja trenutno opada, i to iz tri razloga: pad tražnje za električnim automobilima, sve veća ponuda litijuma iz Južne Amerike i smanjenje udela litijuma u baterijama sa pojavom supstituta. Osim toga, dodaju isti autori, Srbija je samo marginalna po značaju na svetskom tržištu litijuma sa 1,3% svih rezervi. Konačno, eksploatacija litijuma iz stene je daleko manje isplativa i eksperimentalnija nego eksploatacija iz slanih voda. Sa druge strane, vrednost bora u budućnosti je vrlo teško predvideti, ali analize ukazuju na verovatan pad cene za jednu trećinu tokom narednih pet decenija (Mermer and Şengül, 2020).

Specifičnost doline Jadra u tome je što, za razliku od svih drugih lokacija na svetu, Rio Tinto planira da izgradi rudnik u naseljenom mestu, na poljoprivrednom zemljištu. Pri tome, naseljenost ovog područja je rezultat ogromnih mogućnosti koje pruža poljoprivreda, imajući u vidu potencijal zemljišta u pogledu plodnosti. Rizik od otvaranja rudnika leži u unošenju toksičnih supstanci u zemljište, vodu i vazduh, što bi onemogućilo održivu i profitabilnu proizvodnju zdrave hrane. Procenjuje se da bi zagađenje uticalo na proizvodnju hrane, njen plasman na tržištu i prihode od prodaje u iznosu od 165 miliona evra godišnje (Vukosavić, 2024).

Pored poljoprivrede, postoji i potencijal za razvoj turizma, koji je nespojiv sa realizacijom projekta, te se može dodati još 41 milion evra gubitaka usled smanjenog interesovanja za razvoj ruralnog, sportskog i banjskog turizma. Stoga se zaključuje da bi država pretrpela gubitke, a ne bi ostvarila dobit od ovog projekta (Vukosavić, 2024). Tu je i potencijal za vodosnabdevanje, za koji je procenjeno da će imati većeg značaja od nafte u budućnosti, dok litijumu ne samo da već sada opada vrednost, već njegova eksploatacija po pravilu troši ili zagađuje značajan deo rezervi vode. Procene koje se odnose na isplativost poljoprivrede zato dodatno upućuju na zaključak da bi od Projekta „Jadar” najkorisnije bilo odustati u potpunosti. Alternativno, uz relativno mala ulaganja, Srbija bi mogla višestruko da uveća prihode od poljoprivrede. Potražnja za hranom i vodom, za razliku od litijuma, u budućnosti će samo rasti.

Dok se u tekstu *Zahteva* govori o navodnim manjkavostima poljoprivredne proizvodnje, meštani nemaju osećaj da ih iko pita u vezi sa problemima koje imaju kao poljoprivrednici. Naprotiv, mišljenja su da njihov rad sistematski i planski otežava i guši država, sa ciljem njegovog potpunog uništenja. Mogućnost privređivanja i života od svoga rada naročito se otežava onima koji se protive izgradnji rudnika, tako što oni postaju mete kaznenih inspekcija i drugih represivnih mera (Nešić, 2024). U decembru 2024. godine, na primer, Ministarstvo poljoprivrede stavilo je poljoprivredna gazdinstva Veljković i Kokanović u pasivan status na period od pet godina, što im praktično ukida mogućnost da konkurišu za podsticaje za razvoj poljoprivrede (Poljoprivreda Info, 2024). Ova odluka je povučena nakon protesta poljoprivrednika. Obojica nosilaca ovih domaćinstava jesu članovi udruženja „Ne damo Jadar”, a Kokanović poseduje

zemlju u planiranoj rudarskoj zoni, koju je odbio da proda Rio Tintu. Pored toga, poljoprivrednici iz doline Jadra nezadovoljni su ophođenjem države kada je u pitanju cena otkupa njihovih proizvoda. Prevladavajući stav meštana je da se problemi u poljoprivredi ne rešavaju time što se ljudi ucenjuju da prodaju svoju zemlju, niti pretnjama da će država izvršiti eksproprijaciju po nižoj ceni, već doslednom zaštitom seljana i domaće poljoprivredne proizvodnje.

Na kraju, iako se u *Zahtevu* pominje javno zdravlje, ne procenjuje se da li bi rudnik uticao na zdravlje ljudi, kakvi bi ti uticaji bili niti ko bi im bio izložen. Umesto toga, samo se navodi da je zdravstvena zaštita u Srbiji regulisana preko Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, čiji je deklarirani cilj jednak pristup zdravstvenoj zaštiti za sve građane. Takođe se ističe da javni fond pokriva većinu medicinskih usluga, poput specijalističkog lečenja, hospitalizacije, rehabilitacije i slično. Ovo upućuje jedino na zaključak da bi procenjeni uticaji projekta mogli biti štetni po zdravlje ljudi, ali da korporacija za to ne bi snosila odgovornost, dok bi se troškovi lečenja nastali usled rudarskih aktivnosti prebacili na državu, koja navodno tretira svakog pojedinca jednako.

Strahovi stanovnika lokalnih sela tiču se upravo štetnih efekata projekta na zdravlje. U tom kontekstu, oni pominju psihosomatske probleme koji su već nastali kao posledica stresova sa kojima se suočavaju oni izloženi pritiscima i ucenama, kao i bolesti i zdravstvene probleme koji su nastali kao posledica rudarenja na drugim lokalitetima u zemlji. Takođe je prisutna bojazan za zdravlje čitave populacije zemlje. I umesto da korporacija naznači potencijalni zdravstveni uticaj projekta rudnika na lokalno (i šire) stanovništvo – kroz zagađenje vazduha, vode, tla, kao i kroz stres koji sama izaziva lokalnom stanovništvu – izveštaj se

poziva isključivo na navodni opšti princip jednakosti u pristupu zdravstvu. Potonje naši ispitanici konzistentno prepoznaju kao puku iluziju, uz generalno katastrofalno stanje u zdravstvenom sistemu.<sup>16</sup>

Prema studiji o potencijalnim efektima Projekta „Jadar” na zdravlje (Bulat i Bulat, 2025), najpre se mora skrenuti pažnja na mogućnost akcidenta usled velike količine koncentrovane sumporne kiseline i eksploziva, što može imati nesagledive posledice na zdravlje ljudi, ne samo na lokalnom nivou. Kada je reč o litijumu i boru, dosadašnja evidencija upućuje na potencijalnu opasnost od izloženosti radnika u rudniku i to u smislu smanjenja funkcija bubrega i štitne žlezde, kao i porasta sinteze paratiroidnog hormona. U jadaritu su prisutni i drugi teški metali. Prema samoj korporaciji, tokom prerade jadarita nastale bi velike količine industrijskog otpada koji uključuje toksične materije poput arsena, kadmijuma, hroma, olova, žive, nikla i cinka (Bulat i Bulat, 2025). Arsen, usled apsorpcije gutanjem ili udisanjem, može izazvati aritmije, oštećenja srčanog mišića, arteriosklerozu, progresivno začepljenje krvnih sudova, gangrenu i kožna oboljenja, polineuropatiju, encefalopatiju, šećernu bolest i gojaznost.

Bor u visokim koncentracijama može izazvati zdravstvene tegobe poput akutne mučnine, povraćanja, dijareje,

---

**16** Kada se analiziraju podaci na nacionalnom nivou, podaci iz Evropskog društvenog istraživanja (*European Social Survey*) iz 2023. i 2024. godine, evidentno je da stanovnici Srbije zdravstveni sistem u zemlji u proseku ocenjuju otprilike četvorkom na skali do deset, a u regionu Šumadije i zapadne Srbije takođe. Isto tako, izveštaj o jednakom pristupu zdravstvenoj nezi u Srbiji dodatno se pobija činjenicom da oko četvrtine ispitanika na nacionalnom nivou izjavljuje da tokom poslednjih dvanaest meseci nisu uspeli da dobiju potreban medicinski tretman, uz još nešto nepovoljniju situaciju u regionu zapadne Srbije.

vrtočlavice, a hronično i gubitak težine, dok izloženost prašini koja sadrži bor među rudarima može imati iritativne efekte na koži i sluzokožama oka, nosa, usta, ždrela i organa za disanje. Usled koncentracija kadmijuma u pojedinim biljkama, moguć je indirektan humani kontakt sa njim, koji dovodi do oštećenja bubrega, kostiju, endokrinog i kardiovaskularnog sistema, pa čak i karcinoma pluća. Olovo može biti naročito pogubno za decu i trudne žene, to jest nervni sistem u razvoju. Toksični metali, za koje postoji opasnost da dođu do vodotokova i na taj način otruju životnu sredinu, jesu, osim olova i bora, nikl i hrom, koji su humani kancerogeni, kao i živa i cink. Konačno, prema samoj proceni Rio Tinta, rudarske aktivnosti bi dovele do povišenih emisija čestica prašine (PM<sub>2,5</sub> i PM<sub>10</sub>), za koje je poznato da su povezane sa pojavom iritacije disajnih puteva, kašlja i otežanog disanja, smanjenja plućnih funkcija, češćih astmatičnih napada kod astmatičara i povećane učestalosti nefatalnih infarkta miokarda.

Takođe, prema istoj studiji, način na koji bi se eksploatisao jadarit i očekivana količina eksploziva u postrojenju, kao i transporta, potencijalno bi vodili do visokog nivoa zvučnog zagađenja, koje je povezano sa poremećajem sna, što vodi u probleme sa raspoloženjem, umor, glavobolju, ali sa u psihofizičke efekte poput povišenog krvnog pritiska. Osim što do sada nisu objavljeni direktni efekti projekta na fizičko zdravlje, evidentni su izlivi toksičnih podzemnih voda i posledično trovanje zemlje nakon istražnih radova korporacije (Vukosavić, 2025). Prema sopstvenom priznanju korporacije, u podzemnim vodama već sad su prisutne povišene koncentracije, između ostalog, arsena, bora, hroma, nikla, olova, litijuma, hlora, sulfata, ugljovodonika, žive i talijuma (Jovanović, 2021).

Odluku o obimu i sadržaju studije o proceni uticaja na životnu sredinu za rudarski segment Projekta „Jadar” donelo je u novembru 2024. godine Ministarstvo zaštite životne sredine (Ministarstvo zaštite životne sredine Republike Srbije, 2024). Ova odluka doneta je nakon pomenutog *Zahteva* kompanije Rio Sava za definisanje obima, kao i nakon dodatnih komentara i prigovora javnosti. Njome se od kompanije zahteva da u studiji obradi sve kumulativne uticaje projekta, predloži konkretne mere za njihovo ublažavanje i uspostavi sisteme monitoringa, u skladu sa najboljim dostupnim praksama i evropskim ekološkim standardima. U međuvremenu, samo Ministarstvo mora da razmotri novi talas od preko 14.000 prigovora javnosti, podnetih nakon velike kampanje podizanja javne svesti (Mašina, 2024a; N1, 2024), pre nego što donese konačnu odluku o obimu studije, nakon čega je kompanija obavezna da u roku od godinu dana podnese konačnu verziju studije na tehničku reviziju. Međutim, kompanija to može učiniti tek nakon što Ministarstvo rudarstva odobri eksploatacionu dozvolu.<sup>17</sup> Podrazumeva se da je proces prigovora javnosti značajno usporio planove kompanije, te da Ministarstvo zaštite životne sredine i dalje,

---

**17** U skladu sa stavom 2 *Rešenja o obimu i sadržaju zahteva za određivanje obima i sadržaja Studije o proceni uticaja na životnu sredinu* (Ministarstvo zaštite životne sredine Republike Srbije, 2024), nosilac projekta je u obavezi da, u roku od jedne godine od dana kada ova odluka postane konačna, podnese zahtev za davanje saglasnosti na *Studiju o proceni uticaja na životnu sredinu*. Upravna odluka postaje konačna kada protiv nje nije moguće izjaviti žalbu (zato što je istekao rok za žalbu, žalba je odbačena ili odbijena, sve strane su se odrekle prava na žalbu ili posebnim zakonom nije predviđena žalba protiv te odluke). Odluka doneta po žalbi – drugostepena odluka – uvek je konačna. Takva odluka biće doneta tek nakon što Ministarstvo zaštite životne sredine odgovori na svih 14.000 žalbi. Sve ove žalbe moraju biti razmotrene i na njih mora biti odgovoreno pre nego što nosilac projekta stekne obavezu da podnese zahtev za davanje saglasnosti na *Studiju o proceni uticaja na životnu sredinu*.

više od godinu nakon njihovog podnošenja, odgovara na jedan po jedan prigovor.

U nastavku ćemo primeniti posredovani metod rekonstrukcije i rizika od osiromašenja, koji omogućava da se kritički proceni da li je projekat poput „Jadra” strukturisan tako da smanjuje ili da povećava društvene rizike. Ovaj metod pruža naučnu i etičku osnovu da se sve dimenzije raseljavanja — kako već postojećeg, tako i potencijalnog — temeljno procene i transparentno razmotre. U kontekstu Projekta „Jadar”, ovaj model je naročito relevantan jer do raseljavanja ne dolazi isključivo zbog fizičke eksproprijacije, već i usled niza posrednih praksi koje imaju znatno šire društvene posledice.



# Raseljavanje kao okvir za razumevanje rizika

*Ovde ljudi ne žele da se raseljavaju. To je recimo jedna od stvari koja mora da postoji tu kao polazna premisa, jer njihov koncept je takav da neminovno dovodi do raseljavanja. A ovde je tako jako uporište toga da ljudi žele da ostanu da žive.*

Meštanim Brezjaka

U užem smislu, raseljavanje se kao oblik uticaja na društvenu zajednicu uopšte ne pominje u *Zahtevu za određivanje obima i sadržaja studije o proceni uticaja na životnu sredinu projekta podzemne eksploatacije ležišta litijuma i bora „Jadar”*.

U *Zahtevu* se navodi da *Prostorni plan* za projekat obuhvata 22 sela i više od 290 km<sup>2</sup> površine, koji obuhvataju rudarski kompleks i svu prateću infrastrukturnu mrežu, uključujući pristupne puteve i železničke pruge, gasovode i vodovode, postrojenje za preradu rude i deponiju jalovine (Rio Sava Exploration, 2024). Rudarski kompleks se nalazi u centralnom delu *Prostornog plana*, dok zona rudarskih aktivnosti obuhvata 854,8 ha.<sup>18</sup> Proizvodno-industrijska zona zauzima

---

**18** Ova zona obuhvata kako zemljište neophodno za izgradnju i funkcionisanje rudnika, tako i okolno zemljište pogođeno rudarskim aktivnostima. U okviru ove zone, 140,24 hektara (Podzona 1A) koristi se za pristup rudniku i površinske rudarske objekte, dok 849,81 hektar (Podzona 1B) obuhvata podzemni rudnik i zemljište iznad njega, na kojem će doći do sleganja tla. Iako će ovo zemljište formalno zadržati poljoprivrednu namenu, nova izgradnja biće zabranjena.

646,54 ha i uključuje 79,8 ha namenjenih postrojenju za preradu rude i hemijsku proizvodnju.<sup>19</sup> Zona odlaganja industrijskog otpada obuhvata 358,57 ha.<sup>20</sup>

Jedini javno dostupan dokument koji se isključivo bavi raseljavanjem jeste *Predlog za otkup imovine na području opštine Brezjak* (Rio Sava Exploration, 2020). U ovom dokumentu kompanija navodi da je za Podzone 1A/B potrebno otkupiti 251 ha zemljišta (dok se u dokumentaciji za utvrđivanje obima navodi da ova zona obuhvata više od 800 ha). U brošuri se navodi da će otkup zemljišta obuhvatiti 87 stambenih kuća i 335 vlasnika zemljišta, dok će oko 52 domaćinstva morati trajno da se isele. Prema dostupnim podacima, na predmetnom području nalazi se približno 626 katastarskih parcela i 87 stambenih objekata. Isti dokument takođe sadrži pregled ponuda za naknadu, kao i spisak potrebne dokumentacije.

Uočljivo neslaganje između 251 ha navedenog u brošuri o otkupu zemljišta i više od 800 ha definisanih u dokumentaciji za utvrđivanje obima odražava razliku između zemljišta koje kompanija planira da otkupi i znatno veće površine koja će biti funkcionalno zauzeta ili pogođena rudarskim aktivnostima, uključujući podzemne radove i zone površinskog uticaja. Kao posledica toga, fokusiranje isključivo na podatke o otkupu zemljišta nosi rizik značajnog potcenjivanja prostornog obuhvata projekta, kao i broja ljudi i nepokretnosti koji će biti podvrgnuti dugoročnim ograničenjima i uticajima.

---

**19** Veliku površinu obuhvata i zaštitni pojas u širini od jednog kilometra (Podzona 2B) oko postrojenja.

**20** Ova zona se sastoji od 167,12 hektara (Podzona 3A) namenjenih deponiji otpada, brani i pratećoj infrastrukturi, kao i od zaštitnog pojasa u širini od 500 metara (Podzona 3B) oko deponije.

U članu 10. dokumenta, eksproprijacija se predlaže kao krajnja mera. Ne samo da su društveni rizici raseljavanja izostavljeni iz pomenute dokumentacije, već je i formulacija člana 10. protumačena kao direktna pretnja, budući da eksproprijacija nije u nadležnosti kompanije, već države. Eksproprijacija zemljišta za Projekat „Jadar” može biti zakonita prema zakonodavstvu Srbije, nakon izmena *Zakona o rudarstvu* iz 2015. godine, kojima su litijum i bor proglašeni mineralima od strateškog značaja i kojima je omogućena eksproprijacija čak i za projekte koje sprovode privatne kompanije.<sup>21</sup> Međutim, sama kompanija ne može biti učesnik u postupku eksproprijacije.

Godine 2021. predložene izmene *Zakona o eksproprijaciji* ušle su u parlamentarnu proceduru. One bi otvorile vrata svakom stranom preduzeću da kvalifikuje zemljište za eksproprijaciju, bez obzira na to da li je njihov projekat

---

**21** Ove zakonske izmene mogu biti u suprotnosti sa drugim važećim zakonima. Član 4. *Zakona o rudarstvu i geološkim istraživanjima* (2015) dopušta eksproprijaciju zemljišta za potrebe privrednog subjekta — bilo u privatnom ili javnom vlasništvu — koji je odgovoran za eksploataciju mineralnih sirovina od strateškog značaja za Republiku Srbiju.

Ova odredba je u koliziji sa članom 8. *Zakona o eksproprijaciji* (2001), koji eksproprijaciju ograničava isključivo na slučajeve koji služe potrebama Republike Srbije i drugim javnim interesima. Član 25. *Zakona o eksproprijaciji* (2001) dodatno potvrđuje *ratio legis* eksproprijacije, propisujući da samo javni subjekt može biti korisnik eksproprijacije, bez predviđanja bilo kakve procedure putem koje bi privatni subjekt mogao podneti zahtev za eksproprijaciju.

Shodno tome, član 4. *Zakona o rudarstvu i geološkim istraživanjima* (2015) protivreči samoj svrsi eksproprijacije kao pravnog instituta, koja podrazumeva ograničenje prava privatne svojine isključivo radi prenosa iz privatnog u javno vlasništvo u javnom interesu, kako je to propisano članom 58, stav 2. *Ustava Republike Srbije* (2006).

od javnog interesa ili ne, efektivno legalizujući oblik ekonomske okupacije. Kontroverzna odredba odnosila se i na utvrđivanje vrednosti eksproprijisanih nekretnina, predlažući da se tržišna vrednost zameni procenjenom građevinskom vrednošću, koja je znatno niža, čime bi značajno bila oštećena prava vlasnika eksproprijisanih nekretnina. Pokušaji izmene *Zakona o eksproprijaciji* (2001) bili su fitilj koji je zapalio masovne blokade širom zemlje 2021. godine, nakon čega su predložene izmene povučene.<sup>22</sup> Danas su već u toku procesi eksproprijacije zemljišta za javnu infrastrukturu neophodnu za Projekat „Jadar”, što se može videti na terenu, a potvrđuju i lokalni stanovnici čija je zemlja eksproprijisana u te svrhe.

Lokalno stanovništvo je bilo izloženo višegodišnjem pritisku da napusti svoja imanja, iako formalno nije bilo primorano na iseljenje. Jedan sagovornik ovako opisuje atmosferu permanentne nesigurnosti:

Niko od nas nije bio prisiljen, ali je pritisak bio konstantan. Stalno su ponavljali: „Moraćete da se selite, moraćete ovako, moraćete da prodate.” I ljudi su, kako da vam kažem, niko nije bio fizički prisiljen... Ali kad ti neko godinama kljuka u glavu da ćeš morati da se seliš, naravno da se uvuče strah šta će biti, kako će biti... Pa kad se sete, recimo, kad pogledaju slike rudnika u drugim mestima, ogromni kamioni, vozovi, prašina, prljavština, sve ih to slomi. I kad se još izađe s nekom lepom ponudom, i kad jedan krene da proda, onda je to gotovo. Krene lavina.

---

**22** Blokade protiv Rio Tinta kao simboličnog neprijatelja podigle su antilitijumski pokret na novi, nacionalni nivo i na kraju dovele do prve obustave Projekta „Jadar” pred izbore 2022. godine.

Ova izjava ukazuje na upotrebu psihološkog pritiska i strategije normalizacije raseljavanja kroz narative nužnosti i straha. Važnu ulogu u ovome imale su i indirektno pretnje, kao što je svedočenje o noćnim posetama u kojima su potencijalnim prodavcima sugerisane posledice odlaganja odluke:

Dolazili su noću i govorili: „Prodajte nama, jer ako ostavite, država će vam to uzeti za džabe.”

Osim pritisaka i manipulacija, lokalni akteri su u nekim slučajevima bili instrumentalizovani u procesu planiranja, čime je dodatno zamagljena granica između participacije i eksploatacije znanja zajednice:

Koristili su nas na tim informativnim sastancima<sup>23</sup> da im dajemo idejna rešenja i da im predložimo to sve.

Prikupljanje informacija ticalo se i otkupa zemljišta radi raseljavanja meštana. Ovi narativi ukazuju na to da se raseljavanje ne odvija isključivo kroz formalne mehanizme kupovine i prodaje, već i kroz difuzne oblike pritiska, koji uključuju emocionalno iscrpljivanje, manipulaciju informacijama i kooptaciju lokalnog znanja u korist projektnih interesa.

Prema rezultatima istraživanja *Stavovi i mišljenja građana opštine Loznice i Krupnja o njihovoj informisanosti o lokalnim planovima iz 2022. godine*, svega jedna šestina

---

**23** Bilo je nekoliko „informativnih večeri” i za meštane neformalnih okupljanja vezanih za projekat. Mnogi sastanci su se održavali bez ikakve zakonske obaveze, zvanične dokumentacije ili transparentne procedure.

ispitanika izjavila je da bi prodala svoje imanje (Velimanović, 2022). Većina njih, međutim, navodi da bi u tom slučaju ostala u istom selu, preselila se u njegov drugi deo ili otišla u neko od susednih sela. Ovakvi odgovori ukazuju na to da značajan deo ispitanika nije u potpunosti bio svestan mogućih štetnih posledica projekta, s obzirom na to da bi se samo trećina onih koji bi prodali imanje odlučila da se trajno udalji iz ovog prostora.

Meštani koji su svoja imanja prodali, sa kojima smo razgovarali, kažu da je kompanija prema njima postupala uredno i da je poštovala dogovore. Ipak, niko od njih nije prodao svoju imovinu lakog srca; neki su imali zdravstvene probleme i bio im je potreban novac, dok su drugi mislili da nemaju druge opcije. Mnogi i dalje održavaju odnose sa Rio Tintom preko subvencija i iznajmljivanjem zemlje. Ovako odnos sa Rio Tintom opisuje jedan meštаниn koji je prodao svoje imanje:

Prodao sam preko šest hektara zemlje, a kupio nešto više od dva, ali tu zemlju i dalje obrađujem. Kada sam prodao, sve useve su nam isplatili, a posle smo ih sami pokupili. Od razlike sam te godine kupio traktor. Dali su nam i pet procenata za preseljenje, a bilo je i vaučera.

Za sveobuhvatnu procenu uticaja ovih procesa, ključni su sledeći rizici razvijeni u okviru metoda rekonstrukcije i rizika od osiromašenja: 1. bezemljaštvo, 2. nezaposlenosti, 3. beskućništvo, 4. marginalizacija, 5. prehrambena nesigurnost, 6. povećana stopa obolevanja i smrtnosti, 7. gubitak pristupa zajedničkim resursima i 8. rastavljanje zajednice (Cernea 1997, 2000; Alexandrescu 2013).





# 1. Bezemljaštvo

*Ali svi znamo i videli smo iz studija koje su priložene da to ne može da bude dobro. Prvo što bi nam uzeli zemlju, a bez zemlje mi ovde na selu ne možemo ni da radimo ni da ostanemo. Zemlja se ne proizvodi. To nije flaša, nije ne znam šta, znači da je neki deo za auto, da možeš da ga proizvedeš. Jednostavno, svi mi imamo decu, i sutra bih voleo da ostanu ovde. Ja sam četvrta generacija na ovom imanju, a moji sinovi bi bili peta. Sve ovo što radim, radim zbog njih. Voleo bih da ostanu ovde, u svojoj kući, na svom imanju. Ali ako nam dovedu rudnik ovde, na dva–tri kilometra od kuće, ne znam ni da li ću ja ostati, a kamoli da očekujem da će deca ostati i graditi život ovde.*

Meštanin Gornjih Nedeljica

Bezemljaštvo nije samo individualni problem, to je duboko društveno pitanje koje pogađa čitave zajednice, ekonomske sisteme i odnos prema zemlji kao javnom dobru. U slučaju Projekta „Jadar”, gubitak plodnog obradivog zemljišta nije ograničen samo na pojedine vlasnike parcela, već ima dalekosežne posledice za celokupnu društvenu zajednicu u Srbiji. Naime, zemlja u dolini Jadra predstavlja ne samo osnov za egzistenciju poljoprivrednika koji na njoj žive i rade, već i ključni resurs za proizvodnju hrane koja hrani stanovništvo širom zemlje. Projekat otvara mogućnost za masivnu privatizaciju i trajnu degradaciju poljoprivrednog zemljišta kroz otkup i eksproprijaciju, zagađenje zemlje i vode i promenu namene zemljišta. Na taj način bezemljaštvo

se poopštava: nije više reč samo o onima koji direktno gube svoje parcele, već o širem procesu u kojem se oduzima pravo na zemlju kao izvor života, hrane, nezavisnosti, ali i kulturnog nasleđa.

Tokom ranih godina prisustva u regiji, kompanija je obezbeđivala dodatni prihod stanovnicima iznajmljivanjem njihove imovine. Kako je objasnila bivša vlasnica kuće u selu:

U tom prvom periodu mnogi su ostvarili profit. Izdavali su svoje kuće po 70 do 100 evra dnevno po osobi radnicima koji su dolazili ovde. I ja sam isprva razmišljala da iznajmljujem, ali su mi ljudi savetovali da to ne radim jer su govorili da će kuća i podovi da se unište, znaš već kako je, ljudi dolaze direktno sa gradilišta, blatnjavi, u radnim čizmama, i takva je situacija.

Otkup zemljišta u dolini Jadra, koji je kompanija sprovodila tokom 2021. i 2022. godine, obuhvatio je oko 100 hektara zemljišta (Đorđević i Sekulić, 2021), uključujući obradive njive, voćnjake, šume i porodična domaćinstva u okolini sela Gornje Nedeljice i Slatina. Prema dostupnim informacijama, kupljeno je više od 50 kuća. U nekim slučajevima su pojedina domaćinstva okružena otkupljenim parcelama, što ih je izolovalo i primoralo na prodaju iako njihova zemlja nije bila u zoni otkupa. Iako su ugovori pravno bili „dobrovoljni“, lokalni stanovnici su svedočili o manipulacijama pravne prirode, pritiscima, pretnjama eksproprijacijom i osećaju neizbežnosti realizacije projekta.

Praksa otkupa zemljišta u dolini Jadra, kako je opisuju lokalni stanovnici, sprovedena je putem namerno planiranih mehanizama administrativne zloupotrebe. Jedna od ključnih

taktika bila je prenamena zemljišta iz poljoprivrednog u građevinsko.<sup>24</sup> Ova reklasifikacija je podigla vrednosti zemljišta, što je značajno uvećalo iznos koji vlasnici plaćaju na ime godišnjeg poreza na imovinu. Istovremeno, susedni vlasnici zemljišta izgubili su pravo preče kupovine.<sup>25</sup> Na taj način je ubrzana kupovina zemljišta. Međutim, čak i bez takvog institucionalnog okvira, susedni vlasnici parcela ne bi mogli da se cenovno nadmeću sa iznosima koje je Rio Tinto bio u stanju da ponudi. Nakon ukidanja prostornog plana, zemljište obuhvaćeno tim izmenama vraćeno je na svoju prvobitnu namenu.

Na osnovu iskaza meštana, otkup zemljišta je sproveden uz kontinuirani pritisak, manipulaciju i nejednake uslove za različite prodavce. Korporacija je pojedincima nudila izuzetno visoke iznose kako bi slomila otpor ključnih vlasnika parcela, dok su najsiromašnijima u početku isplaćivane minimalne sume. Ovo stvaranje jaza među meštanima zasniva se na sistematskom targetiranju ranjivih grupa i stvaranju osećaja neizbežnosti raseljavanja. Pored finansijskih manipulacija, duboko je ukorenjeno verovanje među stanovništvom da će zemlja, čak iako formalno ostane u njihovom vlasništvu, izgubiti upotrebnu vrednost zbog neposredne blizine rudarske infrastrukture.

Narativ stanovnika doline Jadra jasno osvetljava paradoksalne i ponižavajuće posledice otkupa zemljišta za potrebe rudarskih projekata. Ljudi koji su prodali svoje njive sada ih iznajmljuju za simboličnu sumu od Rio Tinta,

---

**24** Izmena planskog dokumenta izvršena je na zahtev Grada Loznice i u skladu sa članom 88, stav 1. *Zakona o planiranju i izgradnji* (2009).

**25** Prema *Zakonu o prometu nepokretnosti* (2014), pravo preče kupovine (članovi 5–10) važi za poljoprivredno, a ne za građevinsko zemljište.

praktično obrađujući svoju bivšu zemlju kao zakupci. Na taj način, kompanija uspostavlja odnos zavisnosti, nudeći ovim ljudima subvencije za poljoprivrednu proizvodnju na zemlji koja im više formalno ne pripada. Subvencionisanje poljoprivrede funkcioniše kao strategija kooptacije, obezbeđujući privremeni privid stabilnosti u situaciji koja vodi ka agrarnoj dezintegraciji. Ova iluzija tek je nedavno počela da se raspada, kako je to objasnio jedan meštatin koji je prodao svoju kuću i zemlju:

Prodao sam kuću i zemlju, ali sam ostao na selu. Neki su se preselili u grad, a znaš kako je tamo. Zatvore se u stanovima. Nemaš ni koku ni jaje. A svi su ranije bili poljoprivredna domaćinstva. Nudili su im da nastave da obrađuju zemlju, i neki jesu, ali mnogi više neće, jer je gorivo skupo i troškovi su visoki, a iz Loznice se potroše gume. Mnogi više ne mogu da rade zemlju, iako bi mogli, besplatno. Oni koji su prodali bili su uglavnom zdravi ljudi, mladi, neki čak mlađi od mene. Ali troškovi su im sada jednostavno previsoki otkad žive u gradu.

Iskustva lokalnog stanovništva i podaci iz naučnih studija (Vukosavić, 2025) pokazuju da su istražne bušotine već dovele do ozbiljnih ekoloških posledica, pre svega zagađenja zemljišta i podzemnih voda. Na parcelama gde su vršena istraživanja vidljiva je degradacija tla, smanjeni prinosi i propadanje vegetacije. Curenje hemikalija iz bušotina postalo je očigledno jer se svakodnevno opažaju promene na biljkama. Ovaj vid zagađenja dodatno doprinosi gubitku poverenja u kompaniju i državne institucije, pojačavajući lokalni otpor prema rudarskom projektu. Kako nam je objasnila jedna meštanka, ovo zagađenje se prikrivalo izbegavanjem sudskih sporova:

I onda kad su imali ta istraživanja, u nekom periodu dešavalo se da uđu bespravno u nečiju njivu. I sve su to rešavali finansijski, mi to tad nismo shvatali. Ni sa kim nisu ušli u sudski spor. Znači, išli su samo da plate, kako god, samo da plate, da ne uđu u sudski spor.

Dosadašnja evidencija u rudarskim krajevima ukazuje na dodatne teškoće izazvane nemogućnošću raseljenih da pronađu odgovarajuću zamenu za izgubljeno zemljište, bilo zbog rasta lokalnih cena usled povećane potražnje, zbog toga što domaćinstva koriste novac dobijen kao naknadu za zemljište kako bi zadovoljila osnovne potrebe za preživljavanjem, ili zbog pada proizvodnih kapaciteta zemljišta usled rudarskog zagađenja, poplava ili drugih oblika ekološke štete (Downing, 2002).



## 2. Nezaposlenost

*Prodajemo paradajz. Oni pokušavaju da nas stiskaju na razne načine, razumeš? Tebi dođe bolje da ne radiš ništa. Velike kompanije profitiraju, mi ne. I sad će doći jalovina. Pa ko će taj paradajz od nas da kupi?*

Meštanka Draginca

Gubitak zaposlenja predstavlja jednu od ključnih socioekonomskih pretnji u kontekstu Projekta „Jadar”. Tradicionalna zanimanja, naročito ona zasnovana na poljoprivredi i stočarstvu koja čine osnovu lokalne ekonomije i identiteta, ozbiljno su ugrožena. Uprkos tvrdnjama o otvaranju novih radnih mesta,<sup>26</sup> rudarski projekat ne nudi jasne ni dugoročne garancije za održivo zapošljavanje. Lokalno stanovništvo, prema Velimanović (2022), ne pokazuje spremnost niti želju da radi u potencijalnom rudniku. Meštani sa kojima smo razgovarali, oni koji su svoja imanja prodali, kao i oni koji to nisu ili se protive projektu, takođe nemaju nameru da zaposlenje traže u rudniku. Većina onih koji podržavaju projekat takođe kaže da, zbog svojih godina i zdravstvenog stanja, ne namerava da radi u rudniku.

Dodatno zabrinjava to što, prema iskazima meštana, korporacija planira da investira u otvaranje rudarsko-geološkog odseka u srednjoj školi u Loznici. Potencijalno postojanje

---

**26** Prema marketinškoj studiji Peterhof konsaltinga (Peterhof Consulting) u okviru projekta planirano je prosečno godišnje zapošljavanje 1.169 radnika u sektoru eksploatacije i prerade, kao i 5.120 „podržanih radnih mesta” (Lončar, 2020, prema: Drašković, 2025).

ovakve inicijative moglo bi da ukaže na pokušaj stvaranja nove radne snage specijalizovane za rudarsku industriju, uprkos tome što je projekat vremenski ograničen i nosi značajne rizike, i što nema nijednu potrebnu dozvolu do danas.<sup>27</sup> Takva strategija može se tumačiti kao oblik dugoročne normalizacije eksploatacije, koja ne uzima u obzir socijalnu održivost, niti interes i preferencije lokalnog stanovništva, i otvara prostor za marginalizaciju onih koje odbijaju da se podrede logici ekstraktivizma.

Projekat „Jadar” umesto da doprinese smanjenju nezaposlenosti i poboljšanju životnih uslova, direktno ugrožava postojeće oblike ekonomskog opstanka lokalnog stanovništva. Sa druge strane, umesto podrške razvoju lokalne poljoprivrede, država primenjuje mehanizme pritiska na poljoprivrednike uključujući česte inspekcije, administrativno pasiviziranje gazdinstava i neredovne ili simbolične subvencije (i čak njihovo ukidanje), koje lokalni proizvođači doživljavaju više kao „gašenje požara” nego kao stratešku podršku. Ovako o tome svedoči jedan poljoprivrednik iz Jadra na čije imanje je dolazila inspekcija:

Moj komšija i ja smo bili prvi, jer smo najglasniji u suprotstavljanju režimu. Učestvovao sam na protestima

---

**27** Ugovor sa Poljoprivrednim fakultetom u Novom Sadu pokazuje kako korporacija uspostavlja partnerstvo koje omogućava kompaniji Rio Tinto da se ugradi u ključne aktivnosti Fakulteta, uključujući nastavu (gostujuća predavanja i novi studijski programi), istraživanja (studije slučaja, teme master i doktorskih radova), studentski život (radionice, prakse i kanali za zapošljavanje), kao i praćenje diplomaca i davanje preporuka. Kroz stipendije, uticaj na nastavni plan i program, kao i direktno učešće u obuci i evaluaciji studenata, kompanija usmerava akademsku produkciju u skladu sa sopstvenim poslovnim potrebama (Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, 2022).

i blokadama poljoprivrednika, i borim se protiv otvaranja rudnika. To je pokušaj vlasti da nas zastraše i da nas učutkaju.

Ekonomski pritisci dodatno se intenziviraju zbog potrebe za neprekidnim organizovanjem otpora protiv projekta, što meštane direktno udaljava od njihovih svakodnevnih aktivnosti i izvora prihoda. Jedan od meštana ovako opisuje situaciju:

Posao mi je propao. Ja sam veterinar, ali fizički ne stižem. Obišli smo celu zemlju organizujući proteste. Ne mogu krave da čekaju da se ja vratim iz Beograda.

Meštani su prinuđeni da paralelno obavljaju više poslova kako bi opstali, dok rudarski projekat dodatno ugrožava ono malo mogućnosti za privređivanje koje su im preostale. Navedeni primer proizvođača paradajza, koji od prodaje sopstvenih proizvoda školuje dete na fakultetu, oslikava dubinu ličnog ulaganja i ranjivosti u procesima indirektnog nasilnog iseljavanja.

Uprkos obećanjima o zapošljavanju lokalne radne snage, iskustva iz Loznice i drugih delova Srbije ukazuju na to da takvi projekti u praksi rezultiraju dovođenjem radne snage iz drugih delova zemlje ili iz inostranstva. Takva su očekivanja i nekih od naših sagovornika. „On će zaposliti jednu stotinu fizikalaca, možda neke čuvare, portire, i neće zaposliti nikog iz sela”, kaže jedna ispitanica iz Korenite, dok drugi upozoravaju na efekat „presipanja iz šupljeg u prazno” kao način da objasne proces kojim se stanovništvo iz jednog siromašnog kraja preseljava u drugi, bez realnog

rasta zaposlenosti, kao i davanje velikih subvencija stranim kompanijama za zapošljavanje radnika.

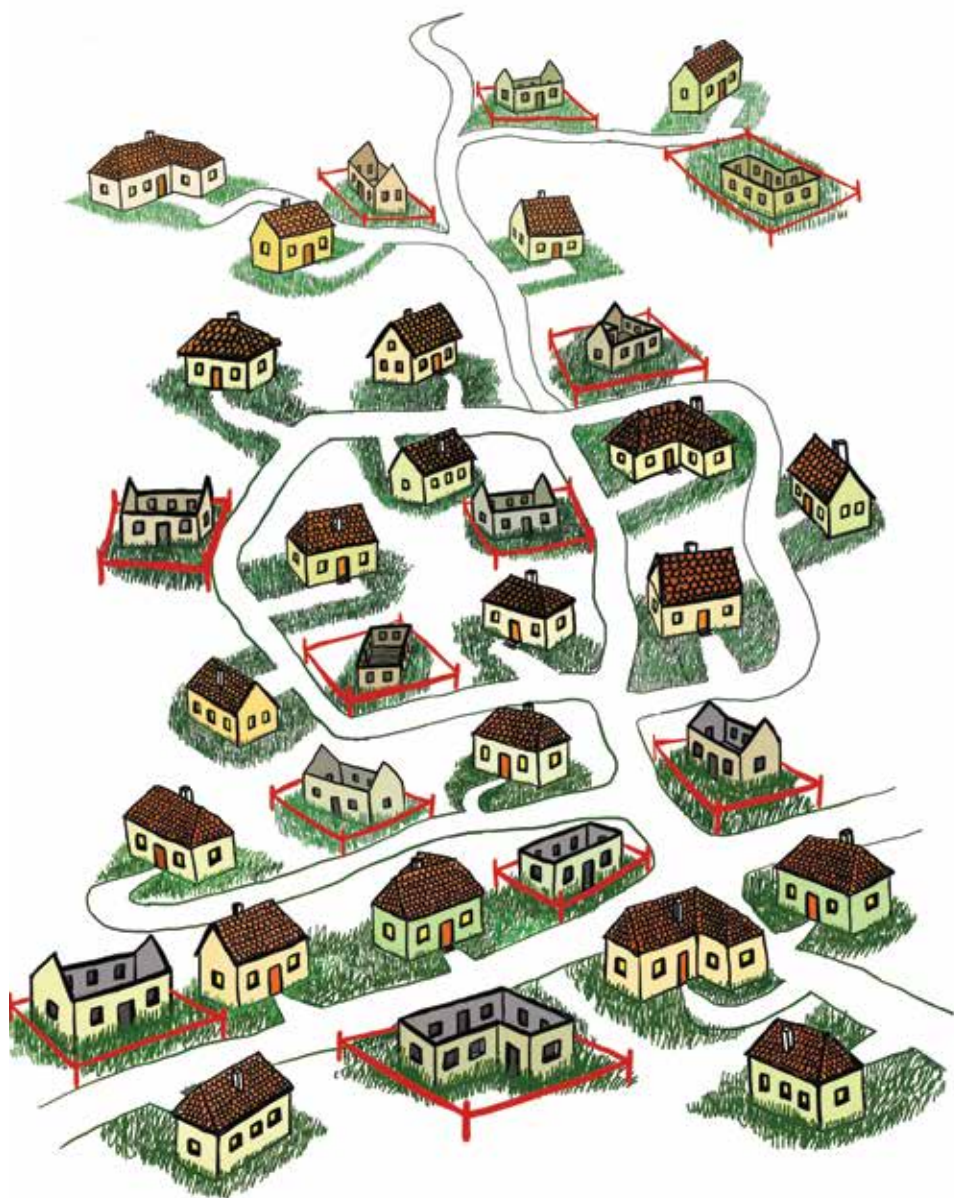
Osim ekonomske devastacije, Projekat „Jadar” generiše i širi osećaj egzistencijalne nesigurnosti i političkog pritiska, posebno na one koji su zaposleni u javnom sektoru, a koji trpe ucene i uslovljavanja lojalnošću režimu. „Ne sme da izađe na protest jer mu treba još mnogo do penzije, a još je na određeno”, objašnjava jedan sagovornik situaciju svog rođaka.

Mnogi meštani izražavaju strah da bi, ukoliko se rudnik izgradi, od života dostojanstvenog čoveka na sopstvenoj zemlji mogli da postanu obespravljani radnici, prinuđeni da prihvataju slabo plaćene i nesigurne poslove — često upravo kod onih koji su im prethodno oduzeli zemlju. Svesni su da bi time izgubili osnovu za samostalnost, a da bi im se kao jedina „alternativa” nudilo zaposlenje u rudarskim ili pratećim industrijama, pod uslovima koji ih dodatno osiromašuju i čine zavisnim.

Do sada je Rio Tinto u Srbiji zaposlio ograničen broj radnika, ali se to zaposlenje pokazalo kao izrazito nesigurno i kratkoročno. Počevši od oktobra 2023. godine, kompanija je otpustila oko 80% radne snage (Lazarević, 2023), a u aprilu 2025. došlo je do novih otpuštanja usled „restrukturiranja”. U novembru 2025, Rio Tinto je najavio da će usled mera štednji i stavljanje projekta u stanje mirovanja podržati višak radnika u tranziciji ka drugom zaposlenju (Hunt, 2025). Radnici služe samo kao privremeni resurs u politički i pravno nestabilnom kontekstu projekta. S druge strane, žitelj doline Jadra koji blagonaklono gleda na Projekat „Jadar” objasnio nam je da je zapošljavanje pojedinaca u korporaciji od njih napravilo „ljude”:

Od budala su napravili ljude. Bilo je tih što su pištali i turirali po ulici, a sad se jave svakoj babi.

U drugim delovima sveta gde su slični rudarski projekti već prisutni, lokalni proizvođači su gurnuti u neravnopravnu tržišnu utakmicu sa jeftinom robom iz drugih zemalja, pri čemu lokalne firme propadaju jer nemaju institucionalnu zaštitu. U zapadnoj Australiji, na primer, iako lokalne zajednice snose najveći teret rudarskih projekata, ekonomske koristi im često izmiču, jer se sve veći broj nerezidentnih radnika angažuje na tim lokacijama, čime se dobit preusmerava ka urbanim centrima, umesto da ostane u lokalnoj zajednici (Storey, 2001). Postoji takođe primer Rio Tintovog rudnika Kenekot u Juti, gde lokalno stanovništvo zavisi od kompanije i podržava je u isto vreme (Dunlap *et al.*, 2025a). Takođe, veliki priliv nove radne snage može uticati na rast troškova života i smanjenje prihoda, a kako je rudarenje pretežno muško zanimanje, ovi migracioni tokovi takođe mogu dovesti do relativno velikog rodnog disbalansa na lokalnom nivou i posledične pojave seksualnog rada žena (Mancini and Sala, 2018). Pored toga, sami rudari u perifernim zemljama rade u značajno gorim i opasnijim uslovima, manje zarađuju, više narušavaju zdravlje, stanuju u lošijim uslovima i nemaju slobodu organizovanja u sindikate.



### 3. Beskućništvo

*Pitanje je i gde da se iselimo na kraju krajeva. Ako dole, gde? Kad oni zauzimaju celu Srbiju... Nikad ne znaš šta će nešto novo da otvore. Problem je što će i vode da zagade, sve. Na kraju će cela Srbija patiti.*

Meštаниn Korenite

Rizik od beskućništva u kontekstu Projekta „Jadar” ne može se razumeti isključivo kao nedostatak fizičkog mesta stanovanja, već i kao duboko psihosocijalno iskustvo koje pogađa ljude zbog strukturnih problema. Mnogi stanovnici jaderske doline opisuju stalni osećaj straha i nesigurnosti u vezi sa mogućnošću da izgube svoje domove. Rizik od beskućništva mora da uključi pitanje strukturno utemeljenog osećaja bezdomnosti, koji se može razumeti kao skup iskustava raseljavanja, otuđenja i nesigurnosti, ukorenjenih u širim odnosima moći, nasilja i (ne)pripadanja (Bhabha, 1994; Nikolić *et al.*, 2025).

Meštani često navode da više ne mogu da u miru nastanjuju i uređuju svoje domove, jer se nalaze u zoni predviđenoj za rudnik, gde je zabranjena nova gradnja. Postoje primeri ljudi koji su kupili zemljište i želeli da izgrade kuću, ali nisu mogli da dobiju dozvolu.

Znači, ne možeš da napraviš kuću legalno u zoni rudnika. Čak i da niste prodali zemlju Rio Tintu, ne smete ništa da gradite legalno. Ne možete da dobijete dozvolu. Možeš da napraviš kuću, ali to je nelegalna kuća. Imamo

primer tu, jedan kilometar ispod nas, možda malo više, jedna gospođa je kupila plac. Htela je da gradi kuću, nije mogla da dobije dozvolu.

Jedan od ispitanika je izjavio kako je želeo da na porodičnoj parceli, pored svoje kuće, izgradi dom za sina. Međutim, građevinska dozvola mu je odbijena zbog planiranog rudnika.

Proces otkupa kuća i prisilne prodaje imovine tako je otvorio rizik od beskućništva, kroz rastuću prekarizaciju života ljudi. To podrazumeva nemogućnost izgradnje, ulaganja i trajnog boravka u vlastitom domu usled stalnog pritiska i osećaja nesigurnosti. „Znam ljudi koliko hoćeš koji, kao, znaš, radio bi fasadu na kući, ali neće da ulaže, ne zna, možda će morati da se seli”, objašnjava jedan od meštana. Pored ekonomske prinude, meštani svedoče i o pomenutim sofisticiranim psihološkim pritiscima koji su vršeni kako bi se obezbedilo prodavanje imovine:

Znam neke koji i danas obaraju glavu, nisu hteli da prodaju, ali su na kraju prodali. Kažu prosto: „Ne mogu ja da živim ovde ovako.” Njihove kuće su bile između, s jedne strane prodali, s druge strane prodali, i onda su i oni na kraju odlučili da odu.

Nesigurnost stanovanja dodatno se intenzivira praksom planskog rušenja kupljenih kuća kako bi se stvorila slika opšteg propadanja kraja. Ovako taj proces opisuje žena koja je svoju kuću prodala:

Oni su bili korektni, dozvolili su nam da uzmemo sve što smo hteli. Cigle, parket, crep, čak i tu lepu ogradu oko kuće, temelje nisam mogla da uzmem, naravno. Sve

smo to uzeli i prodali ili dali ljudima kojima je materijal trebao jer su zidali kuću.

S druge strane, lokalni poljoprivrednik situaciju vidi ovako:

Neko im je od naših, sigurno neki janičar, pomogao da krenu da ruše domaćinstva, ona koja su već kupili. To je bio vid pritiska. Posle su davali posebne bonuse onima koji će da skinu krov, vrata, prozore... Ljudi su to jedva dočekali jer su se ionako selili negde, pa su mislili da će im to zatrebati za neku šupu.

Takva taktika dovodi do vizuelnog razaranja prostora, dodatno jačajući osećaj besmisla života u njemu.

Meštani strahuju da bi, kada bi se rudnik otvorio, tržišna vrednost kuća i zemlje u njegovoj neposrednoj blizini drastično opala zbog ugroženosti životne sredine. Mnogi već sada izražavaju zabrinutost da će, ukoliko budu prinuđeni na prodaju nakon otvaranja rudnika, to moći da učine jedino u bescenje. Svesni su da za tako nisku nadoknadu neće moći da kupe ni približno onome što trenutno poseduju, ni po kvalitetu zemljišta, ni po veličini stambenog prostora, ni po blizini zajednice i resursa koji su im generacijama omogućavali privređivanje i život uopšte.

Mnogi od onih koji su prodali imovinu, a zatim se preselili blizu mesta gde su ranije živeli, prema rečima komšija, i dalje nose posledice tih odluka:

A sve ih znamo ovde koji su prodali i otišli. Niko od njih nije srećan. Nekima su kuće na klizištima, sve im ode.

Takve priče, o neuspelim preseljenjima i o životima koji ostaju u vakuumu između nekadašnjeg doma i neizvesne budućnosti, oslikavaju duboke tragove ovakvog, indirektnog oblika bezdomnosti. Najpotresnije svedočenje o emotivnom gubitku doma jeste priča o mladiću koji je, nakon prodaje kuće, ridao pred svima na veselju kada je pevačica otpevala pesmu „Nije kuća na prodaju”. „Taj čovek je legao preko stola i počeo da rida. Nije mogao da se suzdrži, pukao je pred svima, plakao kao dete”, kako su nam ispričali meštani.

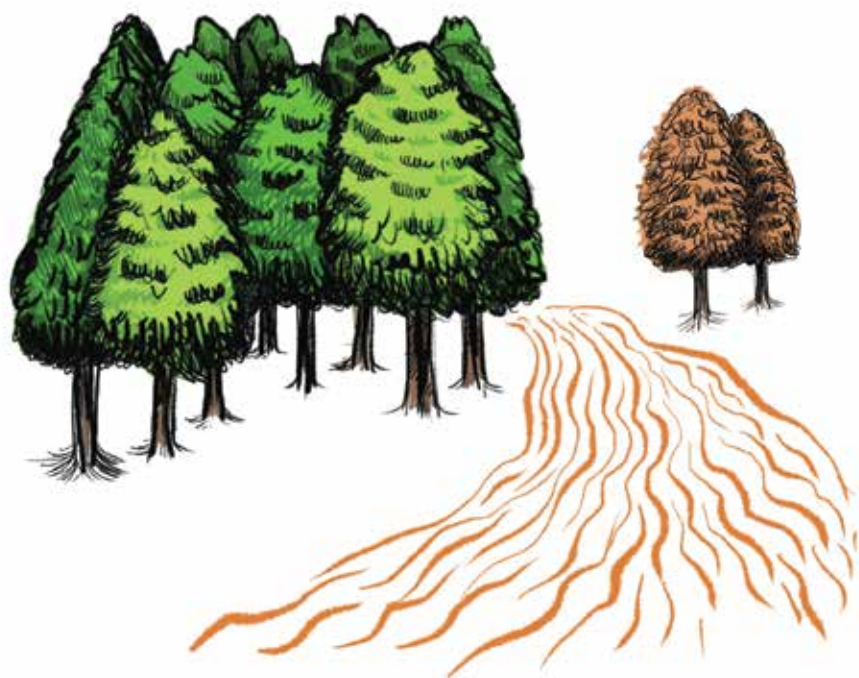
Na kraju, pitanje koje postavlja jedan od sagovornika osvetljava važnu dimenziju problema:

Sto pedeset sedmoro ljudi se raselilo tu što su prodali kuće. Može li 157 ljudi da odredi sudbinu celog kraja, znači ovde našeg kraja, pa opštine Loznice, pa cele Srbije?

Time se jasno izražava bojazan od moći korporacije i strepnja da pravo na dom i privređivanje miliona ljudi može biti ugroženo izmeštanjem samo nekolicine njih. Odbijanje da se prodaju zemlja i domaćinstvo prepoznaje se kao prva linija otpora, a prodaja kao saučesništvo.

Postojeća istraživanja pokazuju da povećana rudarska aktivnost i rast populacije u rudarskim zajednicama često dovode do ozbiljnih problema sa stanovanjem, uključujući nestašicu smeštaja i pritisak na lokalnu infrastrukturu i usluge (Duncan, 2009). U mnogim slučajevima, u rudarskim krajevima broj radnika i stanovnika premašuje raspoložive stambene kapacitete (Rolfe and O’Dea, 2007). Ova neravnoteža potražnje i ponude rezultira značajnim rastom cena nekretnina i zakupa, što se smatra jednim od najizraženijih negativnih efekata rudarskog buma i što kao rezultat može imati pojavu skrivenih oblika beskućništva (Haslam McKenzie *et al.*, 2008; Petkova *et al.*, 2009).





## 4. Marginalizacija

*Znači oni su precrtani. Možda sam ja loš čovek zbog toga, ali ja smatram njih za građane drugog sela, ja njih ne poznajem. Prodao si mesto gde si odrastao, gde si rođen. Prodao si kućni prag. Ne verujem im ništa više.*

Meštanka Gornjih Nedeljica

U blizini predloženog Projekta „Jadar” prisutan je izražen rizik od društvene marginalizacije kako za one koji su već raseljeni, tako i za one koji žive u njegovoj neposrednoj blizini, pod konstantnim pritiskom i strahom od mogućeg raseljavanja. Za raseljene, gubitak doma često podrazumeva i gubitak mesta u zajednici, prekid socijalnih veza, udaljavanje od rodbine, prijatelja, komšija, ali i od institucija i usluga na koje su navikli.

Oni koji ostaju u zoni uticaja projekta, iako fizički i dalje u svojim domovima, suočavaju se sa neizvesnošću, stigmatizacijom i psihosocijalnim pritiskom. Ljudi iz ovih mesta često se osećaju kao da ih lokalne i državne institucije ignorišu. Ova kombinacija institucionalnog zanemarivanja i gubitka socijalnog utemeljenja doprinosi trajnom riziku marginalizacije, gde se ljudi ne prepoznaju više kao ravnopravni građani, već kao sredstva ili prepreke „razvojnim” projektima.

Proces eksproprijacije i pritiskanja lokalnog stanovništva da proda kuće proizvodi specifične oblike marginalizacije za žene, jer one često preuzimaju najveći teret svakodnevnog održavanja života u uslovima krize. Dok

muškarci češće učestvuju u javnim protestima i pregovorima, žene su odgovorne za brigu o domaćinstvu, deci, starima i bolesnima. Njihov rad i doprinos uglavnom ostaje nevidljiv, dok istovremeno rastu njihove obaveze i odgovornost. Ovako jedna žena iz sela opisuje svoj položaj:

Radim dosta, onda imam decu, jednom detetu treba malo više moje brige. Njemu je baš potrebna moja pomoć, a sada mi je bolesno malo dete. Ja da podržim protest, moram da ih ostavim. Ali ja stignem svugde, čak i da odem i da podržim.

Njena situacija jasno ukazuje na rastrzanost između brige o porodici i učestvovanja u borbi. Žene su izložene emocionalnim i fizičkim iscrpljivanjima, ali i socijalnoj izolaciji jer ostaju (ili biraju da ostanu) van formalnih i javnih prostora odlučivanja. Istovremeno, pretnja raseljavanjem za njih ne znači samo gubitak doma, već i prekid mreža uzajamne pomoći koje su godinama gradile. Na taj način, rudarski projekat dodatno pojačava snažno rodno kodirane oblike svakodnevnog života, pri čemu žene snose najveći deo nevidljivih posledica pokušaja raseljavanja. Važno je pomenuti da postoji mnogo žena koje su aktivne u organizovanju protesta i okupljanja, ali veoma mali broj njih učestvuje u otporu na javno vidljive načine.

Ovaj ekosistem višedimenzionalnih marginalizacija uključuje i one koji su odlučili da prodaju svoja imanja. Oni su stigmatizovani i isključeni iz zajedničkog života. Prodaja kuće se ne posmatra samo kao ekonomska odluka, već i kao izdaja zajedničkih vrednosti i istorije. Ovako to objašnjava žena koja je prodala kuću:

Danas mi se 30 posto ljudi koji su mi bili prijatelji više ne javljaju na ulici. Sada sam ozloglašena zbog toga. To je neko sirovo ponašanje, po mom mišljenju, jer njih ne zanimaju moji razlozi. Tužno je da smo dozvolili da nas to okrene jedne protiv drugih.

Marginalizacija onih koji su prodali imovinu dodatno je pojačana osećanjima izdaje i razočaranja. U početku je oko 36 porodica pokušalo da deluje zajednički i da kolektivno pregovara o prodaji svoje zemlje i kuća. Jedan meštаниn, koji živi u blizini planiranog jalovišta, primetio je:

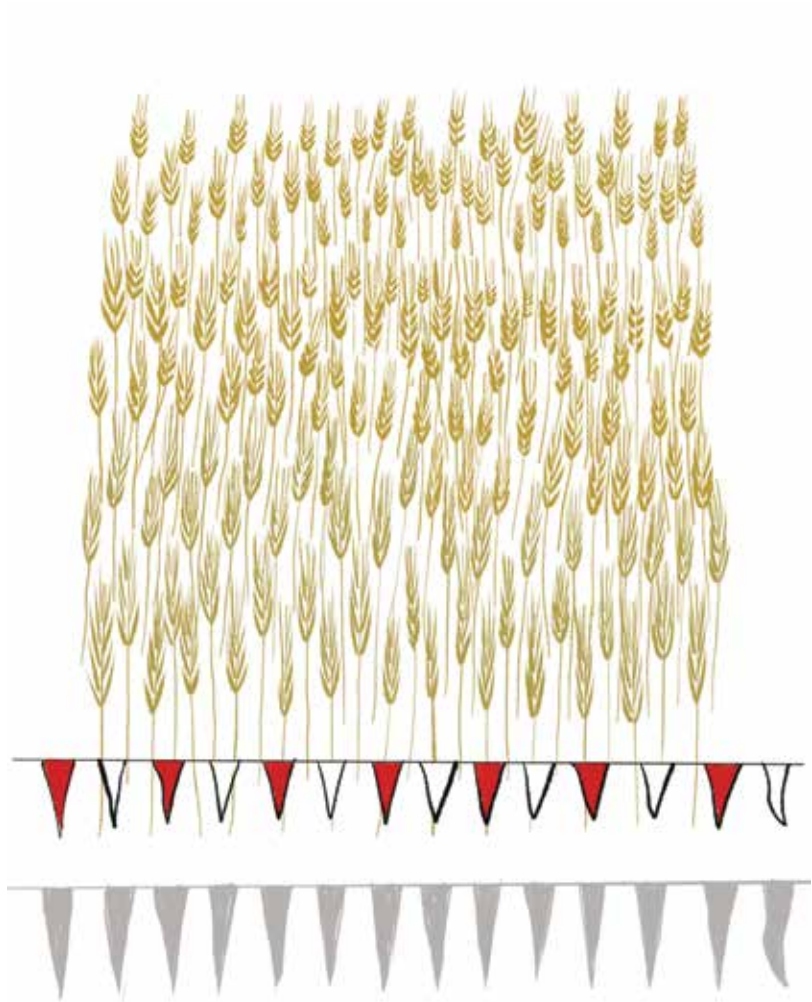
Znate, svi su tada to posmatrali drugačije na početku. Svi su zapravo krenuli zajedno u pregovore onomad. Ideja je bila da se postigne dogovor... Međutim, kasnije je došlo do razilaženja i sukoba interesa, i danas je situacija potpuno drugačija. Ljudi su ostali prepušteni sami sebi, bez zajedničkog delovanja, u tom smislu.

Urušavanje te vrste solidarnosti dodatno je pojačalo izolaciju pojedinaca koji su prodali imanja. Oni često žive u ambivalentnoj poziciji između emotivnog tereta odluke, pritiska zajednice i vlastite potrebe za preživljavanjem. Osećaj gubitka i isključenja prate ih i u svakodnevним susretima sa starim susedima. Na taj način, rudarski projekat ne razara samo fizičke prostore sela, već i društveno tkivo, ostavljajući iza sebe oslabljenu i fragmentisanu zajednicu.

Isključenost lokalnog stanovništva iz procesa odlučivanja o rudarskim projektima, uprkos njihovom direktnom uticaju na živote i egzistenciju, predstavlja ključni oblik marginalizacije, kako to opisuje Filip Aleksandresku (Alexandrescu, 2011) u analizi slučaja Rošija Montana u

Rumuniji. Slično se može uočiti i u Srbiji, gde lokalne zajednice nisu priznate kao akteri sposobni da učestvuju u donošenju ključnih odluka, već se njihova uloga svodi na prilagođavanje postojećim poslovnim planovima. Iako se korporacije često pozivaju na formalne smernice, poput onih Svetske banke, one zapravo ne obezbeđuju suštinsko učešće ugroženih ljudi, već služe kao legitimacijski okvir za nastavak projekata bez stvarnog dijaloga (Alexandrescu, 2011). Kao što pokazuje slučaj rudnika Antamina u Peruu, kompanije lako zaobilaze preporuke i standarde, i produbljuju obespravljenost lokalnog stanovništva (Szablowski, 2002, p. 267).





## 5. Prehrambena nesigurnost

*Mi smo imali sankcije, imali smo embargo, nismo bili gladni, a sad ako nam oduzmu ovo, bićemo.*

Meštanin Stupnice

Nesigurnost u snabdevanju hranom predstavlja jedan od najozbiljnijih i najpotcenjenijih rizika Projekta „Jadar”. Ovaj kraj Srbije se tradicionalno oslanja na lokalnu poljoprivredu i stočarstvo, koji ne samo da omogućavaju osnovnu egzistenciju za mnoge porodice već, kako je bilo pomenuto, čine i bitan deo prehrambenog sistema Srbije.

Čak i sa striktno ekonomskog stanovišta, dosadašnje analize upućuju na mnogostruko veću isplativost proizvodnje žitarica (pšenica i kukuruz) i voćarskih kultura (šljiva, jabuka, kruška, višnja, trešnja, lešnik, malina, kupina, jagoda, borovnica, vinova loza) u odnosu na potencijalno rudarenje na ovom području (Pavlović, 2022). Rudarski projekat preči da zagađivanjem trajno ugrozi mogućnost bezbedne poljoprivredne proizvodnje, čime bi se dodatno narušila domaća proizvodnja hrane, povećala zavisnost od uvoza i narušio prehrambeni suverenitet.

Paralelno s tim, lokalno stanovništvo je razvilo unutrašnje lance solidarne prehrane, koji funkcionišu kroz svakodnevnu razmenu proizvoda mimo tržišnih mehanizama. Dodatno zabrinjava činjenica da država, umesto da strateški podržava poljoprivrednike, sve češće sprovodi represivne mere protiv njih. Zato ne iznenađuje da su protesti poljoprivrednika zbog niskih otkupnih cena proizvoda, nepostojanja

podrške, opšteg bezakonja, oličenog u deregulaciji propisa u vezi sa životnom sredinom i kaznenim merama protiv onih koji ne žele rudnik, postali redovna pojava. Meštani izražavaju strah da će u slučaju otvaranja rudnika njihovi usevi i proizvodi biti kontaminirani, a da oni koji odluče da ostanu neće imati kome da ih prodaju. Time bi rudnik postavio temelje za potencijalnu prehrambenu krizu na nacionalnom nivou (Mašina, 2024b).

Svesni da bi samoodrživost mogla da se izgubi, stanovnici opisuju dolinu Jadra kao jednu od retkih oaza u Srbiji u kojoj su čak i tokom najvećih suša poslednjih godina imali stabilne prinose. Jedan poljoprivredni proizvođač opisuje proizvodnju hrane u dolini Jadra:

Kod nas je polje normalno rodilo uprkos suši. Znete, ovima u Mačvi i u Vojvodini, spržilo im sve, a kod nas... kukuruz, pšenica, soja, sve normalno rodilo. Ova zemlja ima specifičnu strukturu i podzemne vode koje omogućavaju stabilnu poljoprivrednu proizvodnju čak i u klimatskim ekstremima.

Oni se plaše se da će izgubiti ne samo izvore prihoda, već i osnovne resurse za preživljavanje.

Ako oni tu budu izgradili rudnik, normalno da ćemo se iseliti. Trideset godina imam paradajz pod celofanom, svoju hranu. Sad dolazi to, i onda više neće biti zdrava voćka i zdravo povrće.

Poseban problem predstavlja zavisnost od tržišta i korporacija koja nastaje usled raseljavanja ljudi iz ruralnih područja. Jedan meštаниn je svedočio o ljudima koji su se, nakon prodaje zemlje, preselili u gradove:

Nekada su imali krave, kokoške, svoje povrće, a sada su prinuđeni da kupuju sve.

Zavisnost od kompanijinih vaučera za mnoge dodatno urušava dostojanstvo i ekonomsku nezavisnost (InfoLo TV, 2024a, 2024b). A oni koji insistiraju da je uzimanje vaučera kolaboracija sa korporacijom smatraju da pojedini s vaučerima manipulišu:

Odu, zakucaju na vrata Rio Tinta u Loznici, i Rio Tinto im da 500 evra, 5.000 evra, zato što, kao, nemaju gde da poseju letinu.

Oni koji su vaučere uzimali kažu da je Rio Tinto razmišljao i o ljudima, ali i o malim preduzećima kao što su poljoprivredne apoteke:

Prvi vaučer je bio 1.500 evra za do 80 hektara za poljoprivrednike, bez „totala”.<sup>28</sup> Odredili su pet poljoprivrednih apoteka koje su bile na gubitku jer se mi iseljavamo, pa je s njima napravljen dogovor da možemo kod njih kupovati uz vaučer koji je overavao Rio Tinto. Bio je i konkurs za mašine u Loznici i Krupnju, jer su planirali jalovište u Krupnju i hteli su da zadovolje lokalno stanovništvo. Mnogi su se prijavili. Bilo je posebnih odredbi za mlade i žene nosioce domaćinstava. U tim slučajevima bili su malo probirljivi, ali generalno su bili fer.

Pored toga što ne pomaže poljoprivrednicima, već im otežava život dodatnim porezima, kontrolama i ignorisanjem njihovih

---

**28** „Total” je herbicid namenjen suzbijanju korova pri pripremi zemljišta pre setve.

potreba, država aktivno radi protiv njihove samoodrživosti. Poljoprivrednici ističu kako se ovde planira rušenje funkcionalne, plodne i samoodržive zajednice zarad profita korporacije i niske rente za državu, i to uz neuverljiva obećanja o održanju lokalne ekonomije:

Neće ti oni otkupljivati mleko, med, ni paradajz, ni ništa od nas. Samo ćemo mi Srbi dobiti jalovinu.

Lokalno stanovništvo jasno vidi vezu između suvereniteta u ishrani i političkog suvereniteta, podsećajući na vreme sankcija i embarga devedesetih godina XX veka, kada su preživeli zahvaljujući sopstvenoj proizvodnji hrane. Empirijski dokazi iz drugih delova sveta nedvosmisleno ukazuju na povezanost rudarenja sa kontaminacijom prehrambenih sistema u okviru lokalnih zajednica čija su zemljišta i vodeni resursi direktno ugroženi aktivnostima (Blanco *et al.*, 2023). Situacija je već slična u drugim rudarskim krajevima Srbije. Studija o topionici bakra u Boru opisuje posledice stogodišnjeg rudarenje na kvalitet tla. Rezultati pokazuju da su najzagađenije zone na zemljištu sa vitalnim funkcijama u gradu. Zbog nebezbednog prisustva teških metala, do čega je došlo usled kompleksnih reakcija sa organskom materijom u sedimentima, posledice po ljudsko zdravlje mogle bi biti značajne ukoliko ovi metali uđu u lanac ishrane (Nikolić *et al.*, 2011). Metaanaliza 403 studije, u kojoj je na globalnom nivou mapirana i ispitana ova povezanost, pokazala je da udruženo delovanje rudarstva, društvenih nejednakosti i slabe regulacije u polju životne sredine degradira prehrambenu sigurnost lokalnih zajednica (Blanco *et al.*, 2023).





## 6. Povećana stopa obolevanja i smrtnosti

*Šta mi se još promenilo? Sve mi se promenilo. Ostarila sam. Za ove četiri godine smo ostarili kao što bi neko za deset. Konstantna tenzija, konstantne gluposti. Od stresa i od, prosto, nerviranja. Kad sam završila u bolnici, nogu sam slomila, oni su misli da ja imam šećer. Kad ono, nije šećer. Adrenalin. I onda ne možeš da spavaš. Recimo mene probudi. Ja spavam samo tri–četiri sata i probudim se.*

Meštanka Donjih Nedeljica

Rudarski projekat „Jadar” nosi sa sobom ozbiljan rizik po zdravlje stanovništva, ne samo mogućim zagađenjem životne sredine, već i kroz duboke psihosocijalne posledice. Zagađenje vazduha, zemljišta i vode izazvano rudarenjem litijuma i bora može dovesti do porasta obolevanja od velikog broja kancerogenih i drugih hroničnih bolesti. U razgovoru sa meštanima ovakve bojazni su jasno vidljive kroz duboki strah da će njihova svakodnevna sredina biti trajno kontaminirana.

Poseban izvor zabrinutosti predstavlja činjenica da je zdravstveni sistem u Srbiji već preopterećen i nagrizen korupcijom, što čini malo verovatnim da bi mogao adekvatno da odgovori na eventualni porast oboljenja izazvanih rudarskim aktivnostima. Ispitanici navode trogodišnje liste čekanja za magnetnu rezonancu, kao i potrebu da se u hitnim slučajevima plati i po nekoliko stotina evra za pregled. Uprkos tome, ljudskom zdravlju je do sada posvećena mini-

malna pažnja u postojećim relevantnim studijama o potencijalnom projektu. Kako jedan meštаниn ističe:

Imaš uticaj na životinje, na vodu, na vazduh, na biljni svet, ali niko ne pominje čoveka. Tad kad smo bili u SANU, čovek je ispada ovde najjeftinija stavka. Elizabet Paunović [bivša direktorka Evropskog centra za životnu sredinu i zdravlje Svetske zdravstvene organizacije] je lepo rekla da je bukvalno jedan pasus posvećen zdravlju ljudi. Kaže, nisu radili bukvalno studiju uticaja na zdravlje ljudi, to će u toku rada rudnika pratiti. Postoji mogućnost povišenog krvnog pritiska i problema sa disajnim putevima. Znači, to je sve što su imali da kažu što se tiče zdravlja ljudi. Znači, mi njima treba da služimo kao zamorčići da se vidi šta će da bude.

Stanovnici se takođe suočavaju i sa ogromnim psihološkim posledicama. Hronični stres usled neizvesnosti, straha od raseljenja, gubitka doma i egzistencije ostavlja jasne posledice na njihovo mentalno zdravlje. Ljudi su pod konstantnim pritiskom, bez jasne slike o svojoj budućnosti i bez vere u institucije koje bi njih na prvom mestu morale da štite. Mnogi meštani svedoče da su pojedinci koji su pristali na otkup zemljišta ubrzo nakon toga oboleli ili čak prerano umrli. Oni to povezuju sa traumom zbog gubitka doma, nasilnog prekida dotadašnjeg načina života, kao i s osećajima poniženja i nemoći. Ljudi se plaše i posledica stresa usled infrastrukturnog nasilja:

Ja se plašim da, ako ovo potraje, da će početi da puca po glavama. Jer, ne možeš ti sto godina da ideš i da jednoj budali ili dvema, trima budalama objašnjavaš šta je

istina, a šta nije, a oni te stalno guraju u rupu. Pa nećeš moći. Dođe jednom čoveku do ovde.

Zdravlje je takođe povezano i sa stanjem u zdravstvenom sistemu koje ljudi opisuju kao tragično:

A bolnice su svaki dan pune, kao i liste čekanja. Mi nemamo magnetnu rezonancu ovde, nego uglavnom zakazuju na tri godine. Mislim, tebi život zavisi od toga, ti moraš da odeš privatno, izvadiš nekih 300–400 evra, da odeš da se snimiš, da vidiš da li ti je nešto, ili ti nije ništa. Mislim, to sam uzela kao za primer. Ali, zdravstvo je katastrofa. Uslovi su katastrofalni.

Meštani se prisećaju vremena pre dolaska Rio Tinta u boljem svetlu:

Imali smo više vremena i za odmor, i za život, i za rad, sve je bilo nekako raspoređeno. A sada smo preopterećeni, stalno pod pritiskom, udara nam i na psihu. Stalno razmišljamo šta će biti. I šta će biti s ovom decom u budućnosti? Mi smo već na pedesetak godina, radni vek nam se bliži kraju. Ali šta ostavljamo deci? Teško mi je to. Ne mogu da prihvatim tu priču o rudniku. Od početka mi je sve to delovalo kao neka prevara. I ubeđen sam sto posto da mi od toga nikakvu korist nikada nećemo imati.

Konačno, oni koji se rudniku protive žive i u konstantnom strahu za svoju bezbednost:

Često oni prave te neke stranice, gde nas predstavljaju kao teroriste, ali mi to ne posećujemo. Onda preko tih

lažnih profila puštaju razne informacije, i stalno demantuju sve što mi kažemo. Šta god da iznesemo, oni demantuju. Zato sam jasno rekao: ako se bilo šta desi nekome od nas, odgovorna je kompanija, odgovorna je vlast. Direktno su oni glavni krivci i biće odgovorni ako bilo šta bude.

Iskustva iz Rošija Montane u Rumuniji ukazuju na ozbiljne psihološke posledice rudarskih projekata, gde su visoki nivoi stresa i povećana smrtnost među raseljenim osobama česta pojava (Alexandrescu, 2013). Ovakva svedočenja iz Srbije i Rumunije jasno služe kao upozorenje za druga naseljena i poljoprivredna područja.





## 7. Gubitak pristupa zajedničkim resursima

*Mislim da je kontradiktorno ono što oni rade. S jedne strane, ljudi i porodice se iseljavaju, selo se prazni zbog njih, a s druge strane najavljuju pomoć školama i vrtićima. Čemu onda pomagati škole i vrtiće ako moje dete ne može tu da živi?*

Meštаниn Brezjaka

Projekat „Jadar” može ozbiljno ugroziti pristup zajedničkim resursima kao što su šume, pašnjaci ili izvori pijaće vode, koji su ključni za svakodnevni život i održivu egzistenciju lokalnog stanovništva. Ovi resursi su i duboko ukorenjeni u društvenom i kulturnom tkivu zajednice. Kako je jedan meštаниn objasnio:

Da, da, hteli su na ušću reke Korenite u Jadar da naprave deponiju. Lakše im je da ne troše gorivo za kamione.

Prema PPPPN-u, za potrebe projekta bi 206,5 ha šuma bilo trajno uništeno. Meštани svedoče da su na parcelama koje su prodate kompaniji, ali i na parcelama koje se nalaze na teritoriji planiranog projekta, od kojih se neke još uvek nalaze u vlasništvu zemljoradnika, šume već bespravno posečene, čime se narušava lokalni ekosistem i dodatno destabilizuje zajednički životni prostor. Ovakvi procesi vode ka postepenom odvajanju stanovništva iz prirodnih resursa koji su im generacijama obezbeđivali osnovu za život.

Resurse važne za reprodukciju života ne čine samo prirodni resursi, već i javna dobra kao što su saobraćajnice, gasovod, električna mreža, telekomunikacije. Procesi ek-sproprijacije i izgradnje pratećih objekata, poput gasovoda i infrastrukture za snabdevanje električnom energijom, dodatno pogoršavaju situaciju, pri čemu su koristi rezer-visane za buduće korisnike industrijskih zona, dok lokalno stanovništvo snosi ekološke i ekonomske posledice. „Veliku štetu nam pravi gasovod, a nadoknada nikakva. Mi nemamo više tu sadnje, ni šume, ni voća. Budućnost je zatvorena”, ističe jedan od sagovornika. Zajednički resursi se tako tran-sformišu iz temelja kolektivne egzistencije u polje privatnog profita.

Posebno zabrinjava i način na koji korporacija kroz donacije pokušava da kooptira lokalne javne institucije i organizacije, uključujući fudbalske klubove, lovačka društva i bolnice. Ovako to opisuje jedan meštatinin:

Došlo je do zamene uloga. Dakle, ono što bi trebalo da bude obaveza države, finansirano našim novcem, kroz poreze i sve ostalo, sada preuzima korporacija. A država umesto da to radi, posreduje za interese te privatne firme. Jednostavno, prodajemo sami sebe. To je čista korupcija na državnom nivou. Na neki način, to je po-stala legalizovana korupcija.

Na ovaj način, proces predaje vlasti nad resursima za re-produkciju života prerasta u širu društvenu krizu, u kojoj lokalno stanovništvo ostaje bez kontrole nad resursima, bez garancija za održivu budućnost i bez institucionalne podrške.

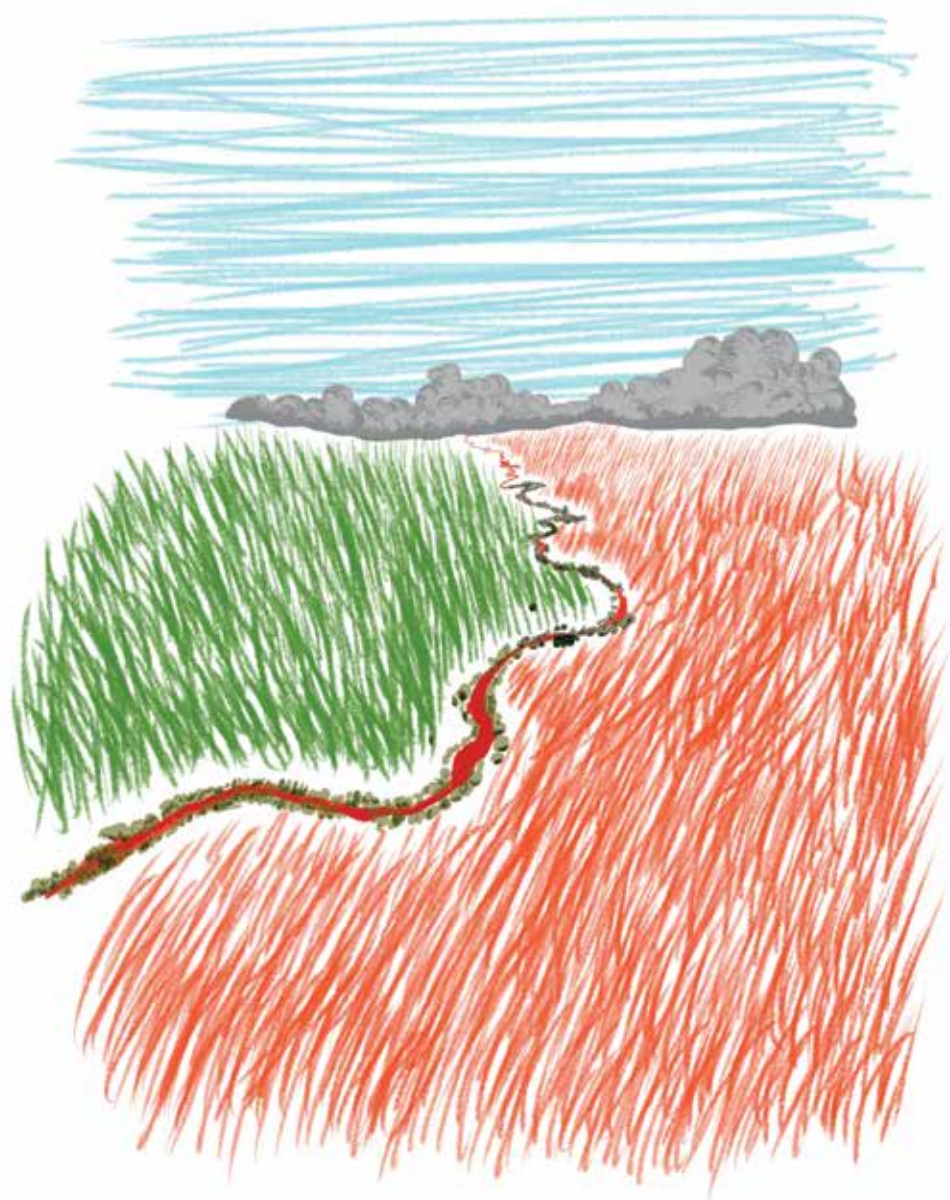
S druge strane, oni su koji su naklonjeni projektu ističu neke pozitivne aspekte korporativnog uticaja. „Dobili smo puteve tamo gde zečevi skakuću”, kaže jedan od njih.

„Da nije bilo njih, još uvek bismo bili u blatu.” Drugi pak smatraju da to nije realna slika i ističu da su mnogi putevi u selima napravljeni samodoprinosom meštana pre dolaska Rio Tinta, ili da su bili lošeg kvaliteta i da su sami morali da ih popravljaju.

Diskurzivne strategije kompanije uključuju predstavljanje rudnika kao „zelenog”, što dodatno iritira lokalno stanovništvo, koje jasno prepoznaje disonancu između takvih promotivnih poruka i realnosti na terenu, a to potvrđuje i recentna studija Stefanović *et al.* (2025). „Kažu, radimo rudnik za životnu sredinu, a mi ćemo prvo napraviti ogromne štete. To je zamazivanje očiju”, ističe jedan sagovornik, dok drugi zaključuje:

Žele da Rio Tinto predstave kao socijalno odgovornu firmu. Da ima neko „ljudsko lice”. Gde su to oni u sve-tu napravili rudnik koji nije zagadio okolinu? Hajde da vidimo jedan takav primer.

U internacionalnom kontekstu, rad Bertineliya i Burgena (Bertinelli i Bourgain, 2021) istražuje kako rudarski bum utiče na percepciju kvaliteta javnog saobraćaja, puteva i autoputeva i javnog obrazovanja u pet afričkih zemalja. Autori zaključuju da stanovnici rudarskih regiona često osećaju strukturnu neravnopravnost u pogledu dostupnosti javnih usluga i infrastrukture, i iako su prihodi od rudarenja visoki, percepcija kvaliteta javnih resursa ne poboljšava se proporcionalno rastu prihoda. Ovi nalazi ukazuju na to da rast prihoda može kratkoročno poboljšati, ali dugoročno pogoršati lokalnu percepciju kvaliteta javnih infrastruktura, posebno u kontekstu nestabilnih ciklusa rudarske ekonomije, a slična se nestabilnost može očekivati i u dolini Jadra.



## 8. Rastavljanje zajednice

*Podelili su nas na one koji su za njih i one koji su protiv njih. I to je to, sad smo ušančeni tako u dve pozicije. Pokvarili su odnose među ljudima. Podelili su nas na one koji su na neki način njihovi, pristalice, koje potkupljuju kupovinom poklona, traktorima, raznim stvarima i sve ostale.*

Meštanka Slatine

Na kraju, jedna od najdubljih i najdugoročnijih posledica Projekta „Jadar” jeste ozbiljna pretnja od raspada lokalne zajednice. Raseljavanje, neizvesnost i konstantan pritisak slabe postojeće mreže međusobne podrške, solidarnosti i poverenja. Osim toga, rudarenje je delatnost koja naročito, sama po sebi, izaziva velike podele i konflikte u društvima, čak i u zemljama centra, a u perifernim zemljama disproporcionalno više, sa procenom da će u budućnosti to biti još izraženije (Kivinen *et al.*, 2020). U literaturi je prepoznat i fenomen pojave ekstraktivističke subjektivnosti, subjektivnosti koja nastaje namernim delovanjem ekstraktivističke industrije na promenu osećaja sopstvenog mesta u svetu među lokalnim stanovništvom, u cilju povećanja tolerancije i relativnog prihvatanja operacija te ekstraktivističke industrije (Dunlap *et al.*, 2025a). Proces kidanja društvenih veza tako je već započeo, ne samo kroz fizičko udaljavanje ljudi, već i kroz političke podele.

Pomenuta podela je između, s jedne strane, onih koji su prodali svoju zemlju i onih koji to odbijaju, kao i, sa druge strane, između onih koji rade za kompaniju, koji podržavaju

režim u Srbiji i Projekat „Jadar”, i onih koji se tome protive. Iako su se tokom vremena ove pozicije diverzifikovale, podela je ostala jasna. Među našim sagovornicima bilo je onih koji su članovi vladajuće stranke, iako su protiv Projekta „Jadar”, onih koji su zemlju prodali, a danas sebe smatraju neutralnima, kao i onih koji su ostali dosledni u svom pozicioniranju. Oni koji se protive projektu neutralnost ne priznaju kao poziciju, a sumnjičavi su prema svima što podržavaju režim, koji aktivno radi na promovisanju projekta i kažnjavanju njegovih protivnika. Meštani nam prenose da su ove podele toliko duboke da se manifestuju čak i u svakodnevnim ritualima zajedničkog života na svadbama i sahranama, gde ove dve grupe sada sede odvojeno.

Pa, čuj da ti kažem, nismo mi sukobljeni, jednostavno nemamo komunikaciju sa njima. Znači, jednostavno ne komuniciramo sa njima. Ti što su prodali, oni su otišli, oni nisu više tu. Imaš u selu tri–četiri porodice gde im ukućani rade u kompaniji. Imamo tu, na Brezjaku, čoveka koji je vukao isplaku godinama za njih i normalno je da on zastupa interese kompanije. Tako da u selu ima par kuća koje, ili su im deca radila ili su tako saradivali sa kompanijom, i oni su za rudnik, niko od ovih ostalih. I ako neko možda jeste, on neće reći javno da jeste. Da kažem, 90% ljudi su protiv rudnika u našem selu, i u svakom. E sad imaš one koji veruju predsedniku. Puno ljudi je bilo za Vučića, ono kad su prošle godine bili protesti, ali su protiv rudnika.

Ovaj meštatin pravi razliku između onih koji su za i onih koji su protiv, naglašavajući kako čak i ljudi koji podržavaju vladajući režim obično ne podržavaju rudnik.

Neki od onih koji su prodali svoju zemlju osećaju se neshvaćeno i loše tretirano. Rascepi su se pojavili i u okviru porodica, kako između generacija, tako i u istoj generaciji. Jedan takav slučaj dospelo je u javnost kada je predsednik Srbije javno osramotio jednu lokalnu porodicu, zato što je otac ranije prodao parcelu, što je razljutilo njegovog sina (Ljutić, 2024). Međutim, nije pomenuo da je ta prodaja bila davno obavljena, kao i da je otac kasnije odbio da proda bilo koju dodatnu zemlju, čak i kada mu je nuđen veći iznos. Ovo predstavlja duboko problematičan slučaj u kojem je predsednik Srbije namerno pokušao da naruši javni ugled meštana, kao i upečatljiv primer načina na koji vladajući režim upravlja i kontroliše informacije.

S druge strane, meštani svedoče i o zbližavanju i ujedinjavanju u otporu:

Što se tiče odnosa među komšijama, narod se prilično zbližio zbog cele ove borbe oko rudnika. Politički, to je uvek bilo podeljeno, svako ima neku svoju stranu, to je kod nas normalno. Ali, što se tiče rudnika, tu smo svi ujedinjeni. Ja iskreno ne verujem da postoji više od 1% ljudi koji možda gledaju neki lični interes. Ostali su svi složni, jer svi znamo šta znači ta zemlja i život ovde.

Kako objašnjavaju, ono što čini njihovu borbu uspešnom jeste izdizanje iznad postojećih podela:

E sad, ono što smo uspeali, ono čega smo se držali od samog početka, to je da ovu priču izdignemo iznad politike i iznad svih drugih podela bilo verskih ili nacionalnih, bilo kakvih. Jednostavno, svi, ako dođe do ovog što je planirano, svi ćemo biti ugroženi. Tu neće biti

izuzetaka, neće biti da će, na primer, samo hrišćani biti ugroženi, a ateisti pošteđeni, ili obrnuto. Neće biti razlike ni po osnovu pola, da će žene biti ugrožene, a muškarci neće, ili obrnuto. Neće biti razlike ni po bogatstvu, ni po siromaštvu. Svi ćemo biti ugroženi. Išli smo s tom pričom jer je to istina, i ljudi su to, po mom mišljenju, najviše i prepoznali. Shvatili su da je ovo zajednička borba svih nas, bez obzira na razlike, jer svi živimo ovde i svima nam preti ista opasnost.

Ova izjava govori o kapacitetu otpora u dolini Jadra da prevaziđe političke, društvene i identitetske podele koje su dugo definisale srpsko društvo posle devedesetih godina XX veka. Shvatanjem borbe kao nečega što se tiče svih, bez obzira na religiju, rod, klasu, ili političku afilijaciju, ekstraktivizam je označen kao pretnja za fundamentalne uslove života: pravo na čistu vodu, čist vazduh, zdravu hranu, zemlju i autonomiju života. Stoga slučaj Jadra pokazuje da pokreti koji se suočavaju sa neokolonijalnim infrastrukturnim nasiljem mogu stvoriti oblike solidarnosti koji remete ukorenjene obrasce političke i društvene fragmentacije.





# Zaključak

Evropska unija istovremeno promoviše zelenu tranziciju i intenzivira potragu za strateškim sirovinama poput litijuma i bora, kako bi u okviru svojih granica obezbedila smanjenje emisije CO<sub>2</sub>, čime se šire granice eksploatacije i nasilja. U slučaju Projekta „Jadar”, problemi sa kojima se ljudi suočavaju, uključujući raseljavanje, kontaminaciju životne sredine i narušavanje zdravlja, ostaju u velikoj meri nevidljivi ili ih nacionalne Vlade i nadnacionalni krupni kapital ignoriše. Ova nejednaka raspodela koristi i štete osvetljava duboku kontradikciju zelene tranzicije, koja u ime održivosti reprodukuje obrasce neokolonijalnog infrastrukturnog nasilja.

Infrastrukturno nasilje Projekta „Jadar” ne ogleda se samo u izgradnji rudarskih postrojenja. Ono se manifestuje kroz nekoliko mehanizma: ekonomski neokolonijalizam, opštu deregulaciju propisa i zakona vezanih za rudarstvo i životnu sredinu, represiju strahom i diskurzivnu manipulaciju. Iza velikih narativa o strateškim sirovinama i ekološkoj održivosti krije se svakodnevni život skrajnutih ljudi, izloženih konstantnim pritiscima, koji uprkos svemu ne odustaju od borbe za lični, kao i za kolektivni opstanak.

Već u pripremnoj fazi projekta uočava se intenziviranje negativnih posledica po svakodnevni život u dolini Jadra. Stanovništvo je izloženo hroničnom stresu, što dovodi do pogoršanja fizičkog i mentalnog zdravlja. Povećan je rizik od prehrambene nesigurnosti, izazvan kontaminacijom hrane i raspadom lokalnih proizvodnih mreža, dok se istovremeno državna politika pomera ka uvozu hrane.

Ne samo oni koji su već raseljeni, već i oni koji i dalje žive i privređuju u tom području često su suočeni sa društvenom marginalizacijom i nemogućnošću integracije u novu sredinu. Rizik od bezdomnosti nije vezan samo za fizički gubitak doma, već i za gubitak osećaja pripadnosti i identiteta, jer ljudi više ne prepoznaju mesta u kojima su njihove porodice generacijama živele. Tu je i konstantan osećaj straha i nesigurnosti u vezi sa mogućnošću gubitka doma, kao i frustracije usled nemogućnosti da se svoja imanja tretiraju kao zaista svoja.

Rizik od nezaposlenosti je izražen, posebno među onima koji se protive projektu i koji su suočeni s pretnjama na radnim mestima. Istovremeno, lokalno stanovništvo ne iskazuje interesovanje da se zaposli u rudarskom sektoru, ali iskazuje jasne preference za nastavak trenutne, pretežno poljoprivredne delatnosti.

Konačno, jednako je važan i izražen rizik od bezemljaštva, pri čemu ponovo nisu ugroženi samo vlasnici parcela u zoni planiranog rudnika, već i mnogo širi društveni slojevi, i to kroz trajnu degradaciju teritorije od strateškog značaja za proizvodnju hrane.

Posebno izražen socijalni efekat Projekta, već uveliko postojeći i naglašen od bezmalo svih ispitanika, jeste rastavljanje lokalne zajednice. Meštani su podeljeni na one koji projekat i aktuelni režim podržavaju, koji rade za kompaniju i koji su svoja imanja prodali i na one koji su izraziti protivnici projekta. Ova podela, osim što je zavadila prijatelje i komšije, prisutna je čak i unutar porodica. Većina meštana u selima u dolini Jadra koji se protive projektu dobro je informisana o detaljima projekta, dok su oni koji projekat podržavaju manje motivisani da govore o detaljima. Postoji grupa ljudi koja veruje korporaciji i režimu i koja prihvata

rudnik, usvajajući ekstraktivizam kao legitiman i neizbežan način razvoja, što potvrđuje da se u pripremnoj fazi projekta već razvila ekstraktivistička subjektivnost.

Naše istraživanje je pokazalo da bi Černjine kategorije trebalo da se razumeju u širem smislu: beskućništvo treba da uključi i razmatranje osećaja bezdomnosti, bezemljaštvo treba razumeti u širem smislu efekata na celu društvenu zajednicu, razmatranja nezaposlenosti bi trebalo da uključe prekarizaciju zapošljavanja, a gubitak zajedničkih resursa bi trebalo da pored prirodnih dobara uključi i javnu infrastrukturu.

Rizici identifikovani prema metodu rekonstrukcije i posredovanih rizika od osiromašenja ne treba da se posmatraju kao međusobno isključivi. Naprotiv, oni se često prepliću i međusobno pojačavaju. U svetlu svega navedenog, Projekat „Jadar” ne bi trebalo smatrati projektom od javnog značaja, koji donosi dobrobit za život ljudi u Srbiji, već visoko rizičnim projektom koji ugrožava društveni život.

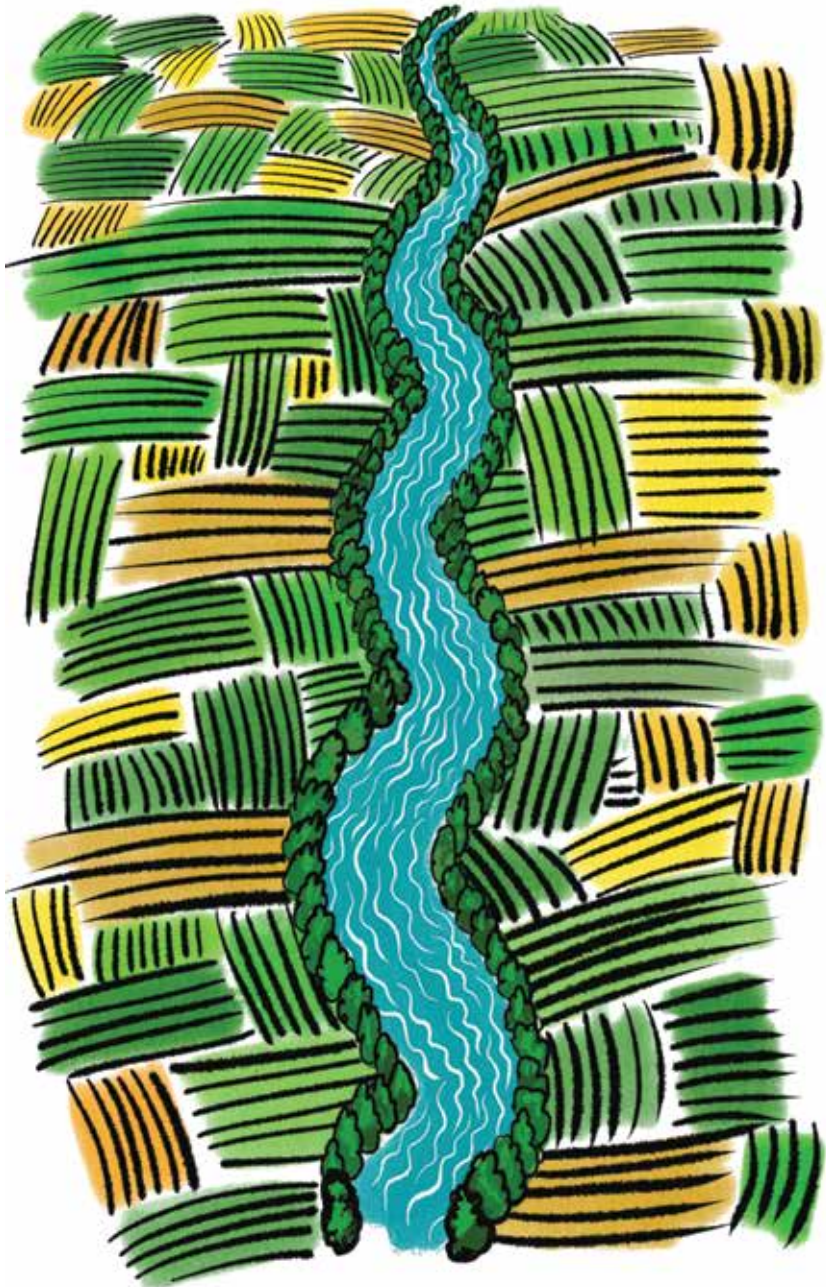
Glavna konceptualna inovacija ovog istraživanja leži u zaključku da raseljavanje nije samo stvar fizičkog preseljenja. Raseljavanjem se može smatrati i trajna promena životne sredine u kojoj meštani nastavljaju da žive, do tačke kada život na određenom mestu više ne nalikuje starom. U tom smislu, raseljavanje postaje dublji i širi proces, proces koji preoblikuje društvene odnose, svakodnevne rutine i pejzaž naseljenih mesta, čak i za one koji su odlučili da ostanu na svojoj zemlji.

Dok se ova publikacija priprema za štampu, Rio Tinto je najavio da stavlja Projekat „Jadar” u status *brige i održavanja*, što znači da je projekat suspendovan, ali da se vlasništvo zadržava (Ker, 2025). Kompanija navodi tekuće zastoje u dobijanju dozvola i širi program smanjenja troš-

kova pod upravom novog izvršnog direktora, dok medijski izveštaji ističu da je odlučujući faktor i dugotrajni lokalni otpor (Hunt, 2025; Ford, 2025). U internom memorandumu, Rio Tinto (2025c) je naveo da više ne može da održava isti nivo troškova i resursa, te da će svi radovi na zaštiti životne sredine, kulturnom nasleđu i geološkim istraživanjima u dolini Jadra biti obustavljeni. Kompanija je takođe naglasila da je sada njen prioritet zadržavanje zakonskih prava na projekat. Očekuje se da će biti ugašeno oko stotinu radnih mesta povezanih sa projektom.

Organizacije iz Evrope i Srbije zatražile su da Evropska komisija odmah ukloni Projekat „Jadar” sa liste strateških projekata EU prema Evropskom aktu o kritičnim sirovinama, tvrdeći da je projekat „zamrznut” i da više ne postoji u operativnom smislu. Oni smatraju da je dalje priznavanje neaktivnog projekta kao „strateškog” pravno neodrživo prema zakonodavstvu EU (Green Legal Impact and CIPDRM, 2025b).

Uprkos zamrzavanju, relevantne administrativne procedure i dalje traju. Zahtev Rio Tinta za eksploatacionu dozvolu ostaje aktivan, iako od 2021. nije doneta nijedna suštinska administrativna odluka. Radovi na putevima, gasovodima, vodovodnoj infrastrukturi i srodnim razvojnim projektima nastavljaju se u skladu sa prostornim planom projekta, a ove troškove snose poreski obveznici u Srbiji. Dok neki vide suspenziju kao odraz uspeha dugotrajnog javnog pritiska i angažovanja udruženih građana, lokalni stanovnici ostaju oprezni. Za one koji su pogođeni, kao i za članove šireg pokreta, sigurnost će doći tek sa trajnom, zakonskom zabranom ekstraktivističkog rudarenja litijuma i bora u Republici Srbiji, uz trajno saniranje štete već nastale usled istražnih aktivnosti.



## Zahvalnica

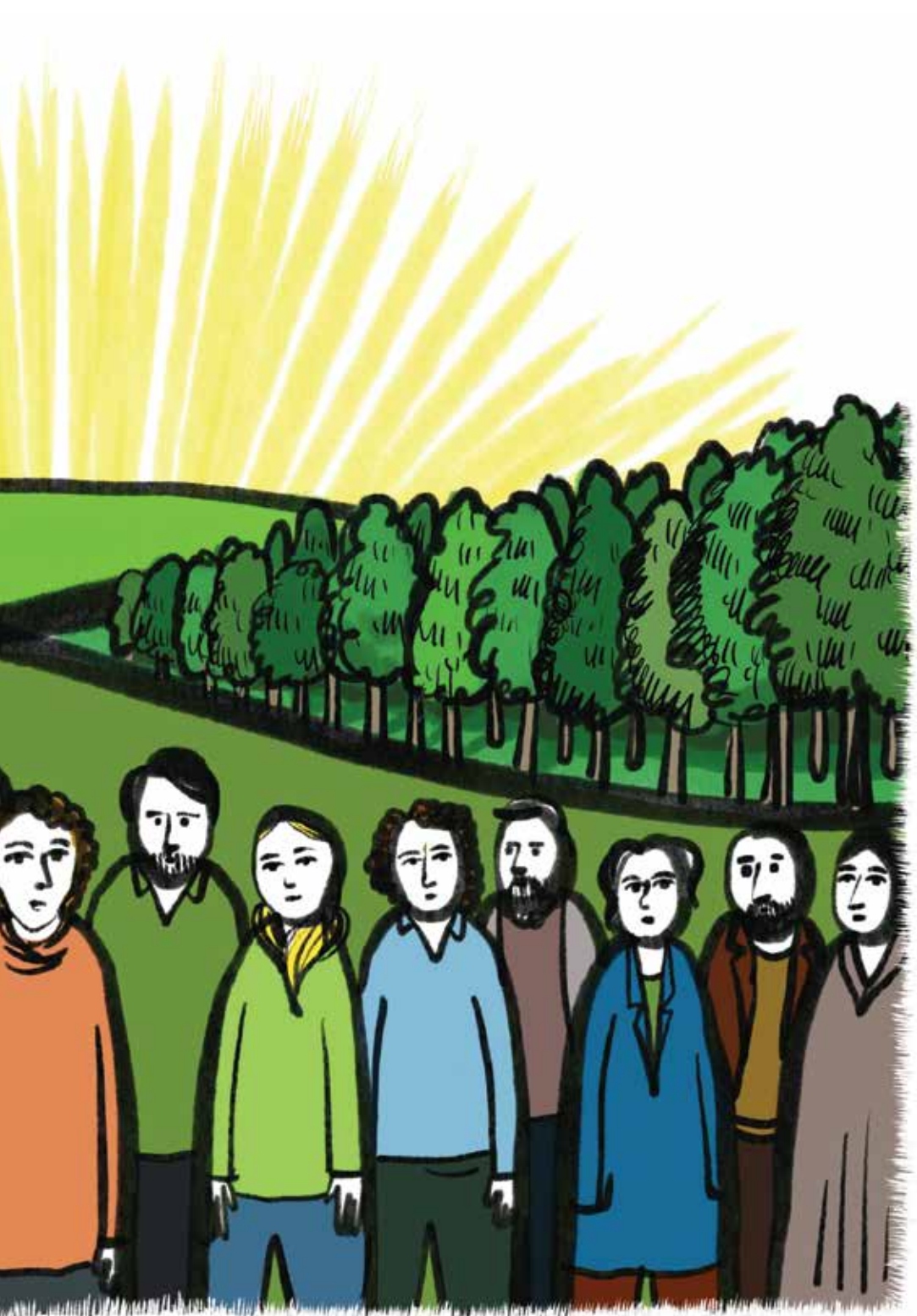
Želimo da se zahvalimo svim stanovnicima doline Jadra koji su odvojili vreme da razgovaraju sa nama i podelili svoja iskustva, znanja i brige. Njihovi uvidi bili su od presudnog značaja za razumevanje rizika o kojima pišemo. Takođe se zahvaljujemo recenzentima ovog teksta Melisi Garsiji Lamarki (Melissa García-Lamarca), vanrednoj profesorki u Centru za studije održivosti Univerziteta Lund, koja se bavi istraživanjima u oblasti političke ekologije, zelenih nejednakosti i stanovanja, Filipu Aleksandreskuu (Filip Alexandrescu), višem naučnom saradniku u Institutu za istraživanje kvaliteta života pri Rumunskoj akademiji nauka, čije su ekspertize vezane za ekološku pravdu, postsocijalističke transformacije i industrijsku degradaciju, i Dominiki V. Polanskoj, redovnoj profesorki socijalnog rada na Univerzitetu Sedertern, čiji se dugogodišnji rad fokusira na stambenu pravdu. Njihovi pažljivi i konstruktivni komentari značajno su doprineli poboljšanju ovog rada. Za Anu Vilenicu, istraživanje o ekstraktivizmu je deo kontinuiranog rada na projektu Sustain Action, Östersjöstiftelsen, DNR 22-GP-0001, a za Vladimira Mentusa deo je Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2025. godinu.

## Biografije

**Ana Vilenica** je viša naučna saradnica. Radi na Univerzitetu Sedertern (Södertörn) i na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu. Njena istraživanja obuhvataju urbane borbe, urbanu marginalnost, stanovanje i raseljavanje u Evropi i Amerikama. U novijim projektima bavi se ekstraktivizmom i infrastrukturama angažovanja u Srbiji, Istočnoj Evropi i regionu Baltičkog mora.

**Vladimir Mentus** je viši naučni saradnik u Centru za sociološka i antropološka istraživanja pri Institutu društvenih nauka u Beogradu. Bio je gostujući istraživač na Fakultetu političkih nauka i sociologije Univerziteta Complutense (Complutense) u Madridu. Njegova istraživačka interesovanja prvenstveno su usredsređena na ekonomsku sociologiju.





## Literatura

Addis, A. K. and Zhu, Z. (2018) 'Criticism of neo-colonialism: Clarification of Sino-African cooperation and its implication to the West', *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 16(4), pp. 357–373.

Alexandrescu, F. (2011) 'Gold and displacement in Eastern Europe: Risks and uncertainty at Roșia Montană', *Revista Română de Sociologie (serie nouă)*, 22(1–2), p. 78–107.

Alexandrescu, F. (2013) 'Mediated risks: The Roșia Montană displacement and a new perspective on the IRR model', *Canadian Journal of Development Studies/Revue canadienne d'études du développement*, 34(4), pp. 498–517.

Almeida V, D., Kolinjivadi, V., Ferrando, T., Roy, B., Herrera, H., Vecchione Gonçalves, M. and Van Hecken, G. (2023) 'The 'greening' of empire: The European Green Deal as the EU first agenda', *Political Geography*, 105, article 102925.

Baranowski, M., Jabkowski, P. and Kammen, D. M. (2025) 'From the Russian invasion of Ukraine to the battlefield of the future: The geopolitical fight for Ukraine's mineral wealth', *Energy Research and Social Science*, 123, article 104043.

Bertinelli, L. and Bourgain, A. (2021) *Impact of mining boom on the quality of public good in Sub-Saharan Africa: DEM Discussion Paper Series*, 13. Department of Economics, University of Luxembourg.

Beta (2025) „Akademska zajednica u blokadi: da projekat Jadar ne bude strateški projekat EU”, *Beta*, 1. april. Dostupno na: <https://beta.rs/content/222381-akademska-zajednica-u-blokadi-da-projekat-jadar-ne-bude-strateski-projekat-eu> (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Bhabha, H. K. (1992) 'The World and the Home', *Social Text*, 31/32, pp. 141–153.

Bhabha, H. K. (1994) *The location of culture*. Routledge. [Baba, H. K. (2004) *Smeštanje kulture*, preveo Rastko Jovanović. Beogradski krug]

Blanco, G. D., Fernández-Llamazares, Á., Baker, J., Tagliari, M. S. M., Hayata, M. A. and Hanazaki, N. (2023) 'The impacts of mining on the food sovereignty and security of Indigenous Peoples and local communities: A global review', *Science of the Total Environment*, 855, article 158803.

Bulat, P. i Bulat, Z. (2025) „Mogući uticaji projekta 'Jadar' na zdravlje lokalnog stanovništva”, u Kataranovski M., Rakić T., Pاونović E. i Simonović P. (ur.), *Projekat Jadar – mogući štetni uticaji na živi svet i zdravlje čoveka*. Univerzitet u Beogradu, Biološki fakultet, str. 194–204.

Cernea, M. M. (1997) 'The risks and reconstruction model for resettling displaced populations', *World Development*, 25(10), pp. 1569–1587.

Cernea, M. M. (2000) 'Risks, safeguards and reconstruction: A model for population displacement and resettlement', *Economic and Political Weekly*, 35(41), pp. 3659–3678.

Curley, A. (2021) 'Infrastructures as colonial beachheads: The Central Arizona Project and the taking of Navajo resources', *Environment and Planning D: Society and Space*, 39(3), pp. 387–404.

Danas (2022) „Vučić: Odluka o zabrani Rio Tinta je bila pogrešna”, *Danas*, 8. april. Dostupno na: <https://www.danas.rs/vesti/politika/vucic-odluka-o-zabrani-rio-tinta-je-bila-pogresna/> (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Djukanović, N. (2022) „*Green are fields, not mines*”: *The case of lithium mining and resistance in Serbia*. University of Oxford.

Djukanović, N. (2025a) “‘We live the violence, we resist the violence:’ violent politics between a school shooting and lithium mining in Serbia”, *BioSocieties*, 20, pp. 724–744.

Djukanović, N. (2025b) „Strateška greška Evropske unije – rudarenje litijuma u Srbiji: U trci za kritičnim sirovinama, EU gubi sopstvene demokratske vrednosti”, *Mašina*, 13. novembar. Dostupno na: <https://www.masina.rs/strateska-greska-evropske-unije-rudarenje-litijuma-u-srbiji/> (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Dondur, V., Pešić, R. V. i Pavlović, D. (ur.), (2025) *Projekat Jadar: Litijumsko-borni katastrofa*. Akademska knjiga.

Downing, T. (2002) 'Avoiding new poverty: Mining-induced displacement and resettlement', *Mining, Minerals and Sustainable Development*, 58. International Institute for Environment and Development (IIED), World Business Council for Sustainable Development (WBCSD). Dostupno na: [www.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/G00549.pdf](http://www.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/G00549.pdf) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Dragojlo, S. (2021) „Litijumsko lobiranje: Rio Tintov projekat prevelik da bi propao”, *Balkan Insight*, 25. oktobar. Dostupno na: <https://balkaninsight.com/sr/2021/10/25/litijumsko-lobiranje-rio-tintov-projekat-prevelik-da-bi-propao/> (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Drakulić, Z., Mijatović, B., Popović D., Šoškić, D. (2025) „Koliko bi Srbija dobila od Projekta 'Jadar'”, u Dondur, V., Pešić, R. V., i Pavlović, D. (ur.), *Projekat Jadar: Litijumsko-borna katastrofa*. Akademska knjiga, str. 266–277.

Dražković, B. (2025) „Ekonomsko-ekološki aspekti eksploatacije neobnovljivih prirodnih resursa: Srbija primer litijum“, u Dondur, V., Pešić, R. V., i Pavlović, D. (ur.), *Projekat Jadar: Litijumsko-borna katastrofa*. Akademska knjiga, str. 278–319.

Duncan, B. (2009) 'Boom towns, drug towns? Mining, alcohol and other drugs?', *Of Substance: The National Magazine on Alcohol, Tobacco and Other Drugs*, 7(1), pp. 24–26.

Dunlap, A. (2023a) 'Spreading 'green' infrastructural harm: mapping conflicts and socio-ecological disruptions within the European Union's transnational energy grid', *Globalizations*, 20(6), pp. 907–931.

Dunlap, A. (2023b) 'Weaponizing people in environmental conflicts: Capturing 'hearts', 'minds', and manufacturing 'volunteers' for extractive development', *Current Sociology*, 71(2), pp. 275–298.

Dunlap, A., Novaković, B. and Sovacool, B. K. (2025a) 'Mining as environmentalism: green/grey extractivism and the production of extractive subjectivities around the Rio Tinto Kennecott mine in the United States', *Globalizations*, pp. 1–36.

Dunlap, A., Riquito, M., Novaković, B. and Lagunas Leon, D. (2025b) 'Publicly Funded Mining Propaganda: Europe's Lithium Paradox', *Undisciplined Environments*. Dostupno na: [undisciplinedenvironments.org/2025/12/15/publicly-funded-mining-propaganda-europes-lithium-paradox-2025/](https://undisciplinedenvironments.org/2025/12/15/publicly-funded-mining-propaganda-europes-lithium-paradox-2025/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Dunlap, A., Verweijen, J., and Tornel, C. (2024) 'The political ecologies of "green" extractivism(s): An introduction', *Journal of Political Ecology*, 31(1), pp. 436–463.

Đorđević, D., Tadić, J. M., Grgur, B., Ristić, R., Sakan, S., Brezjanović, J., Stevanović, V., and Šolaja, B. (2024) 'The influence of exploration activities of a potential lithium mine to the environment in Western Serbia', *Scientific Reports*, 14(1), article 17090.

Đorđević, D. i Sekulić, S. (2021) „Kako je Rio Tinto kupovao Loznicu – od gosta na slavi do neprijatelja”, *Centar za istraživačko novinarstvo Srbije*, 9. avgust 2021. Dostupno na: [www.cins.rs/kako-je-rio-tinto-kupovao-loznicu-od-gosta-na-slavi-do-neprijatelja/](http://www.cins.rs/kako-je-rio-tinto-kupovao-loznicu-od-gosta-na-slavi-do-neprijatelja/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Đorđević, L. S. i Đorđević, S. (2025) „O pravnim aspektima Projekta 'Jadar'”, u Dondur, V., Pešić, R. V. i Pavlović, D. (ur.), *Projekat Jadar: Litijumsko-borni katastrofa*. Akademska knjiga, str. 336–383.

Evropska komisija (2021) *Delivering on our targets: European Green Deal*. Publications Office of the European Union. Dostupno na: [https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/869807/EGD\\_brochure\\_EN.pdf](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/869807/EGD_brochure_EN.pdf) (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Evropska komisija (2022) *Minutes of meeting between (redacted) Commission department and Rio Tinto, 21 January 2022*. Dostupno na: [www.dropbox.com/s/cl/fi/ujb06ohd2dhdrhnsefkot/2022-01-22-Note-on-the-meeting-Head-of-the-EU-Delegation-to-Serbia-with-Rio-Tinto-21-January-2022.pdf?rlkey=azxeqbt30jjf-91gnnlf21dck&dl=0](https://www.dropbox.com/s/cl/fi/ujb06ohd2dhdrhnsefkot/2022-01-22-Note-on-the-meeting-Head-of-the-EU-Delegation-to-Serbia-with-Rio-Tinto-21-January-2022.pdf?rlkey=azxeqbt30jjf-91gnnlf21dck&dl=0) (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Florea, I., Gagy, A., and Jacobsson, K. (2024) 'A structural field of contention approach to urban struggles', in Domaradzka, A., Zajonc, R., and Hamel, P. (eds), *Handbook on Urban Social Movements*. Edward Elgar Publishing, pp. 28–42.

Ford, M. (2025) 'Rio Tinto pauses plans for \$3.7b lithium mine but Serbians remain concerned', *ABC News*, 17. novembar. Dostupno na: <https://www.abc.net.au/news/2025-11-18/rio-tinto-jadar-valley-mine-paused-amid-huge-opposition/106020944> (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Front Line Defenders (2024) 'Three environmental human rights defenders sentenced to prison hours after their arrest', *Front Line Defenders*, 26. avgust. Dostupno na: <https://www.frontlinedefenders.org/en/case/three-environmental-human-rights-defenders-sentenced-prison-hours-after-their-arrest> (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Gajić, P. (2024) „Zapadnjaci 'finansiraju proteste' – protiv sebe samih: kako vlast zbunjuje javnost u Srbiji”, *N1 Info*, 17 avgust. Dostupno na: [n1info.rs/vesti/zapadnjaci-finansiraju-proteste-is-pada-protiv-sebe-samih-kako-vlast-zbunjuje-javnost-u-srbiji/](https://n1info.rs/vesti/zapadnjaci-finansiraju-proteste-is-pada-protiv-sebe-samih-kako-vlast-zbunjuje-javnost-u-srbiji/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Gamu, J., Le Billon, P., and Spiegel, S. (2015) 'Extractive industries and poverty: A review of recent findings and linkage mechanisms', *The Extractive Industries and Society*, 2(1), pp. 162–176.

Green Legal Impact e.V. and Centrul Independent pentru Dezvoltarea Resurselor de Mediu (CIDRM) (2025b) *Request to withdraw the Jadar Project's Strategic Status and refer the issue to the Critical Raw Materials Board: letter to the European Commission (DG ENV and DG GROW)*, 3. decembar. Dostupno na: [www.dropbox.com/scl/fi/5ma-13ubq0xzorjtqerp9k/2025-12-03\\_RIR\\_Addendum.pdf?rl-key=to07qs9xjmaueeurduh78bfn5&dl=0](https://www.dropbox.com/scl/fi/5ma-13ubq0xzorjtqerp9k/2025-12-03_RIR_Addendum.pdf?rl-key=to07qs9xjmaueeurduh78bfn5&dl=0) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Green Legal Impact Germany e.V. and Centrul Independent pentru Dezvoltarea Resurselor de Mediu (CIDRM) (2025a) *Request for internal review under Title IV of the Aarhus Regulation concerning Commission Decision (EU) 2025/1174 recognising certain critical raw material projects as Strategic Projects (Jadar Project) Submitted to the European Commission, DG GROW*, 6. avgust. Dostupno na: [www.dropbox.com/scl/fi/htk00bj27kjrnbcsun3rl/2025-08-06\\_IRR\\_Jadar.pdf?rlkey=rzesfyz6x6u3ghbi316ykgn6j&dl=0](https://www.dropbox.com/scl/fi/htk00bj27kjrnbcsun3rl/2025-08-06_IRR_Jadar.pdf?rlkey=rzesfyz6x6u3ghbi316ykgn6j&dl=0) –

Gudynas, E. (2021) *Extractivisms: Politics, economy and ecology*. Fernwood Publishing.

Haslam McKenzie, F. M., Brereton, D., Birdsall-Jones, C. L., Phillips, R., and Rowley, S. (2008) *A review of the contextual issues regarding housing market dynamics in resource boom towns*. Australian Housing and Urban Research Institute.

Hiraide, L. A. (2023) 'Climate refugees: A useful concept? Towards an alternative vocabulary of ecological displacement', *Politics*, 43(2), pp. 267–282.

Hou, P. (2024) 'Energy transition in Central and Eastern Europe: A neo-colonial perspective', *Czech Journal of International Relations*, 59(2), pp. 147–169.

Hunt, P.-A. (2025) 'Rio Tinto obustavlja projekat od tri milijarde dolara u Srbiji', *Bloomberg Adria*, 13 novembar. Dostupno na: [rs.bloombergadria.com/biznis/kompanije/91043/rio-tinto-obustavlja-projekat-od-tri-milijarde-dolara-u-srbiji/news](https://rs.bloombergadria.com/biznis/kompanije/91043/rio-tinto-obustavlja-projekat-od-tri-milijarde-dolara-u-srbiji/news) (Pristupljeno: 10. februar 2026).

IFC (2012a) *Guidance Note 5: Land Acquisition and Involuntary Resettlement*. Dostupno na: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-ps-guidance-note-5-en.pdf> (Pristupljeno: 19. februar 2026)

IFC (2012b) *Performance Standard 5: Land Acquisition and Involuntary Resettlement*. Dostupno na: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2010/2012-ifc-performance-standard-5-en.pdf> (Pristupljeno: 19. februar 2026).

InfoLo TV (2024a) Instagram post, 18. decembar. Dostupno na: [www.instagram.com/p/DDtphvPtIjN/](https://www.instagram.com/p/DDtphvPtIjN/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

InfoLo TV (2024b) *Rio Sava Exploration – novi programi podrške tokom 2025. godine* [video], 15. januar. Dostupno na: [www.youtube.com/watch?v=XZzr3RKv8ls](https://www.youtube.com/watch?v=XZzr3RKv8ls) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Jakovljević, A. (2025) „Pravni okvir za rudarenje i zaštitu životne sredine: Srbija i Evropska unija”, u Dondur, V., Pešić, R. V., i Pavlović, D. (ur.), *Projekat Jadar: Litijumsko-borni katastrofa*. Akademska knjiga, str. 384–419.

Jovanović, N. (2021) „Posledice istraživanja Rio Tinta: bor iz podzemnih voda osušio detelinu”, *BIRN*, 10. jun. Dostupno na: <https://birn.rs/posledice-istrazivanja-rio-tinta-bor-iz-podzemnih-voda-osusio-detelinu/> (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Juskus, R. (2023) ‘Sacrifice zones’, *Environmental Humanities*, 15(1), pp. 3–24.

Ker, P. (2025) ‘Rio Tinto puts Serbian lithium on the back-burner’, *Australian Financial Review*, 13. novembar. Dostupno na: <https://archive.is/2025.11.13-021822/www.afr.com/companies/mining/rio-tinto-puts-serbian-lithium-on-the-back-burner-20251113-p5nf4r> (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Kivinen, S., Kotilainen, J., and Kumpula, T. (2020) ‘Mining conflicts in the European Union: Environmental and political perspectives’, *Fennia*, 198(1–2), pp. 163–179.

„Krivični zakonik Republike Srbije” (2005) *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 85/2005, poslednja izmena 94/2024.

Latković, N. (2023) „Ogromna imovina Rio Tinta u dolini Jadra: Vučić predlagao rušenje kuća, evo koliko objekata i zemljišta je kupljeno zbog litijuma“, *Nova.rs*, 15. avgust. Dostupno na: <https://nova.rs/vesti/politika/otkrivamo-ogromna-imovina-rio-tinta-u-dolini-jadra-vucic-predlagao-rusenje-kuca-evo-koliko-objekata-i-zemljista-je-kupljeno-zbog-litijuma/> (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Lazarević, A. (2023) „Rio Tinto masovno otpušta radnike, bez posla ostalo 80 odsto zaposlenih”, *Nova.rs*, 8. novembar. Dostupno na: <https://nova.rs/vesti/drustvo/saznajemo-rio-tinto-masovno-otputa-radnike-bez-posla-ostalo-80-odsto-zaposlenih/> (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Ljutić, D. (2024) „Poligraf u ime naroda”, *Direktno*, 3. jul. Dostupno na: [direktno.rs/vesti/drustvo-i-ekonomija/537337/poligraf-u-ime-naroda.html](https://direktno.rs/vesti/drustvo-i-ekonomija/537337/poligraf-u-ime-naroda.html) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Malink, N. (2025) ‘Minerals, mobile phones and militias: how war unfolded in eastern Congo’, *The Guardian*, 7. maj. Dostupno na: [www.theguardian.com/news/2025/may/07/minerals-mobile-phones-and-militias-war-and-peace-in-drc](https://www.theguardian.com/news/2025/may/07/minerals-mobile-phones-and-militias-war-and-peace-in-drc) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Mancini, L., and Sala, S. (2018) 'Social impact assessment in the mining sector: Review and comparison of indicators frameworks', *Resources Policy*, 57, pp. 98–111.

Marinović, M. (2026) „Gradonačelnica Loznice targetira građane, poziva ih ispred kuće Zlatka Kokanovića ako ostanu bez struje: Novi ispadi Dragane Lukić izazvali buru”, *Nova.rs*, 20. januar. Dostupno na: [nova.rs/vesti/politika/gradonacelnica-loznice-targetira-gradjane-poziva-ih-ispred-kuce-zlatka-kokanovica-ako-ostanu-bez-struje-novi-ispadi-dragane-lukic-izazvali-buru-video/](https://nova.rs/vesti/politika/gradonacelnica-loznice-targetira-gradjane-poziva-ih-ispred-kuce-zlatka-kokanovica-ako-ostanu-bez-struje-novi-ispadi-dragane-lukic-izazvali-buru-video/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Mašina (2024a) „Poljoprivrednici najavili blokade za petak 13. decembar”, *Mašina*, 9. decembar. Dostupno na: [www.masina.rs/poljoprivrednici-najavili-blokade-za-petak-13-decembar/](http://www.masina.rs/poljoprivrednici-najavili-blokade-za-petak-13-decembar/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Mašina (2024b) „Uključite se u postupak slanja žalbi protiv rudnika litijuma”, *Mašina*, 5. decembar. Dostupno na: [www.masina.rs/ukljucite-se-u-postupak-slanja-zalbi-protiv-rudnika-litijuma-poziva-mars-sa-drine/](http://www.masina.rs/ukljucite-se-u-postupak-slanja-zalbi-protiv-rudnika-litijuma-poziva-mars-sa-drine/) (Pristupljeno 19. februar 2026).

Matković, A. (2014) *How to become a periphery? – The case of Serbia from Yugoslavia's disintegration to its “European integration”*. Europe Ahead, Green European Foundation.

Matković, A. (2025a) *Mehanizam za kontrolu stranih direktnih ulaganja: predlog za Srbiju u vreme zelenog kolonijalizma*. Novi Sad. Dostupno na: <https://heyzine.com/flip-book/3742eb862e.html> (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Matković, A. (2025b) „Zelena tranzicija i kolonizacija: budućnost Srbije i Projekat 'Jadar'” u Dondur, V., Pešić, R. V., i Pavlović, D. (ur.), *Projekat Jadar: Litijumsko-borna katastrofa*. Akademska knjiga, str. 442–471.

Matković, A. (2026) „O neokolonijalizmu u nauci“, *Peščanik*, 12. januar, Dostupno na: [pescanik.net/o-neokolonijalizmu-u-nauci/](https://pescanik.net/o-neokolonijalizmu-u-nauci/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Mermer, C., and Şengül, H. (2020) 'Addressing potential resource scarcity for boron mineral: A system dynamics perspective', *Journal of Cleaner Production*, 270, article 122192.

Mihajlović, Z. (2021) „Izlaganje na skupu 'Projekat Jadar – šta je poznato?'”, u Stevanović, V., Šolaja, B. i Radmilović, V. (ur.), *Projekat Jadar: šta je poznato?* Srpska akademija nauka i umetnosti, str. 25–28.

Ministarstvo zaštite životne sredine Republike Srbije (2024) *Rešenje o obimu i sadržaju zahteva za određivanje obima i sadržaja Studije o proceni uticaja na životnu sredinu – Rio Sava*. Dostupno na: [www.ekologija.gov.rs/sites/default/files/inline-files/Resenje%20obim%20i%20sadrzaj%20Rio%20Sava.pdf](http://www.ekologija.gov.rs/sites/default/files/inline-files/Resenje%20obim%20i%20sadrzaj%20Rio%20Sava.pdf) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Mononen, T., Kivinen, S., Kotilainen, J. M., and Leino, J. (2022) *Social and environmental impacts of mining activities in the EU*. European Parliament, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs.

Muggah, R. (2000) 'Through the developmentalist's looking glass: Conflict-induced displacement and involuntary resettlement in Colombia', *Journal of Refugee Studies*, 13(2), 133–164.

Mustajbašić, A. (2025) *Udruženja građana — sužavanje prostora za delovanje: 2024. godina*. Građanske inicijative.

N1 (2024) „Advokat Đorđević: Više od 10.000 žalbi građana na rešenje o projektu Jadar“, *N1*, 10. decembar 2024. Dostupno na: [n1info.rs/vesti/advokat-djordjevic-vise-od-10-000-zalbi-gradjana-na-resenje-o-projektu-jadar/](http://n1info.rs/vesti/advokat-djordjevic-vise-od-10-000-zalbi-gradjana-na-resenje-o-projektu-jadar/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

N1 BiH (2024) „Vučić borbu građana protiv litijuma nazvao uništavanjem privrede, prozivao ih i ismijavao: BiH i regiju optužio 'da žele građanski rat u Srbiji'”, *N1*, 11. avgust. Dostupno na: [n1info.ba/regija/vucic-borbu-demonstranata-protiv-litijuma-nazvao-uništavanjem-privrede-prozivao-ih-i-ismijavao-bih-i-regiju-optuzio-da-zele-gradjanski-rat-u-srbiji/](http://n1info.ba/regija/vucic-borbu-demonstranata-protiv-litijuma-nazvao-uništavanjem-privrede-prozivao-ih-i-ismijavao-bih-i-regiju-optuzio-da-zele-gradjanski-rat-u-srbiji/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Nešić, N. (2024) „Od privođenja inspekcije do zastrašivanja: kako izgleda život najostrijih protivnika rudnika u Jadru“, *N1*, 20. jul. Dostupno na: [n1info.rs/vesti/od-privodjenja-inspekcije-do-zastrašivanja-kako-izgleda-zivot-najostrijih-protivnika-rudnika-u-jadru/](http://n1info.rs/vesti/od-privodjenja-inspekcije-do-zastrašivanja-kako-izgleda-zivot-najostrijih-protivnika-rudnika-u-jadru/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Nikitović, V. (2022) „Višeslojna priroda depopulacije u Srbiji – noviji trendovi i izgledi”, u D. Vuković (ur.) *Nacionalni izveštaj o ljudskom razvoju – Srbija 2022*. UNDP Srbija, str. 53–72.

Nikitović, V. (2025) *Stanovništvo Srbije – dinamika i strukture*. Republički zavod za statistiku.

Nikolić, Đ., Milošević, N., Živković, Ž., Mihajlović, I., Kovačević, R., and Petrović, N. (2011) ‘Multi-Criteria Analysis of Soil Pollution by Heavy Metals in the Vicinity of the Copper Smelting Plant in Bor (Serbia)’, *Journal of the Serbian Chemical Society* 76(4), pp. 625–642.

Nikolić, S., Išpanović, I., and Milosavljević, D. (2025) ‘State-sponsored unhomeliness: Struggle for certainty and privacy in Serbian social housing’, *Slovenský národopis / Slovak Ethnology*, 73(3), pp. 403–432.

Nkrumah, K. (1966) *Neo-colonialism: The last stage of imperialism*. International Publishers.

Nova planska praksa (2025) *Kada predsedan postane pravilo – slučaj Beograda na vodi*, 17 novembar 2025. Dostupno na: <https://nova-planskapraksa.com/blog-beograd-na-vodi/> (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Obradović, J., Vasić, N., Kašanin-Grubin, M. i Grubin, N. (2000) „Neogenske lakustrinske naslage i autigeni minerali: geohemijske karakteristike”, *Geološki anali Balkanskoga poluostrva*, 63(1), str. 135–154.

Otsuki, K. (2024) ‘Infrastructural violence and its temporalities’, in Coutard O. and Florentin, D. (eds.), *Handbook of Infrastructures and Cities*. Edward Elgar Publishing, pp. 240–254.

Paul, S. (2022) ‘Rio Tinto keen for talks to revive Serbian lithium project’, *Reuters*, 5. maj. Dostupno na: [www.reuters.com/business/rio-tinto-keen-restart-talks-stalled-serbian-lithium-project-2022-05-05/](http://www.reuters.com/business/rio-tinto-keen-restart-talks-stalled-serbian-lithium-project-2022-05-05/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Pavlović, A. (2022) „Eko Cer: Analiza opravdanosti potencijalnih rudnika”, *Podrinske*, 9. mart. Dostupno na: [podrinske.com/eko-cer-analiza-opravdanosti-potencijalnih-rudnika/](http://podrinske.com/eko-cer-analiza-opravdanosti-potencijalnih-rudnika/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Pavoni, A., and Tulumello, S. (2024) 'Infra-structural violence: On the violence that holds us together', *Somatechnics*, 14(1), 62–85.

Petkova, V., Lockie, S., Rolfe, J., and Ivanova, G. (2009) 'Mining developments and social impacts on communities: Bowen Basin case studies', *Rural Society*, 19(3), pp. 211–228.

Petovar, K. (2025) „Koruptivni interesi i obezvlašćivanje lokalnih samouprava u sektoru energetike i rudarstva“, u Milovanović Rodić, D., Slavković, Lj. i Đokić, J. (ur.), *Urbanizam i korupcija: analiza fenomena i pouke iz prakse*. Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet, str. 208–241.

Podrinjski antikorupcijski tim (PAKT) (2021a) *Fakulteti i dalje kriju informacije o Rio Tintu – slučajno?* Dostupno na: [www.pakt.org.rs/sr/2016-05-18-09-48-28/306-fakulteti-i-dalje-kriju-informacije-o-rio-tintu-slucajno](http://www.pakt.org.rs/sr/2016-05-18-09-48-28/306-fakulteti-i-dalje-kriju-informacije-o-rio-tintu-slucajno) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Podrinjski antikorupcijski tim (PAKT) (2021c) *Rudarski fakultet tvrdi da nema u posedu istraživanja koja su realizovana za Rio Tinto*. Dostupno na: [www.pakt.org.rs/sr/2016-05-18-09-48-28/308-rudarski-fakultet-tvr-di-da-nema-u-posedu-istrazivanja-ko-ja-su-realizovana-za-rio-tinto](http://www.pakt.org.rs/sr/2016-05-18-09-48-28/308-rudarski-fakultet-tvr-di-da-nema-u-posedu-istrazivanja-ko-ja-su-realizovana-za-rio-tinto) (Pristupljeno: 19. februar 2019).

Podrinjski antikorupcijski tim (PAKT) (2021b) *Rudarski fakultet prihodovao preko 100 miliona dinara od Rio Tinta*, 26. oktobar. Dostupno na: [www.cemaforum.rs/sr/vest/4603/PAKT:-Rudarski-fakultet-prihodovao-preko-100-miliona-dinara-od-Rio-Tinta/](http://www.cemaforum.rs/sr/vest/4603/PAKT:-Rudarski-fakultet-prihodovao-preko-100-miliona-dinara-od-Rio-Tinta/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Polekol – Organizacija za političku ekologiju. (2024) *Izveštaj o represiji građanskih sloboda i pritisku na aktiviste u Srbiji (avgust–novembar 2024)*, Polekol.

Poljoprivreda Info (2024) *Pasivan status za gazdinstva – aktivizam, politika ili ne?*, 8. decembar. Dostupno na: [poljoprivreda.info/tekst/pasivan-status-za-gazdinstva-aktivizam-politika-ili-ne](http://poljoprivreda.info/tekst/pasivan-status-za-gazdinstva-aktivizam-politika-ili-ne) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Regulatorni institut za obnovljivu energiju i životnu sredinu (2024) *Rio Tinto – salami-slicing po „najvišim evropskim standardima zaštite životne sredine“*. Dostupno na: [reri.org.rs/rio-tinto-salami-slicing-po-najvisim-evropskim-standardima-zastite-zivotne-sredine/](http://reri.org.rs/rio-tinto-salami-slicing-po-najvisim-evropskim-standardima-zastite-zivotne-sredine/) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Republički zavod za statistiku (2022) *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova*, Republički zavod za statistiku. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20234003.pdf> (Pristupljeno: 22. novembar 2025).

Rio Sava Exploration d.o.o. (2024) *Zahtev za određivanje obima i sadržaja studije o proceni uticaja na životnu sredinu projekta podzemne eksploatacije ležišta litijuma i bora „Jadar”*. Beograd, septembar 2024. Dostupno na: [www.ekologija.gov.rs/obavestjenja/proce-na-uticaja-na-zivotnu-sredinu/zahtevi/zahtevi-za-odredjivanje-obima-i-sadrzaja/rio-sava-exploration-doo-beograd-zah-tev-za-odredjivanje-obima-i-sadrzaja-studije-o-proceni-uticaja-na-zivotnu-sredinu-projekta-podzemne-eksploatacije-lezista](http://www.ekologija.gov.rs/obavestjenja/proce-na-uticaja-na-zivotnu-sredinu/zahtevi/zahtevi-za-odredjivanje-obima-i-sadrzaja/rio-sava-exploration-doo-beograd-zah-tev-za-odredjivanje-obima-i-sadrzaja-studije-o-proceni-uticaja-na-zivotnu-sredinu-projekta-podzemne-eksploatacije-lezista) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Rio Sava Exploration. (2020) *Predlog za otkup imovine na području opštine Brezjak*. Dostupno na: [riotinto.fra1.digitaloceanspaces.com/dokumenta/2024/Predlog%20za%20otkup%20imovine%20na%20podrucju%20Brezjaka.pdf](http://riotinto.fra1.digitaloceanspaces.com/dokumenta/2024/Predlog%20za%20otkup%20imovine%20na%20podrucju%20Brezjaka.pdf) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Rio Tinto (2019) *Want to know if we've found kryptonite?* Dostupno na: [www.riotinto.com/en/news/stories/want-to-know-kryptonite](http://www.riotinto.com/en/news/stories/want-to-know-kryptonite) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Rio Tinto (2020) *Konačna verzija: predlog za otkup nepokretnosti u oblasti Brezjaka, katastarske opštine Gornje Nedeljice i Slatina*. Dostupno na: <https://www.dropbox.com/scl/fi/y9j3y86ly3n5dkvvur-32c/1.-original-booklet-Predlog-za-otkup.pdf?rlkey=pgijkvslk-sp52r05587uwk3b5&dl=0> (Pristupljeno: 7. maj 2025).

Rio Tinto (2024) *Nacrt teksta studije. Studija o proceni uticaja*. Dostupno na: <https://www.dropbox.com/scl/fo/e4wrirhs60x3dd9wm-m3l9/ACgrifuaiqbHBOJZNR4Z70?rlkey=iz7np39bb803q4g-8huhtxm8kx&dl=0> (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Rio Tinto (2025a) *Local Communities Initiative*. Dostupno na: [riotintoserbia.com/en/local-communities/](http://riotintoserbia.com/en/local-communities/) (Pristupljeno: 3. mart 2025).

Rio Tinto (2025b) *Internal memorandum*, novembar 2025. Dostupno na: [www.dropbox.com/scl/fi/x0j6ul2whnyzeovj3uj-di/2025-11-13-Internal-document-on-care-and-maintenance-decision.jpg?rlkey=dqaa5tv0h8h9j9nuwf976xk96&dl=0](http://www.dropbox.com/scl/fi/x0j6ul2whnyzeovj3uj-di/2025-11-13-Internal-document-on-care-and-maintenance-decision.jpg?rlkey=dqaa5tv0h8h9j9nuwf976xk96&dl=0) (Pristupljeno: 19. februar 2026).

Rio Tinto Limited (2022) *Annual General Meeting Transcript*, 5. maj 2022. Dostupno na: <https://www.dropbox.com/scl/fi/4w1px477t-1pfiuuyhz54m/RT-AGM-2022-transcript.pdf?rlkey=vhir-1s21p9lrweadmqqdmodoo&dl=0> (Pristupljeno 19. februar 2026).

Riofrancos, T. (2025) *Extraction: The Frontiers of Green Capitalism*. W. W. Norton and Company.

Ristić, R., Malušević, I., Nešković, P., Novaković, A., Polovina, S., i Milčanović, V. (2021) „Degradacija prostora u okviru projekta 'Jadar'”, u Stevanović, V., Šolaja, B. i Radmilović, V. (ur.), *Projekat Jadar – šta je poznato?* SANU, str. 57–70

Rodgers, D., and O'Neill, B. (2012) 'Infrastructural violence: Introduction to the special issue', *Ethnography*, 13(4), pp. 401–412.

Rolfe, J., and O'Dea, G. (2007) *Identifying the potential and constraints for the growth of Moranbah (Research Report No. 1)*. Central Queensland University, Centre for Environmental Management.

Spasić, V. (2020) „Premijerka Srbije: Investicija Rio Tinta u rudnik jadarita protiče prema planu“, *Balkan Green Energy News*, 23. decembar. Dostupno na: [balkangreenenergynews.com/serbian-prime-minister-rio-tintos-jadarite-mine-investment-is-going-as-planned/](http://balkangreenenergynews.com/serbian-prime-minister-rio-tintos-jadarite-mine-investment-is-going-as-planned/) (Pristupljeno: 10. decembar 2025).

Spasić, V. (2021) „Protest protiv usvajanja prostornog plana za rudnik jadarita: cela Srbija da dođe u Loznicu”, *Balkan Green Energy News*, 28. jul. Dostupno na: [balkangreenenergynews.com/rs/protest-protiv-usvajanja-prostornog-plana-za-rudnik-jadarita-cela-srbija-da-dode-u-loznicu/](http://balkangreenenergynews.com/rs/protest-protiv-usvajanja-prostornog-plana-za-rudnik-jadarita-cela-srbija-da-dode-u-loznicu/) (Pristupljeno: 10. decembar 2025).

Stefanović, S., Djukanović, N. i Nikolić, M. (2025) „Ekstraktivizam i kolonijalizam: kroz istoriju i danas“, u Dondur, V., Pešić, R. V. i Pavlović, D. (ur.), *Projekat Jadar: Litijumsko-borna katastrofa*. Akademaska knjiga, str. 472–479.

Steinberg, J. and Kantchev, G. (2024) 'This \$2.4 billion lithium mine is caught between Russia and the West', *The Wall Street Journal*, 30. septembar. Dostupno na: [www.wsj.com/business/this-2-4-billion-lithium-mine-is-caught-between-russia-and-the-west-a785be24](http://www.wsj.com/business/this-2-4-billion-lithium-mine-is-caught-between-russia-and-the-west-a785be24) (Pristupljeno 19. februar 2026).

Stevanović, V., Šolaja, B. i Radmilović, V. (ur.), (2021) *Projekat Jadar – šta je poznato?* SANU.

Stojić Mitrović, M., and Vilenica, A. (2021) 'Enforcing and disrupting circular movement in an EU Borderscape: Housingscaping in Serbia', in D. Dadusc, M. Grazioli, and M. A. Martínez (eds.), *Resisting citizenship: Migrant housing squats against state enclosures*, Routledge, pp. 20–38.

Storey, K. (2001) 'Fly-in/Fly-out and Fly-over: Mining and regional development in Western Australia', *Australian Geographer*, 32(2), pp. 133–148.

Szablowski, D. (2002) 'Mining, displacement and the World Bank: A case analysis of compania minera antamina's operations in Peru', *Journal of Business Ethics*, 39(3), pp. 247–273.

Szlugaj, J., and Radwanek-Bąk, B. (2022) 'Lithium sources and their current use', *Gospodarka Surowcami Mineralnymi*, 38(1), pp. 61–88.

Udruženje za zaštitu životne sredine (2024) *Finansijska analiza Rio Sava*, Udruženje za zaštitu životne sredine. Dostupno na: <https://www.dropbox.com/scl/fi/vbqfyqtpdz6ddk4x86g6p/Finansijska-Analiza.pdf?rlkey=5t9wt7fru69ehmjtv7ukqdlln&dl=0> (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Univerzitet u Beogradu, Biološki fakultet. (2024) *Saopštenje o Nacrtu studije o proceni uticaja projekta „Jadar“ na životnu sredinu*, 6. septembar 2024. Dostupno na: <https://www.dropbox.com/scl/fi/tumqc8x8k3ukbp6qw2shi/2024-Bioloski-fakultet-Univerzitet-a-u-Beograd-u-Zvani-no-saop-tenje-za-medije-1.pdf?rlkey=fo1txyqlobr6tt2kcudjwyk3j&dl=0> (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet (2022) *Memorandum o poslovnoj saradnji*. Dostupno na: [www.dropbox.com/scl/fi/acycrc7zkp6171dxc3buaa/2022-01-11-Memorandum-o-saradnji.pdf?rlkey=2l9gmq9uj9vtrf8dc6b770s4o&dl=0](http://www.dropbox.com/scl/fi/acycrc7zkp6171dxc3buaa/2022-01-11-Memorandum-o-saradnji.pdf?rlkey=2l9gmq9uj9vtrf8dc6b770s4o&dl=0) (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet i Rio Tinto (2022–2024) *Rio Tinto: Ugovor o nabavci*, 21. decembar 2022; Rio Tinto: Izjave o radu, april 2022/2024. Dostupno na: <https://www.dropbox.com/scl/fo/8hpo9ugascmu861g3bagc/ABJppZE-PdIT6QYve6pV7AXw?rlkey=lpo4jru75w8wwlh6jzi1yrm6u&dl=0> (Pristupljeno: 10. februar 2026).

„Ustav Republike Srbije” (2006) *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006 i 115/2021. Dostupno na: [https://www.paragraf.rs/propisi/ustav\\_republike\\_srbije.html](https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html) (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Velicu, I. (2020) ‘Prospective environmental injustice: Insights from anti-mining struggles in Romania and Bulgaria’, *Environmental Politics*, 29(3), pp. 414–434.

Velimanović, A. (2022) *Stavovi i mišljenja građana opštine Loznice i Krupnja o njihovoj informisanosti o lokalnim planovima, projekat „Da život ne rudnik”*. Loznica.

Vilenica, A. (2025), From anti-socialist urbanism to fostering paths for insurgent global urban futures: Thinking from the (post-)Yugoslav perspective, *Eurasian Geography and Economics*, 66(6), 732–740.

Vilenica, A., and Mentus, V. (2025a), Contradictions in Infra-Com-moning Networks in Serbia, In: R. Baker and A. Ferrer (eds.). *Dispatches from the Threshold: Tenant Power in Times of Crisis*, Fernwood Publishing, Winnipeg, pp. 73–81.

Vilenica, A., and Mentus, V. (2025b), Urbanization of racial capitalism in Serbia: Transition, racialisation, evictions, in Alexandrescu, F., Powell, R. and Vilenica, A. (eds), *Urban Marginality, Racialisation, Interdependence: Learning from Eastern Europe*, Routledge, Taylor and Francis Group, Oxford, pp. 42–62.

Vilenica, A., and Mentus, V. (2026), Periphery in Movement: Struggles Against Extractivist Lithium Mining in Serbia, *Voluntas: International Journals of Voluntary and Nonprofit Organizations*. Published online 2026: 1–9.

Vilenica, A., Katerini, T., and Filipović Hrast, M. (2021), Housing commodification in the Balkans: Serbia, Slovenia and Greece, *Social Policy*, 14, 81–100.

Vilenica, A., Mentus, V., and Ristić, I. (2021), Struggles for care infrastructures in Serbia: The pandemic, dispossessed care, and housing, *Historical Social Research*, 46(4), 189–208.

Vilenica, A., Milosavljević, D. and Aćimov, I. (u pripremi) 'Building Social Front in Times of Crisis: Student-led movement 2024–2025', in Vincze, E., Vilenica, A. and Țichindeleanu, O. (eds), *New directions of anti-capitalist critique and political activism in Eastern Europe*. Routledge, Taylor and Francis Group, Oxford.

Vlada Republike Srbije (2020) Uredba o utvrđivanju Prostornog plana područja posebne namene za realizaciju projekta eksploatacije i prerade minerala jadarita „Jadar”. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 26/2020.

Vlada Republike Srbije (2022a) *Vlada ukinula Prostorni plan za Jadar*, 20. januar 2025. Dostupno na: [www.srbija.gov.rs/vest/en/183853/government-revokes-spatial-plan-for-jadar.php](http://www.srbija.gov.rs/vest/en/183853/government-revokes-spatial-plan-for-jadar.php) (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Vlada Republike Srbije (2022b) *Odgovor na zahtev za pristup informacijama od javnog značaja*, 11. maj 2022. Dostupno na: [www.dropbox.com/scl/fi/9jhf6xyer6cxtjnv4qr2h/3.-060122-ministarstvo-rudarstva-odgovor.pdf?rlkey=yqxiue7pkejlyoq2m-byry7bhg&e=1&dl=0](http://www.dropbox.com/scl/fi/9jhf6xyer6cxtjnv4qr2h/3.-060122-ministarstvo-rudarstva-odgovor.pdf?rlkey=yqxiue7pkejlyoq2m-byry7bhg&e=1&dl=0) (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Vlada Republike Srbije (2022c) *Odluka o prestanku važenja Odluke o obrazovanju Radne grupe za implementaciju projekta „Jadar”*, 20. januar 2022. Dostupno na: [www.dropbox.com/scl/fo/7r11xmfqg-g895nbnruasx/AFDx6L2f2FLzUoFQJxWiUCA?rlkey=jlmopge6dk-sl9k6scx4kljwa9&dl=0](http://www.dropbox.com/scl/fo/7r11xmfqg-g895nbnruasx/AFDx6L2f2FLzUoFQJxWiUCA?rlkey=jlmopge6dk-sl9k6scx4kljwa9&dl=0) (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Vlada Republike Srbije (2022d) *Uredba o prestanku važenja Uredbe o utvrđivanju Prostornog plana područja posebne namene za realizaciju projekta eksploatacije i prerade minerala jadarita „Jadar”*, 20. januar 2022. Dostupno na: [pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2020/26/1](http://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2020/26/1) (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Vlada Republike Srbije, Ministarstvo rudarstva i energetike i Rio Sava (2022–2025) *Prepiska u vezi sa projektom litijuma „Jadar”* (zbirka zahteva za izdavanje dozvola i zvaničnih odgovora) Dostupno na: [www.dropbox.com/scl/fo/fn22xs9y7m48prpmzb8eq/AM5mNY6r4igdBsepKLXHa4o?rlkey=whrvd7et34zeejepoh-kd8y1k6&dl=0](http://www.dropbox.com/scl/fo/fn22xs9y7m48prpmzb8eq/AM5mNY6r4igdBsepKLXHa4o?rlkey=whrvd7et34zeejepoh-kd8y1k6&dl=0) (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Vukadinović, Đ. (2024) „Šezdeset odsto građana protiv rudnika Rio Tinta”, *Vreme*, 11. septembar. Dostupno na: [vreme.com/vesti/dve-trecine-gradjana-protiv-rudnika-rio-tinta/](https://vreme.com/vesti/dve-trecine-gradjana-protiv-rudnika-rio-tinta/) (Pristupljeno: 10. februar 2026)

Vukadinović, Đ. (2025) „Projekat otvaranja rudnika litijuma u dolini Jadra u očima srpskog javnog mnjenja”, u Dondur, V., Pešić, R. V. i Pavlović, D. (ur.), *Projekat Jadar: Litijumsko-borni katastrofa*. Akademska knjiga, str. 490–502.

Vukosavić, S. (2024) „Pogled iz stručnog ugla: Mala dobit na kratak rok u zamenu za veliku i trajnu štetu”, *NIN*, 28. februar. Dostupno na: [www.nin.rs/licni-stav/vesti/45880/pogled-iz-strucnog-ugla-mala-dobit-na-kratak-rok-u-zamenu-za-veliku-i-trajnu-stetu](http://www.nin.rs/licni-stav/vesti/45880/pogled-iz-strucnog-ugla-mala-dobit-na-kratak-rok-u-zamenu-za-veliku-i-trajnu-stetu) (Pristupljeno: 10. februar 2026).

Vukosavić, S. (2025) ‘Minerals for the green agenda, implications, stalemates, and alternatives’, *Open Geosciences*, 13(4), article 20250813.

Wennersten, J. R., & Robbins, D. (2017) *Rising tides: Climate refugees in the twenty-first century*. Indiana University Press.

„Zakon o eksproprijaciji” (2001) *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 53/1995, 23/2001, 20/2009, 55/2013, 106/2016.

„Zakon o planiranju i izgradnji” (2009) *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 72/2009, 81/2009 – ispr., 64/2010 – odluka US, 24/2011, 121/2012, 42/2013 – odluka US, 50/2013 – odluka US, 98/2013 – odluka US, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019 – dr. zakon, 9/2020, 52/2021, 62/2023, 91/2025).

„Zakon o poljoprivrednom zemljištu” (2006/2008) *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 62/2006, 65/2008 – drugi zakon, 41/2009, 112/2015, 80/2017, 95/2018).

„Zakon o prometu nepokretnosti” (2014) *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 93/2014, 121/2014 i 6/2015.

„Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima” (2011) *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 88/2011.

„Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima” (2015) *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 101/2015, 95/2018, 40/2021.

„Zakon o zaštiti životne sredine” (2004) *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 135/2004, 36/2009, 72/2009, 43/2011, 14/2016.

Zhang, K., Liu, S., Bai, L., Cao, Y., and Yan, Z. (2023) ‘Effects of underground mining on soil–vegetation system: A case study of different subsidence areas’, *Ecosystem Health and Sustainability*, 9, article 0122.

Zhang, Y. (2023) ‘Investment Demand for Carbon Peaking and Carbon Neutrality’, in Zhuang, G., Zhou, H. (ed.), *China’s Road to Carbon Peaking and Carbon Neutrality*. Springer, pp. 87–111.





CIP - Каталогизација у публикацији  
Народна библиотека Србије, Београд

316.323.83(497.11)"20"

622.3(497.11):316

622.3(497.11):159.9

ВИЛЕНИЦА, Ана, 1978-

Infrastrukturno nasilje, raseljavanje i pobunjeni životi:  
društvene posledice Projekta „Jadar” /

Ana Vilenica i Vladimir Mentus. - Beograd : Rosa Luxemburg  
Stiftung, Regionalna kancelarija

za Jugoistočnu Evropu, 2026 (Beograd : Standard 2). - 140 str. :  
ilustr. ; 21 cm

Tiraž 400. - Biografije: str. 117. - Napomene i bibliografske  
eference uz tekst. - Bibliografija: str. 120-137.

ISBN 978-86-88745-57-4

1. Ментус, Владимир, 1987- [аутор]

а) Пројекат “Јадар” -- Психосоцијални аспект б)

Неоколонијализам -- Социолошка истраживања

-- Србија -- 21в

COBISS.SR-ID 195880713





  
**ROSA  
LUXEMBURG  
STIFTUNG  
SOUTHEAST  
EUROPE**

  
**MARŠ SA  
ORINE!**